

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

DIPLOMSKA NALOGA

KREPITEV MOČI KOT TEMELJNO
NAČELO SOCIALNEGA DELA
PRI ZASVOJENOSTI

Na poti do sreče

DIJANA LORENČIČ

LJUBLJANA 2014

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek: Dijana Lorenčič

Naslov naloge: **KREPITEV MOČI KOT TEMELJNO NAČELO SOCIALNEGA
DELA PRI ZASVOJENOSTI**

Na poti do sreče

Število strani: 148

Mentor: izr. prof. dr. Vito Flaker

Somentorica: dr. Vera Grebenc

Deskriptorji: Pripovednost v socialnem delu, zasvojenost s heroinom, osebno
doživljanje, krepitev moči, družbene vloge, stigmatizacija, socialne mreže,
družina, socialno delo, ki akceptira uživanje drog

Povzetek:

Diplomska naloga v teoretičnem delu najprej prikaže, kako pomembno je pripovedovanje zgodb v socialnem delu, kako so pripovedi povezane z identiteto, kakšno je družbeno ozadje zasvojenosti ter kakšen je vpliv medijev in politike na stigmatizacijo uživalcev heroina. Navedene so splošne značilnosti uživalcev in družbene vloge ter opis socialnega dela na področju zasvojenosti, ki sprejema uživanje drog in je proti izključevanju. V nadaljevanju se na podlagi empiričnega dela osredotočim na osebno doživljanje uživalcev heroina, kjer me zanima, kateri so viri moči, ki pripomorejo k ohranjanju nadzora nad življenjem pri zasvojenosti. Ugotavljam, da vloga uživalca heroina ni edina družbena vloga, ki jo uživalci imajo, ter da ko uživalec zadovolji nujno potrebo po heroinu, lahko opravlja svoje naloge in dolžnosti v skladu s pričakovanji družbe in okolice. Socialne mreže, družina, vključenost v širše okolje, delo in zaposlitev so temeljni viri moči, ki pripomorejo k ohranitvi nadzora nad življenjem. Pomemben je tudi produktivno izkoriščen prosti čas. Na področju viskopražnih služb in strokovnjakov, ki delajo na področju zasvojenosti, se kaže kritičnost s strani uporabnikov, saj pomoč, ki jo nudijo, ne izhaja iz dejanskih potreb funkcionalnih uživalcev. Dialog, empatija in sodelovanje so bistvene sestavine delovnega odnosa, zato je socialno delo in upoštevanje posameznika kot celote bistveno pri delu z uživalci drog.

DATA ABOUT DIPLOMA THESIS

The title of the diploma thesis: **EMPOWERMENT AS FUNDAMENTAL PRINCIPLE
OF SOCIAL WORK IN ADDICTION**

On the way to happiness

Place: Ljubljana

Number of pages: 148

Supervisor: Assoc. Prof. Vito Flaker, PhD

Co-supervisor: Vera Grebenc, PhD

Descriptors: Narrative in social work, addiction to heroin, personal experience, empowerment, social roles, stigmatisation, social networks, family, social work that accepts drug use

Abstract:

In the theoretical part the diploma thesis first describes the importance of storytelling in social work, how the stories are related to the identity, what the social background of addiction is, and what influence the media and politicians on the stigmatisation of heroin users have. The general characteristics of users and their social roles are presented. The social work in the field of addiction, which accepts drug use and is against exclusion, is also described. Hereinafter, on the basis of the empirical part I focus on the personal experience of heroin users, where I ask myself about which are the sources of power that contribute to maintaining control over the life in addiction. It was found that the role of the heroin user is not the only social role that users have. When a user satisfies an urgent need for heroin, he can carry out the functions and duties in accordance with the expectations of society and environment. Social networks, family, involvement in the wider environment, work and employment are the fundamental resources of power that help to maintain the control over life. The productive use of leisure time is also important. In the field of high threshold services and professionals, who work in the field of drug addiction, the users are critical, because the help provided does not originate from the actual needs of functional users. Dialogue, empathy and cooperation are essential components of the working relationship, therefore, social work and compliance with the individual as a whole is essential when working with drug users.

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

DIPLOMSKA NALOGA

KREPITEV MOČI KOT TEMELJNO
NAČELO SOCIALNEGA DELA
PRI ZASVOJENOSTI

Na poti do sreče

Mentor: izr. prof. dr. Vito Flaker

Somentorica: dr. Vera Grebenc

Dijana Lorenčič

LJUBLJANA 2014

*Kdor ne gre
do skrajnosti, ne more
spoznati svoje najgloblje notranjosti.*

Karl Gartner

PREDGOVOR

Razprava o drogah je vedno zanimiva in pereča tema. Pogosto pa se v ljudeh, ko slišijo besedno zvezo zasvojenost s heroinom, vzbujajo občutki strahu, groze in obsojanja. S strani medijev in politike se producira negativna podoba uživalcev drog, priča smo stalnim obsodbam in stigmatizaciji ljudi, ki uživajo droge. Flaker (2002a: 10) po eni strani vidi to kot posledico vojne proti drogam¹, po drugi strani pa kot pomanjkljivo in pristransko znanje, ki ga imamo o uživanju. Vidna podoba »džankija« na ulici predstavlja v očeh širše javnosti edino resnico o tem, kaj se zgodi nekomu, ki uživa heroin, čeprav je le en del resnice. Funkcionalni uživalci so kljub nenehnemu zadovoljevanju potrebe po drogi uspešni tudi v drugih socialnih vlogah in izpolnjujejo svoje dolžnosti in uresničujejo cilje, ki so si jih zastavili. Grebenc (2003: 20) pravi, da obvladajo določene strategije preživetja v vsakdanjem okolju in temu tudi prilagodijo način uživanja. Njihova pozornost je usmerjena predvsem v kontroliranje uživanja, kjer se trudijo, da se kriza ne bi premočno razvila, torej želijo preprečiti krizo, obenem pa si želijo izkusiti užitek.

Večinoma so raziskave narejene z uživalci heroina, kjer je uživanje privedlo do destruktivnega načina življenja, v katerem niso zmogli uspešno opravljati drugih socialnih vlog. Bore malo pa je bilo raziskav o posameznikih, ki kljub uživanju heroina uspešno delujejo tudi v drugih družbenih vlogah in ohranijo nadzor nad svojim življenjem. Kako jim to uspeva in kateri so viri moči, ki k temu prispevajo, ter katerih področij ne bi smeli spregledati pri socialnem delu na področju zasvojenosti, opisujem v svoji nalogi. Posvetim se tudi službam, na katere se posamezniki obračajo v stiski, in raziščem njihove pomanjkljivosti.

S svojo raziskavo sem želela spodbuditi bralce k drugačnemu pogledu na uživalce drog, jim omogočiti vpogled v njihovo vsakdanje življenje in osebno doživljanje izkušnje zasvojenosti ter prikazati, da so to ljudje, ki nam lahko veliko dajo in ponudijo, ter s svojo edinstvenostjo, s svojim pogledom in s svojo zgodbo obogatijo naše življenje. Prav tako upam, da bom s svojim delom spodbudila posameznike, ki jih področje zasvojenosti zanima, da bodo nadalje raziskovali določene segmente v življenju funkcionalnih uživalcev, ki so bili do sedaj spregledani.

¹ Ker so se droge v letih prepovedi odtujile zahodni kulturi uživanja drog in ker je s preganjanjem uživanja in prometa z njimi nastalo bojvito in napeto ozračje, v katerem so surovi postopki z uživalci nekaj vsakdanjega, je skladno s tem ozračjem nastal propagandni stroj, ki proizvaja stereotipe in kaže »nasprotnika« v najslabši luči (Flaker 2002a: 10).

Na tem mestu se želim zahvaliti mentorju izr. prof. dr. Vitu Flakerju in somentorici dr. Veri Grebenc, ki me je s svojo pozitivno naravnostjo, navdušenostjo, odprtostjo ter napotki in razpravami podpirala in spodbujala v nastajanju moje naloge. Zahvaljujem se vsem uživalcem in bivšim uživalcem heroína, da sem lahko bila vključena v njihova življenja in ob tem spoznavala sebe, svoje delo in svoje poslanstvo ter seveda vsem mojim sogovornikom, ki so bili pripravljeni deliti z menoj svojo neprecenljivo izkušnjo in zgodbo, in brez katerih ne bi mogla prispevati svojega deleža v socialnem delu. Hvala tudi mami za neverjetno potrpežljivost in prilagajanje, ko so knjige polnile naš dom, ter mojemu partnerju, brez katerega naloga ne bi nastala.

KAZALO DIPLOMSKE NALOGE

KREPITEV MOČI KOT TEMELJNO NAČELO SOCIALNEGA DELA

PRI ZASVOJENOSTI

Na poti do sreče

PREDGOVOR

KAZALO

TEORETIČNI UVOD	9
1. ZGODBE, KI JIH PIŠEJO LJUDJE, V SREDIŠČU SOCIALNEGA DELA	9
1.1. Pripovedovanje v socialnem delu.....	9
1.2. Povezanost pripovedi z identiteto	10
1.3. Pripovedovanje kot del ustvarjalnosti	12
1.4. Pomen rutin in ritualov v vsakdanjem življenju	13
1.5. Negotovost in strah, ko se scenariji vsakdanjih rutin prekinejo, ter vzpostavitev nove varnosti	15
1.6. Pripovedi, skozi katere se dokazujemo kot »normalni«, kredibilni posamezniki ..	16
2. O OZADJU ZASVOJENOSTI IN PRAVICA DO SVOBODNE ODLOČITVE	17
2.1. Družbeno ozadje zasvojenosti	17
2.2. Vpliv politike in medijev na stigmatizacijo uživalcev drog.....	18
2.3. Voja proti drogam in iskanje »grešnih kozlov« v družbi	19
2.4. Pravica do osebne odločitve kot temeljna človekova pravica.....	20
3. SCENE, SCENARIJI IN IGRE TER VLOGE V PROCESU UŽIVANJA HEROINA	22
3.1. Scena in scenariji pri uživalcih drog	22
3.2. Uživanje drog kot psihosocialni proces	22
3.3. Motivacijski dejavniki za uživanje drog	23

3.4.	Družbene vloge uživalcev drog.....	24
3.5.	Funkcionalni uporabniki heroina in rekreativna uporaba	27
3.6.	Delovanje heroina z vidika uživalcev	28
3.7.	Razvoj tolerance in abstinencična kriza	29
3.8.	Spuščanje in abstinenci.....	31
4.	SOCIALNO DELO NA PODROČJU ZASVOJENOSTI.....	33
4.1.	Kontekst socialnega dela.....	33
4.2.	Vrednote socialnega dela in dilema, ko oseba noče pomoči.....	33
4.3.	Direktno socialno delo kot neposredno delo z ljudmi.....	35
4.4.	Socialno delo, ki sprejema uživanje drog.....	35
4.5.	Strategija zmanjševanja škode kot nova paradigma v pojmovanju uporabe drog ..	36
4.6.	Pristopi v socialnem delu	37
4.7.	Socialno delo, ki je proti izključevanju	38
4.8.	Pravica do napak	39
4.9.	Krepitev moči in družbene vloge	39
4.10.	Želja po spremembi in motivacijski intervju	41
4.11.	Faze spremembe na poti k rešitvi problema	43
4.12.	Načrt za prihodnost.....	44
5.	PROBLEM	46
6.	METODOLOGIJA	47
6.1.	Vrsta raziskave	47
6.2.	Merski instrument in viri podatkov	47
6.3.	Populacija in vzorčenje	47
6.4.	Zbiranje podatkov	47
6.5.	Obdelava in analiza gradiva	48
7.	UGOTOVITVE	49

OSEBNA ZGODBA.....	Error! Bookmark not defined.
7.1. Dejavniki, ki vplivajo na prvi stik s heroinom	49
7.2. Osebno doživljanje zasvojenosti	50
7.3. Sprememba življenjskega sloga in rutin.....	52
7.4. Edinstvenost izkušnje zasvojenosti	54
7.5. Stigmatizacija	56
7.6. Izobraževanje	58
7.7. Delo in vir dohodka.....	58
7.8. Družina in partner kot temeljni vir podpore.....	61
7.9. Socialna mreža in podpora	63
7.10. Prosti čas.....	65
7.11. Krepitev moči in delo na sebi	66
7.12. Ohranjanje nadzora nad življenjem ter želja po spremembi.....	69
7.13. Zadovoljstvo s pomočjo	71
7.13.1. Visokopražne službe	71
7.13.2. Nizkopražne službe.....	76
7.14. Spremembe na področju služb.....	77
8. RAZPRAVA.....	81
9. SKLEPI.....	91
10. PREDLOGI	93
10.1. ZA PODROČJE PRAKTIČNEGA DELOVANJA.....	93
10.2. ZA PODROČJE TEORIJE IN RAZISKOVANJA	94
11. LITERATURA	95
12. PRILOGE	99
12.1. KATEGORIZIRANJE VSEBINSKIH POJMOV (KOD):	99
12.2. VPRAŠALNIK ZA INTERVJU	143

POVZETEK	147
----------------	-----

TEORETIČNI UVOD

1. ZGODBE, KI JIH PIŠEJO LJUDJE, V SREDIŠČU SOCIALNEGA DELA

1.1. Pripovedovanje v socialnem delu

Čeprav redko o tem razmišljamo, so zgodbe nekaj, kar prežema naše življenje. Zgodbe, s katerimi smo odraščali, puščajo v nas globok pečat. Osebne zgodbe, o katerih pripovedujemo, pa niso le ena od možnosti, kako nekomu povedati nekaj o svojem življenju, temveč so tudi sredstvo za oblikovanje identitete, skozi katero posameznik reflektira izkušnje, ki jih je doživel v življenju. Tudi v socialnem delu imamo nenehno opraviti z zgodbami. Zgodbe poslušamo, jih pripovedujemo drugim, interpretiramo, zapisujemo, prenašamo naprej, spreminjamo. Tako nenehno posegamo v zgodbe ljudi in v njihova življenja ter vplivamo na poteke njihovih zgodb. Življenjske zgodbe ljudi so v središču socialnega dela (Urek 2005).

Z zapisi oziroma branjem zapisov, ki jih pišemo o naših sogovornikih, soustvarjalcih² v procesu pomoči prispevamo k temu, da se njihova zgodba v socialnem delu pravzaprav šele začne. S svojim položajem imamo privilegirano vlogo, ki nam daje moč, da lahko zgodbo uporabimo v smeri opolnomočenja naših sogovornikov, kot tudi narobe, v smeri povečevanja premoči profesije nad ljudmi (Urek 2001).

Pripovedovanje zgodb ima tako več pomenov. Ko zlagamo neke dogodke v zgodbo, damo svojim izkušnjam smisel. Ko govorimo o sebi, ustvarjamo, rušimo in ponovno oblikujemo identiteto. Ko govorimo zgodbe iz preteklosti, reproduciramo spomin, z vsako zgodbo pa tudi ustvarjamo svoje življenje. Zato je podoba človeka, ki pripoveduje svojo življenjsko zgodbo, ena najlepših slik vsakdanjega življenja. Pove nam, kaj se je zgodilo, kako razumemo dogodek, s pripovedovanjem pa delimo informacije z drugimi ljudmi ter jim nekaj sporočamo. Vsaka zgodba je zato tudi interpretacija vsakega posameznika, ki jo pripoveduje.

² V besedilu pišem o uživalcih drog kot o sogovornikih, soustvarjalcih ali sopotnikih v izvirnih delovnih projektih pomoči, kot jih v svojem delu poimenuje Čačinovič Vogrinčič (2008). S takšnim poimenovanjem želim poudariti njihovo enakovredno vlogo v pogovorih, ter jih jemljem kot enakovredne in spoštljive zaveznike v procesu. Poudariti želim, da gre pri uživanju drog za dejanje, dejanje pa ne sme biti tisto, kar opredeli človeka. Uživanje droge ni edino, kar človek počne v življenju, opredeli ga tudi kakšna druga lastnost (kitarist, športnik,...), zato človeka ne moremo enačiti z njegovimi dejanji. Besede klient, terapija, ipd., uporabljam samo v delih besedila, kjer povzemam ali citiram določene avtorje. O uporabnikih drog govorim takrat, ko uporabljajo določene storitve, ali ko to navajajo avtorji.

Ko nam nekdo pripoveduje svojo zgodbo, lahko vidimo, kako sam gleda in razume svet ter kako pojasnjuje zgodbo, zato je pripovedovanje interpretativno dejanje. Vse pripovedi so zato tudi reprezentacije, na dejanja pripovedovanja, poslušanja in interpretacije pa vpliva tudi socialni kontekst. Pomembno je, kdo zgodbo posluša, saj dajejo ljudje z različno interpretacijo zgodbam svoj pomen (*ibid.*).

Za zgodbe v socialnem delu so pomembne tri značilnosti pripovedovanja: družbena konstrukcija zgodb, interpretativnost procesov in razmerja moči, v katera so ujete zgodbe, kajti le-ta imajo močan vpliv na način mišljenja in pisanja, ki tišči v molk revne in marginalizirane ljudi in skupine (Urek 2001).

Ker imamo v socialnem delu večinoma opraviti s skupinami ljudi, ki so marginalizirane in tako ali drugače na robu družbe, se srečamo z njihovimi občutljivimi zgodbami. Ljudje, ki jih pripovedujejo, so že tako ali tako imeli manj priložnosti, da bi lahko prišli s svojo zgodbo na plan in tako razvili svoj pogled nase. Ljudem moramo dati možnost, da povedo svojo zgodbo, da se sliši njihov glas, moramo jim zagotoviti legitimno pravico do svoje zgodbe. S tem jim damo možnost, da razširijo svojo vednost in svojo »resnico« (Urek 2005).

Pripovedi ali naracije, ki jih sogovorniki pripovedujejo, postanejo predmet medsebojnega razumevanja, neka »skupna valuta«, s katero so govorci vstopili v menjavo podob sveta. Naloga teh podob pa je, da poiščejo neko skupno verzijo sveta, vzpostavijo medsebojno razumevanje, kjer ne gre le za preprost opis, temveč oblikovanje in pripovedovanje nekih smiselnih zgodb in dogajanj v svetu (Grebenc 2001). Goffman (v Grebenc 2001: 106) pravi, da ko oseba stopi v prisotnost drugih, po navadi steče iskanje informacij navzočih. Tako se pri pripovedovanju odprejo teme o položaju udeležencev, o podobi, ki jo imajo o sebi, o tem, kakšen odnos imajo z drugimi ljudmi. Tako postane pripoved tista, ki definira neko situacijo, zato je vsaka pripoved definicija neke stvarnosti, s katero ustvarjamo vtis pri drugih ljudeh.

1.2. Povezanost pripovedi z identiteto

Za uživalce drog je značilno, da življenjske zgodbe koncentrirajo samo na uživanje drog, časovno pomembni postanejo začetek uživanja in prehodi na druge načine uživanja, običajne življenjske dogodke (rojstvo otrok, šolanje, zaposlitev ...) vzročno povezujejo z uživanjem. Takšen pogled na človeka, ki uživa droge, pa imajo tudi drugi ljudje, ki pripovedujejo o njem, in ne le uživalec sam (Grebenc 2001).

Droge so tema, ki jo obvladajo stereotipi. Zgodbe, ki jih uživalci pripovedujejo, se pogosto utemeljujejo na predstavah, ki jih imajo ljudje o drogah, ter na predstavah, ki jih reproducirajo mediji. Skozi zgodbe, ki jih uživalci pripovedujejo, vidimo, da so prav stereotipi tisti, ki »držijo zgodbo skupaj«. Vednosti o uživanju drog ni mogoče pridobiti skozi študije literature, temveč se opiramo na vednost, ki nam jo tisti, ki so pripravljeni o tem govoriti, povedo skozi svojo lastno izkušnjo. Prostor za vednost je torej v zgodbah, pripovedovanje pa je tisto, kar nam omogoča učenje (*ibid.*).

Nastran Ule (v Grebenc 2000: 151) pravi, da je izdelovanje zgodb o sebi sestavina vsakdanjega dela na identiteti posameznika, kjer posameznik reflektira svoje pretekle izkušnje s stališča različnih perspektiv svoje identitete in jih združuje v svoje delne identitete. Človeško življenje in zgodbe, ki jih ljudje pripovedujejo, sta si podobna v tem, da oboje sledi nekemu toku dogodkov, ki dajejo smisel zgodbi ali življenju.

»Narativna perspektiva človekovega življenja vsebuje spoznanje, da je življenje smiselna celota, ki jo lahko izrazimo v zgodbah.« (*ibid.*) Urek (2001: 147) pravi, da narativne prakse ponujajo možnost za dialog, samoreprezentacijo in tudi večjo udeležbo pri vzpostavljanju vednosti.

Glavna predpostavka narativne teorije je, da so vsi ljudje vključeni v trenutni proces konstruiranja svoje življenjske zgodbe oziroma osebne pripovedi, ki določa njihovo razumevanje sebe in njihovega položaju v svetu (Kelly *et al.* v Walsh 2010: 273). Človeški razvoj naj bi bil sam po sebi kot tekočina, kjer ne obstajajo razvojni »mejniki«, zaradi katerih bi ljudje občutili, da lahko povečajo svoje možnosti za polno življenje. Namesto tega je v besedah, ki jih uporabljamo, in zgodbah, ki se jih naučimo povedati o sebi in o drugih, ustvarjena naša psihološka in družbena realnost. Te življenjske pripovedi so soustvarjene s pripovedmi pomembnih drugih ljudi v neki družini, skupnosti in kulturi (Walsh 2010: 273).

Po narativni teoriji so vse osebne izkušnje bistveno dvoumne in s tem, ko uredimo naša življenja v zgodbe, jim damo skladnost in pomen. Te zgodbe pa ne le, da reflektirajo naše življenje, temveč ga tudi oblikujejo. Ko razvijemo prevladujočo zgodbo (in samopodobo), so vse nove izkušnje filtrirane »v« ali »iz« zgodbe, odvisno od tega, ali so skladne s trenutno življenjsko pripovedjo. Veliko težav v življenju, ki jih izkusimo, je povezanih z življenjskimi pripovedmi, ki izključujejo možnosti za prihodnje ukrepanje (*ibid.*).

Hall (2001: 202) pravi, da je pomemben konstruktivistični pogled na identiteto, kar pomeni, da ljudje niso neke fiksirane entitete z osebnimi lastnostmi, ki bi jih lahko definirali, temveč so te lastnosti producirane skozi ponavljajoče interakcije z ljudmi okrog nas. Freedman in Combs (*ibid.*) pravita, da ne obstaja potem nič takega, kot je »bistveni« jaz. »Sebe« je torej družbeno konstruiran skozi jezik in se vzdržuje s pripovedjo. Različni »sebe« nastanejo v različnih kontekstih in noben jaz ni bolj resničen kot drugi.

Torej, če so ljudje produkti zgodb, ki jih pripovedujejo sami o sebi ali drugi o njih, potem bi lahko rešitev poiskali v boljšem pripovedovanju, čemur avtor pravi »reavtorizacija«. Pomoč bi bila usmerjena v »eksternalizacijo« problema, kjer vidimo problem kot nekaj zunanjega, nekaj, kar je sicer neizogibno, a se lahko spremeni. Socialni delavec pričakuje, da bo med pogovorom prišlo do nove, bolj obetavne zgodbe, tako da se pri tem pristopu ne gleda na strokovnjaka kot na eksperta, temveč je pomembna »klientova« iniciativa. Dodajanje moči in izmenjava znanja sta tako najpomembnejša koncepta. Terapija je usmerjena v iskanje rešitev, kjer z majhnimi koraki pridemo do zastavljenih ciljev. Prav tako ni posameznik tisti, ki bi bil kriv za situacijo, v kateri se je znašel. Ker pa zgodba vedno potrebuje občinstvo, je pozornost namenjena temu, da se oseba predstavi sebi in pomembnim drugim (Hall 2001: 202).

»Nova narativna perspektiva ne vpliva le na prihodnost posameznika, temveč tudi na njegovo preteklost, kajti dogodke iz preteklosti vidi sedaj z nove, popolnoma drugačne perspektive.« (Walsh 2010: 279)

1.3. Pripovedovanje kot del ustvarjalnosti

Zgodbe, o katerih ljudje pripovedujejo, naj so še tako tragične, so izraz njihove ustvarjalnosti. Gre za ustvarjalen proces, ki nas lahko pripelje do ustreznih rešitev, saj ob pripovedovanju dobimo občutek, da smo zanimivi. Ljudje tako pripovedujejo zgodbe na različne načine. Nekateri si prizadevajo, da bi skrili vse nenavadno, kar se jim dogaja v življenju, ter gredo skozi preizkušnje tiho in z nasmeškom; nekateri delujejo na videz prazno, da bi odvrnili pozornost od tega, kar se resnično dogaja; nekateri ljudje pa pretiravajo in iz vsake malenkosti naredijo dramo ter se zapletejo v razburkan tok življenja (Lamovec 2001).

Zato je pri delu z ljudmi temeljno načelo *polarnost* (poudarek v izvirniku), kar pomeni, da izmenjujemo like in ozadje. Pri ljudeh, ki se jim nič ne dogaja, iščemo nenavadno; pri ljudeh,

ki pa se jim dogaja preveč, poskušamo usmeriti pozornost na nekaj vsakdanjega, običajnega. Ko nam ljudje pripovedujejo svojo zgodbo, pridejo ven iz svoje »lupine« in nam razkrijejo svoje življenje ter se pokažejo v vsej svoji edinstvenosti. Ti trenutki so izhodišče za delo ter izhodišče za začetek nove zgodbe, ki jo soustvarjamo, pri čemer je najpomembnejše to, da je sogovorec glavni akter svoje zgodbe (*ibid.*).

Pomembno je, da so ljudje odprti glede vsakdanjih dogodkov, kajti prav v njih lahko iščemo majne stvari, ki pomagajo pri spremembi. Pri uživalcih heroína je pomembno, da poznamo njihov vsakdanjik, da iščemo majhne stvari, ki pomenijo veliko. Gre za neko povezanost dogodkov, ki dajejo smisel. Lamovec (2001: 231) pravi, da je ljudi, ki doživljajo krize, potrebno naučiti, da prepoznajo vrednost vsakdanjih doživetij, kjer prevladuje pozitivna naravnost, ter jim hkrati pomagati, da zmanjšajo dojemljivost za tragične dogodke. V ospredje se postavi harmoničnost odnosov in umirjenost, kjer pravzaprav gre za proces prečiščevanja, preusmerjanja pozornosti. Temu sledi faza kultiviranja prave mere, da se ljudje izognejo pretiravanju, nato pa je potrebno potegniti črto pod razočaranji ter se truditi, da se ne bi vračali v neprijetna, žalostna stanja. Rešitev je potrebno najti v novih izkušnjah, če pa želimo, da bi nek dogodek, ki ga oseba doživi, postal dogodivščina, mora o njem spregovoriti. Izkušnja pripovedovanja zgodb daje tako občutek skupnosti, ker veže pripovedovalca in poslušalca.

1.4. Pomen rutin in ritualov v vsakdanjem življenju

V vsakdanjem življenju, v vsaki pripovedi, igrajo pomembno vlogo rituali, rutine. Grebenc (2008: 90, 91) pojmuje rutine kot nek predvidljiv scenarij vsakdanjega življenja, ki daje ljudem občutek varnosti. Gre za vsakdanje, predvidljive in običajne situacije in ne le za preprost opis ravnanj in vedenja. Osebe, ki v dogodku nastopajo, so vnaprej znane, prav tako tudi njihova pozicija in intenziteta dogajanja. Pri tem ne gre zgolj za neko organizacijo dogodkov, temveč je pomembno tudi to, kako posameznik neko dogajanje doživlja. Če dogodki tečejo po ustaljenem redu, imamo občutek, da je z dogajanjem vse v redu, ko pa nastopi novost, nek nepričakovani element v scenariju, lahko to v posamezniku sproži nemir.

Milivojević (2013: 86) uporabi izraza »scena« in »oder«, ki namigujeta na to, da obstaja v vsakem družbenem pojavu struktura, ki je značilna za gledališče. Zato ta pristop predpostavlja, da imamo vedno različne protagoniste, dramske zaplete med njimi in

občinstvo, pred katerim se vse to zgodi, kar je skladno s sociološkim pristopom, o katerem govori Goffman (1959), ki v vsakdanji komunikaciji prepozna elemente gledališke igre, ali s tistim, ki obravnava javno življenje kot »gledališče sveta« – *teatrum mundi*.³

Goffman (v Grebenc 2008: 91, 92) vsakdanjim življenjskim situacijam pripiše dramaturške lastnosti ter v njih prepozna značilnosti gledališča, kjer so ljudje igralci in gledalci, ki skupno ustvarjajo predstave oziroma scene. Tako ljudje igrajo »predstave«, ki so povezane z njihovimi vsakdanjimi aktivnostmi, v določenem časovnem okviru in s tem tudi vplivajo na gledalce. Zato bi lahko govorili o zasebnih bivališčih kot o teatru, kjer predstave potekajo neprekinjeno, vsak pozna svojo vlogo, zna ustrezno besedilo in je hkrati kritično občinstvo, ki ocenjuje igro drugih igralcev v »predstavi rutin«. Rutine so tako vzorci ravnanj, kjer pravila, ki tečejo med igro/predstavo, niso razprostrta, temveč se ljudje igrajo »igro rutin«, kjer se ne sprašujejo, zakaj je tako, temveč jih sprejmejo, ker jim le-te pomagajo, da je njihov svet bolj predvidljiv in obvladljiv, ter jim omogočajo vzdrževanje nadzora nad življenjem.

Milivojević (2013) na podlagi transakcijske analize spregovori o zavednih ter nezavednih igrah, ki jih igrajo uživalci drog. Spregovori o ritualih, kjer vsi udeleženci komunikacije natančno vedo, kako bo »igra« potekala. Pravi, da rituali na ravni posameznika vključujejo neke navade, da človek nekaj počne ali pa ne počne, le-ti pa so koristni in potrebni ravno zato, ker vnašajo strukturo v vsakdanje življenje ter prihranijo čas in energijo. Skupinski rituali dajejo občutek pripadnosti in stabilnosti v dani družbeni strukturi, vendar ni pravilno, da se posameznik pretirano vdaja osebnim in družbenim ritualom, prav tako kot ni dobro, da se ritualom preveč izmika.

Težava nastane, ko se kljub našim prizadevanjem »običajni« cenjeni scenariji vsakdanjih rutin prekinejo oziroma jih ne moremo ohraniti. Zgodi se, da smo nekatere rutine prisiljeni opustiti in to ne zgolj zaradi zamenjave igralcev v poteku dneva, temveč zato, ker lahko pride do zamenjave »scene«, prizorišča, kjer običajen, znani oder, zamenja drug oder. Lahko se zgodi, da se preselimo v drug kraj, prestajamo zaporno kazen, in tako zamenjamo sceno. Lahko se zgodi, da se nam rodi otrok, da se ločimo, in s tem zamenjamo like; lahko se spremenijo naše kariere, gremo prvič v šolo, napredujemo v službi, intenzivno uživamo droge, se upokojimo ipd. Do kakršnih koli sprememb pride, je dejstvo, da smo nekatere od

³ Sennett (1976). Ta pristop ima v filozofiji in literaturi že dolgo tradicijo. Že Platon je v Zakonih menil, da je človeško življenje neke vrste lutkovna predstava, ki so jo uprizorili bogovi (Milivojević 2013: 86).

njih pričakovali zato, ker sledijo nekemu toku življenja in so del običajnih avtobiografij, nekatere od teh sprememb pa se zgodijo nepričakovano, celo naključno. Ne glede na to, katera situacija je spodbudila spremembo ali prekinitve neke stare rutine, se večina trudi sestaviti neki novi scenarij in poiskati svoje mesto v njem (Grebenc 2008: 98, 99).

1.5. Negotovost in strah, ko se scenariji vsakdanjih rutin prekinejo, ter vzpostavitev nove varnosti

Giddens (v Grebenc 2008: 95) pravi, da ko pride do prekinitve pričakovane realnosti, to povzroči dramatično izkušnjo in nas preplavi s strahom, zmedo in nelagodjem, ki jih vsakdanji dogodki in rutine »držijo« v ozadju. Rutine poskrbijo za orientacijo in organizacijo ter gradijo in oblikujejo realnost in so tudi odgovor nanjo. Vsaka sprememba, ki vpliva na to, da ne moreš živeti več tako, kot si bil vajen do tedaj, lahko do temeljev pretrese naše zaupanje v smisel življenja in v občutek varnosti ter v nas sproži tesnobo.

Ko se vsakodneven, običajen scenarij, nenadno prekine, se vsak človek znajde pred nalogo, kako ponovno vzpostaviti neke nove rutine, lahko pa tudi prejšnje, ki mu nudijo občutek varnosti. Izdelati mora obvladljive scenarije, ki vključujejo tako zasebno kot javno sfero in se preko njih pomikati skozi dan. Vse pripovedi o poteku dneva vključujejo časovno dimenzijo, urnik dogodkov, po katerih se vsak dan ravnamo, problem pa nastane takrat, ko nam umanjka pomembnih dogodkov v dnevu, ki bi dali rutinam pomen. Tudi izključenost iz javne sfere, formalnih okvirov, spremeni dogajanje v dnevu, in ljudem se ves svet zoži samo na zasebno sfero, kjer ne nastopajo več kot igralci javnosti (*ibid.*).

Tudi uživalcem drog ritem dneva narekuje dobava heroina na ilegalnem trgu ter nenehno nihanje med zadetostjo in abstinenčno krizo, zato oseba ni zmožna več načrtovati svojega dneva. Ker ne more strukturirati časa, je prikrajšana za varnost in načrtovanje, ki jo vključuje predvidljiva prihodnost. Vse spremembe, ki se zgodijo, bistveno vplivajo na potek življenja ter na to, kako smo bili navajeni preživeti dan. Spremembe, s katerimi se naš status poslabša, imajo izrazito močan naboj usodnosti, nezmožnost vzpostavitve starih rutin pa nam onemogoča vzpostavitev varnosti, ki smo je bili navajeni (Grebenc 2008).

1.6. Pripovedi, skozi katere se dokazujemo kot »normalni«, kredibilni posamezniki

Ker si človekovega življenja ne znamo predstavljati brez vedenja o tem, kdo smo mi in kdo so drugi, ob srečanju nekoga najprej identificiramo in nekako lociramo na našem mentalnem zemljevidu, čeprav ni nujno, da je rezultat tega, kar počnemo, vedno uspešen (Ule 2000).

Zato Goffman (v Grebenc 2008: 101) pravi, da ko pripovedujemo o našem poteku dneva, o tem, kaj počnemo in kako živimo, želimo pred drugimi pokazati, da smo običajni, kredibilni posamezniki – torej, da smo »normalni«. Dokazati želimo, da definicije, ki jih imamo o realnosti, ustrezajo predstavam, ki jih imamo o sebi in o katerih prepričujemo druge.

Skozi prakse rutin pred drugimi dokazujemo družbeni in ekonomski položaj, kažemo naše znanje in veščine, značilnosti naših medsebojnih odnosov. Zato rutine definirajo našo realnost, našo predstavo, ki jo imamo o sebi in drugih, našo navidezno identiteto. S pripovedovanjem pripovedi ljudem nekaj sporočamo ter jih hkrati poučimo, da vedo, kako naj se do nas obnašajo. Trudimo se, da bi zaščitili naše lastne projekcije realnosti, ter preko rutin vzdržujemo občutek obvladljivosti našega življenja in realnosti. Le-ta nam na eni strani ponuja možnost izbire, individualnost in občutek *držanja usode v lastnih rokah* (poudarek v izvirniku), na drugi strani pa te iste vrednote priključijo podobo vsiljenosti in neobvladljivosti, kjer so rutine tiste, ki pravzaprav obvladujejo naše življenje preko določenih urnikov, definiranih vlog in tekstov, ki so vnaprej postavljeni (Grebenc 2008).

Posameznik z načinom, kako se predstavlja, vpliva na podobo, ki jo bodo imeli drugi o njem, in na to, kako se bodo do njega vedli. Vendar obstaja razlika med posameznikom in vlogo, ki jo igra. Dokler človek živi, je vloga nekaj, kar igra. Nikoli ne moremo poistoveti človeka z njegovo vlogo, saj vedno, ne glede na vlogo, mnogi vidiki osebnosti ostanejo zunaj nje. Biti v vlogi, kot na primer igralec filmskih vlog, ko začne igrati kak lik, vključuje veliko vaje in priprav. To samo po sebi zahteva določen napor, določeno skrivanje sebe in sočasno predstavljanje sebe na določen drugačen način. Zato je človek, ki verjame, da se je poistovetil z vlogo narkomana, džankija, da je postal isto kot njegova družbena vloga in *da igra samega sebe* (poudarek v izvirniku) v zmoti⁴ (Milivojević 2013).

⁴ Igranje samega sebe je logično nemogoč izraz (logična napaka ali *contradictio in adiecto*) (Milivojević 2013).

2. O OZADJU ZASVOJENOSTI IN PRAVICA DO SVOBODNE ODLOČITVE

2.1. Družbeno ozadje zasvojenosti

V tradicionalnih skupnostih je uživanje opija vključeno v vsakdanje življenje. Ljudje uživajo mamilo kot del rituala, v Indiji kadijo opij ob posebnih priložnostih, enkrat na mesec, in večina uživalcev ni zasvojena. Uživanje je tradicionalno in vernakularno, kjer se na opij ne gleda kot na blago, temveč kot na rastlino, ki je pridelana doma. Opojna sredstva in zelišča so tradicionalno vtkana v družbeno življenje, njihovo uživanje pa je navadno predpisano z rituali in močno povezano z religijo ter družabnim in delovnim življenjem ljudi v skupnosti (Flaker 2002a).

Čeprav so droge⁵ nekaj, kar poznajo vse civilizacije⁶, so le-te postale problem današnje dobe⁷. Statusne razlike med drogami, tako dovoljenimi kot prepovedanimi, so posledica različnih kulturnih in političnih odločitev, kar se odraža v nacionalnih politikah o drogah. Odnos do drog in pomen drog sta tako zgodovinsko kot kontekstualno določena. Droge so bile nekoč vtkan v vsakdanje življenje ljudi, v različnih družbenih konceptih pa so nekatere postale prepovedane, druge dovoljene, statusne razlike med njimi pa so nastale kot posledica različnih političnih in kulturnih odločitev, ki stigmatizirajo ter kriminalizirajo uporabnike prepovedanih drog ter s tem vzpostavljajo pogoje za kršenje njihovih pravic. Diferencirana⁸ družba je prva, ki ne zna živeti z drogami, in je razkrojila tradicionalna socializacijska razmerja, kot so mit, ritual in magija (Kvaternik Jenko 2006).

Opij, ki je bil vtkan v tradicionalno indijsko družbo, je na Kitajskem postal blago, ki je rušilo ureditev. Opij kot blago je z opijskimi vojnami postal sredstvo za vzpostavljanje globalnega ekonomskega prostora (Flaker 2002a: 42). Tradicionalno uživanje drog je bilo del

⁵ Z drogami tukaj misli tako dovoljene kot prepovedane droge, zlasti pa razlike, ki se med državami, kulturami, pojavljajo na statusni ravni, in posledice, ki izhajajo iz njih (Kvaternik Jenko 2006).

⁶ Izjema so verjetno le Eskimi (Gossop v Flaker 2002a: 42).

⁷ Ta percepcija se pojavi v začetku 20. st., ko droge postanejo blago, vprašanje drog pa ključno politično vprašanje (Kvaternik Jenko 2006).

⁸ Pojem moderna družba je lahko sporen, saj se povezuje z razvojem in s tem posredno vzpostavlja hierarhičen model obnavljanja različnih kultur, zato Kvaternikova (2006: 7) za poimenovanje sodobne družbe uporablja pojem diferencirana družba. Sodobnost povezuje s procesi družbene členitve (diferenciacije), vse večje dinamike v primerjavi s tradicionalno družbi, ki je nečlenjena, statična.

ritualov celotne skupnosti, zasvojenost poznega kapitalizma v skladu s potrošniško logiko, da omogoči nakupovanje in pričara užitek, ki pa ga ni potrebno ustvariti z drugimi, pa je ravno nasprotna. Užitek postane reč, stvar. Ni nekaj, kar bi ustvarili z drugimi ljudmi, temveč je užitek, ki ga lahko pričara in uživa vsak sam zase. S tem pa se užitek iz polja družabnega obreda, nečesa skupnega, premakne v polje individualnosti, stran od drugih (Flaker 2012).

2.2. Vpliv politike in medijev na stigmatizacijo uživalcev drog

Večina dosedanjih politik se je izoblikovala na podlagi dveh tipov diskurzov: medicine oz. psihiatrije na eni in policijsko represivnega aparata na drugi strani. Oba tipa diskurzov tematizirata prepovedane droge kot družbeni odklon ter poudarjata, da je uporaba nedovoljenih drog odklon od standardov družbeno sprejemljivega okolja (Rener v Flaker 2002a: 5, 6).

Bolj kot je družba prežeta z medikalizacijo in represijo, manj je razvita v socialnem smislu; s prstom kaže na deviante z obrobja in jih prepušča strokovnim obravnavam ter tako ne vidi in noče videti pravih problemov. Nedovoljene droge so obravnavane kot družbeni problem, ta pa je konstruiran s strani politike in družbe. Družbeni problemi so vedno definirani s strani ljudi, torej s tistim, kar oni definirajo kot družbeni problem, zato le-ti niso nikoli definirani tako, da bi ogrožali najmočnejše skupine, ki so v središču družbe, temveč vedno tiste, ki so na obrobju, v manjšini in imajo manj pravic. Lažje je kazati na druge, ki odstopajo od »normalnega«, na njihov »problem«, sebe pa doživljati kot pripadnika »zdrave družbe« (*ibid.*).

Prohibicija in kriminalizacija sta ustvarjali mehanizme (črni trg, kompleksi kaznovanja, medikalizacija uživanja ...), ki ljudi še bolj marginalizirajo ter ustvarjajo začarani krog izključevanja. Težavam, ki jih imajo ljudje že zaradi samega uživanja drog, pa se tako pridružijo še težave zaradi preganjanja in družbenega izločanja (Flaker 2012).

Trenutna politika predvsem spodbuja zmanjševanje zdravstvenih posledic uživanja, nepokrito pa ostaja področje socialnih posledic, povezanih z uživanjem droge. Škodljive socialne posledice uživanja drog so posledice tipa, sloga in okoliščin uživanja. Med uživalci drog so takšni, ki imajo velike probleme z zaposlitvijo, težko obdržijo službo, pogosto jih odpustijo, imajo stanovanjske stiske; prijatelji, sorodniki, družine jih izobčijo; medtem ko drugi te probleme doživljajo v milejši obliki, ali pa jih sploh ne – njihove težave so

primerljive z težavami njihovih vrstnikov. Nedvomno obstajajo uživalci, ki jih uživanje drog ne spravlja v stisko – to so ljudje, ki drogo ponavadi poskušajo, jemljejo občasno, ob različnih priložnostih, lahko pa tudi redno (na primer konec tedna), a se ne zasvojijo. Z analizo krize lahko ugotovimo, da obstajajo tudi zasvojeni uživalci, ki znajo poskrbeti za svojo uporabo (Grebenc 2003: 156, 157).

V javnosti se reproducira podoba džankija, kar vpliva na predstavo, ki jo imajo ljudje o uživalcih drog ter jih posplošeno poistovetijo s to vlogo. Vloga uživalca postane vloga, ki prikrije in onemogoči druge socialne vloge. Dokončnosti in utrjenosti te vloge se zavedajo tudi uživalci sami, zato takoj, ko pride do uživanja, vpokličejo ravnanja oziroma strategije, s katerimi želijo preprečiti ali upočasniti proces stigmatizacije (*ibid.*). Poniževanje in občutek ponižanosti, sramu in ničvrednosti je gotovo del ustvarjanja manjvredne družbene vloge džankija s strani družbe. Nenehne institucionalne ceremonije poniževanja jim dajejo nedvomno vedeti, da je njegova vloga manjvredna in družbeno nezaželena (Flaker 1999: 228).

Flaker (2002a: 10) govori o dveh razlogih za popačeno sliko v družbi: eden za to je, da so se droge (heroin) v letih prepovedi odtujile zahodni kulturi uživanja drog in da je s preganjanjem uživanja in prometa z njimi nastalo bojovito in napeto ozračje, s tem pa je nastal tudi propagandni stroj – proizvodnja stereotipov, ki nasprotnika kaže v najslabši luči. Kot drugi razlog navaja pomanjkanje znanja, ki ga o uživanju imamo, vendar je le-to pristransko in dvomljivo. Tudi modeli, ki so se razvili na področju drog, pripisujejo vloge in lastnosti ljudem, ki drogo uživajo. Čeprav modeli zasvojenosti podpirajo stereotip uživalca – džankija, je to le eden izmed možnih scenarijev uživanja in ta scenarij ni najpogostejši in ne najnevarnejši potek.

2.3. Vojna proti drogam in iskanje »grešnih kozlov« v družbi

Ko govorimo o drogah moramo vedeti, da tukaj ne gre samo za razpravo o drogah, temveč gre tudi za razpravo o človekovih pravicah, o političnih razmerjih, o sprejemanju različnih življenjskih stilov, o mejah svobode ter o razumevanju in delovanju demokracije. S politiko do drog se krepi določene vrednote, določene institucije, določene vzorce obnašanja v družbi, in s tem tudi določeno politično kulturo. Vprašanje je, kakšna politika do drog krepi demokracijo (svobodo, toleranco, razvoj človeka), kakšna pa jo ogroža (Lukšič 1999).

Če nas je zgodovina česa naučila, nas je tega, da imajo ljudje potrebo po združevanju v skupine in da je iskanje grešnih kozlov pogosto nepogrešljivo sredstvo, da se ohrani socialna kohezija med člani teh skupin. Problem nastane, ker ni možna racionalna analiza prave narave človeka, ki ga označijo za »grešnega kozla«, ker le-ta predstavlja družbeno zlo in zato je naloga vsakega dobrega državljana, da ga izloči iz skupnosti, in ne, da ga razume (Szasz 1992).

»Vojna proti drogam« je postala le še ena izmed oblik, kako »očistiti« skupnost »nečistoč«, z uprizarjanjem predstav preganjanja grešnih kozlov. Ker pa gre tukaj za vojno proti človekovim željam, v njej ni mogoče zmagati. Je le še eno poglavje naravne zgodovine človeške neumnosti⁹ (*ibid.*). Žal so droge postale najbolj množičen izgovor in podlaga za kršenje človekovih pravic ter razkroj pravne države. Z vojno proti drogam so uživalci postali drugorazredni državljani. Droga je postala sredstvo javnega obračunavanja v politiki, ki temelji na razlikovanju med sovražnikom in prijateljem, kjer sovražnika predstavljajo tisti, ki uživajo prepovedane droge (Kvaternik 2005).

Thomas Szasz in Milton Friedman, zagovornika klasične liberalne perspektive na področju razprav politike do drog, pravita, da uporaba drog ni bolezen, ampak vedenje, ki sloni na osnovnih vrednotah. Gre za etično in ne zdravstveno vprašanje, kjer je uporaba drog posledica posameznikove svobodne odločitve, njegove izbire in okolja. Perspektiva zagovarja idejo samonadzora in jo utemeljuje s študijami na uporabnikih drog, ki nadzorujejo svojo uporabo in navade, ko so motivirani za to (*ibid.*).

2.4. Pravica do osebne odločitve kot temeljna človekova pravica

Za človekove pravice velja, da na eni strani naslavljajo vse ljudi sveta, na drugi strani pa le peščico, navadno tistih, ki so jih oblikovali. Utemeljitelji človekovih pravic so si prilastili nauk univerzalizma in moč, da govorijo v imenu ostalih ljudi, vendar bi bilo napačno, če bi domnevali, da je bil njihov pogled univerzalen, ter da so bili zavezani k enakosti in pravici za vse človeštvo (Rommelspacher 2003). Univerzalizem je sicer predpostavljал enakost vseh ljudi, vendar je obenem veljala močna norma normalnosti. Pomembno je bilo, kdo določa normo in kaj je veljalo za primernega človeka, zato je univerzalistični koncept samoumevno pripisoval pravice državljanom, določene ljudi pa vedno izključeval in jih uvrščal med

⁹ Mackay: Nenavadni popularni prividi in množična norost 1841 (Szasz 1992: 35).

kulturne tujce. Zaradi preozkega pojmovanja človekovih pravic so kasneje formalnim dodali še dejanske ali konkretne človekove pravice, ki so vezane na posameznikovo identiteto in temeljijo na pravici do drugačnosti, posebnosti in enkratnosti, kar pa je temeljno tudi pri socialnem delu. Ravno neupoštevanje razlik je ena od oblik zavračanja ljudi s posebnimi izkušnjami in različnimi problemi, zato ne moremo trditi, da so vsi ljudje enaki, ker s tem izključimo razliko med ljudmi in diskriminiramo posameznika (Zaviršek 2003).

Milton Friedman, radikalen individualist, ki zavrača moč države in odločno izraža kritična stališča do sedanje politike do drog s skupno parolo War on Drugs¹⁰, je postavil etično vprašanje: »Ali imamo pravico določiti, kaj nek drug človek naredi sam sebi?« (Bavconom 1992: 99).

Po doktrini človekovih pravic ima vsak pravico popolnoma svobodno odločati o lastnem življenju in svoji usodi. Potemtakem imajo tudi uživalci prepovednih drog pravico do osebne svobode uporabe drog. Človekove pravice uživalcev drog moramo vedno razumeti v njihovi individualni perspektivi, ki se kaže v njihovi lastni odgovornosti do telesa (Kvaternik 2006). Tudi Flaker (1999: 816) zapiše, da »uživanje drog na ravni pravic zadira v temeljno pravico do osebne svobode in do samodeterminacije«. Pravi, da uživanje ni nekaj, kar bi omejevalo svobodo drugega, temveč je zločin brez žrtve, zato ne obstaja etičen argument, zaradi katerega bi prepovedali uživanje. Po eni strani se pred nas postavlja vprašanje užitka in njegove stvarnosti, po drugi pa konstrukcije drugosti in socialnosti.

¹⁰ Vojna proti drogam.

3. SCENE, SCENARIJI IN IGRE TER VLOGE V PROCESU UŽIVANJA HEROINA

3.1. Scena in scenariji pri uživalcih drog

Z izrazom »narkomanska scena« Milivojević (2013) opisuje subkulturo uporabnikov drog v nekem mestu, kjer gre za zaprto javnost, ki obvladuje mesta za zbiranje in preprodajo drog, prav tako pa tudi vrsto vlog ali likov, ki delujejo na tej sceni. Glede na to, ali jemljejo drogo ali ne, se delijo na notranje like (ljudje v vlogi uporabnika drog, ki med seboj sodelujejo, ali pa tudi ne; so celo sovražni, pogosto pa med njimi prihaja do preskokov iz ene ravni na drugo) in zunanje like (starši, sorodniki, partnerji, policisti, socialni delavci ...).

Vedenje vsakega posameznega udeleženca »narkomanske« scene lahko pojasnimo z njegovimi individualnimi motivi, osebnostjo in podobnim, vendar ti posamezniki tvorijo skupino s svojevrstno dinamiko, ki je ni mogoče razložiti z delovanjem le enega posameznika. Zato na sceni delujejo sile, ki akterje usmerjajo v to ali ono smer. Ko se posameznik odloči za kariero uporabnika drog, sledi svojemu nezavednemu življenjskemu scenariju, ki bo še naprej potekal na razmeroma predvidljiv način, zato transakcijska analiza kot ozdravitev opredeljuje ne le prenehanje drog, temveč tudi spremembo destruktivnega življenjskega scenarija in odločitev za pozitiven in konstruktiven način življenja (*ibid.*).

3.2. Uživanje drog kot psihosocialni proces

Uživanje drog je le redkokdaj intimno dejanje, ker poveže posameznika in različne druge ljudi, ki imajo – ne glede na to, ali sami uživajo drogo ali ne – vsi stališče do uživalca drog. Okrog uživanja drog se zgradi specifična družbena vloga, ki se razlikuje od tega, katero drogo kdo uživa, na kakšen način, kako pogosto, glede na trajanje uživanja, glede na to, koliko posameznik to skriva, kako je povezan z drugimi uživalci in podobno (Milivojević 2013).

Becker (v Flaker 2002a: 19) pravi, da je uživanje drog psihosocialen proces, saj se mora uživalec naučiti uživati droge, to pa lahko naredi le tako, da se vključi v skupino uživalcev in njeno kulturo. Od izkušenih uživalcev prejema nasvete, se uči, jih posnema. Na eni strani se uči vključenosti v skupino, po drugi strani pa se izpostavlja javnim, negativnim podobam. Ker imajo tudi droge svojo kariero in zgodovino, je na začetku, ko je droga v nekem okolju nova, nepoznana, več možnosti, da uživalci doživijo psihično stisko; medtem ko je takrat, ko se

naučijo interpretirati učinke in poskrbeti za varno uživanje, teh »poškodb« manj. Da bi se te »poškodbe« lahko zmanjšale, mora torej obstajati kultura, ki poleg znanja, kako priti do droge in jo zaužiti, pozna tudi tehnike pomoči, ki jih uživalec potrebuje v primeru, če pride do zapletov pri uživanju. Ker je uživanje skupinsko, lahko skupina posreduje v kritičnih trenutkih.

Lindesmith gre še korak dalje od Beckerja – ki pravi, da je uživanje drog psihosocialen proces – in pokaže, da to ne velja zgolj za uživanje, temveč tudi za zasvojenost (*addiction*).¹¹ Definicija, ki pri opredelitvi zasvojenosti izhaja le iz telesne zasvojenosti, izključuje tiste, ki so zasvojeni, pa v tistem trenutku niso v stanju telesne odvisnosti (npr. džanki v zaporu, ki se takoj po izpustitvi spet oprime svoje navade), vključuje pa tiste, ki so telesno odvisni, pa ne hlepijo po mamilu (npr. bolniki, ki jim dajejo morfij za lajšanje bolečin). Prav želja oz. hlepenje je specifično za zasvojene uživalce, vendar pogosto v obdobju zasvojenosti pojenja. Zato je edini skupni imenovalac hrepenenja po opiatih lajšanje abstinenčnih težav (*ibid*).

Po Lindshmitu (v Hočevar 2005: 41) posameznik postane zasvojen, ko doživi abstinenčne težave, jih kot take tudi prepozna in se tako nauči hrepeneti po drogi. Ko ponavlja to izkušnjo uporabe drog, ki mu lajša abstinenčne težave, si s tem pridobi vedenje zasvojenca.

3.3. Motivacijski dejavniki za uživanje drog

Motivacijske dejavnike, zaradi katerih posameznik poseže po drogi, je težko določiti. Avtorji navajajo različne razloge, ki pa niso pri vseh enaki. Navadno gre za splet različnih dejavnikov in povodov, med katerimi je pogost odgovor radovednost (Taschner 2002). »Pri tem so pomembni vedenje o drogah, odnos do uživanja, ugodnost in sposobnost samonadzorovanja.« (Taschner 2002: 63). Z drogami največkrat eksperimentirajo mladi, saj v tem obdobju rešujejo nekatere izzive življenja ter iščejo svoje mesto v njem. Naloge mladoletnega obdobja so lahko zelo stresne in predstavljajo velik izziv, zato lahko njihovo neobvladovanje hitro povzroči občutek nemoči, odtujenosti ali potrebe po upiranju konvencionalnim normam (Auer 2001). Mladostniki si želijo svoje življenje obogatiti z novimi znanji, želijo si nove izkušnje ter utrditi svoj položaj med vrstniki, pri čemer ima skupina velik vpliv na vedenje posameznega člana skupine. Številne razprave govorijo tudi o motivu pobega, mladostniki želijo vsakdanje

¹¹ Lindesmithova definicija razlikuje med nereflektirano odvisnostjo (dependency) in prepoznano zasvojenostjo (addiction). Tudi v slovenščini ju ne moremo uporabljati kot sinonima (Flaker 2002a: 21).

skrbi in težave potisniti iz vidnega polja. Gre za obliko obrambe pred neprijetno doživetimi učinki in doživljaji. Pobeg iz resničnosti v svet sanj ali omame pa se pogosto pojavi takrat, ko občutek preobremenjenosti bistveno vpliva na vedenje. Pridruži pa se mu še občutek pomanjkanja samozaupanja. Med dejavniki tveganja se pojavi tudi preživljanje prostega časa, vedno več je neproduktivnega preživljanja prostega časa, ki ne nudi zadovoljstva, ni ustvarjalno in smiselno, zato mladostniki poskušajo najti nadomestek (Taschner 2002). Pomembno je tudi okolje, v katerem mladostnik odrašča, pozitivna čustvena izkušnja, občutek, da jih ima nekdo rad, da lahko najdejo mesto v družini in širšem okolju nasploh. Družina je najpomembnejši preventivni steber, res pa je, da včasih niti družina, niti stabilen otrokov duševni razvoj ne zadostujeta, da mladostnik ne bi poskusil droge (Kastelic, Mikulan 1999).

Med dejavnike tveganja Kastelic in Mikulan (1999: 20) uvrščata:

- dejavnike posameznika (osebnostne značilnosti; stališča in prepričanja; dednost ...),
- medosebnostne in socialne dejavnike (družina; vrstniki; šola; osebne situacije; policija; lokalna skupnost ...),
- dejavnike okolja (družbene norme in ukrepi; mediji; tržišče; cena; zakonodaja ...),
- dejavnike drog (lastnosti dovoljenih in prepovedanih drog; količina droge; načini uživanja; intenzivnost uporabe; kombinacija drog ...).

3.4. Družbene vloge uživalcev drog

Za večino uživalcev velja, da so v različnih družbenih vlogah, v katerih so bolj ali manj uspešni. Vloga uporabnika droge ni njegova edina družbena vloga, in če ustrezno delujejo v različnih družbenih vlogah, je to odlična socialna krinka, s katero lahko prekrijejo skrivno vlogo uživalca drog, tako da drugi ljudje sploh ne pomislijo, da oseba uživa droge (Milivojević 2013).

Nekateri ljudje lahko začnejo igrati samo eno družbeno vlogo – vlogo uživalca drog – in celo življenje organizirajo okrog uživanja drog. S tem, kako močno se uživalec prepusti družbeni vlogi uživalca drog in opusti ostale družbene vloge (pusti šolo, pusti službo, zapusti ga partner

ipd.), lahko vidimo tudi njegovo *socialno odvisnost* (poudarek v izvirniku) od drog, kjer postane najtežji položaj takrat, ko oseba deluje samo še v vlogi uživalca in postane biološko, psihično, socialno in eksistencialno odvisna od jemanja drog (*ibid.*).

V literaturi najdemo vrsto tipologij, ki upoštevajo različne načine uporabe drog, vendar je vsem skupno, da se nagibajo h gradacijam ali stopnjevanju uporabe drog, tako da pogosto ni jasno, ali je govor o stadijih ali zvrsteh uživanja (Flaker 1999: 21).

Na podlagi različnih tipologij so¹² (v Flaker 2002a: 23) sestavili tole tipologijo¹³:

1. neuživalci,
2. priložnostni (občasni, naključni) uživalci, eksperimentatorji,
3. redni uživalci,
4. odvisni uživalci,
5. zasvojeni uživalci,
6. džankiji.

Med neuživalce spadajo vsi, ki še nikoli niso poskusili heroina in drugih opiatov, vendar še ni povsem jasno, ali spadajo sem tudi tisti, ki so bili "džankiji" ali zasvojeni, pa niso več. Če vzamemo za kriterij količino zaužite droge, spadajo ti posamezniki v ta tip, vprašanje pa je, ali lahko ta kategorija sodi tudi v končni ali vmesni položaj. Tukaj se srečamo s stereotipom »enkrat džanki, vedno džanki«, čeprav nekatere raziskave in izkušnje potrjujejo, da zasvojenost in džankizacija nista ireverzibilna, nepovratna procesa. Med priložnostne uživalce, eksperimentatorje, uvršča tiste, ki uživajo drogo občasno ali eksperimentalno in tiste, ki ne »poskušajo«, temveč uživajo, ko imajo priložnost. »Motivacija in načini uživanja so lahko raznovrstni, v kulturo uživanja so lahko vključeni bolj ali manj, skupno naj bi jim bilo le to, da je vzorec uživanja kaotičen in naključen, neurejen v primerjavi z drugimi tipi uživanja« (Flaker 2002a: 23). V kategorijo rednih uživalcev sodijo tisti, ki uživajo drogo redno (v ustaljenih časovnih vzorcih), a ne razvijejo odvisnosti ali zasvojenosti. Posameznik lahko redno uživa mamilo iz povsem rekreativnih ali terapevtskih vzgibov. Naslednji tip

¹² Flaker in Kocmur, *Droge in nasilje*.

¹³ Flaker tukaj govori o uživalcih heroina, tako da ne vemo, če ta klasifikacija velja tudi za uživalce drugih drog.

uživalca je odvisni uživalec, to je uživalec, ki po Lindsmithovi teoriji ne sodi med zasvojenca. Pri tem tipu ne gre le za uživalce, za katere je to predhodna faza, temveč tudi za tiste, ki so odvisni od droge, pa tega ne vidijo kot zasvojenost in bodo svoje abstinencijske težave interpretirali drugače (npr. bolniki, rekreativni uživalci). Tukaj je pomembno vprašanje, če je pojem psihološka odvisnost sploh upravičen, ko govorimo o mamilih, kajti človek je psihično lahko odvisen od marsičesa, zasvojenec pa je lahko odvisen tudi od dejavnosti, ne substance. Zato je vprašljiva tudi delitev na telesno in psihično odvisnost, saj dualizem med telesno in duševno zasvojenostjo vpeljujejo v diskusijo o drogah prav zaradi potrebe, da bi pojasnili vztrajanje pri uživanju tistih substanc, ki nimajo takšnih učinkov, pa vendar jih le težko razlikujemo od kake druge dejavnosti, ki lahko zasvoji, med njimi tudi take, ki ima v naši kulturi pozitiven predznak (delo, znanje). Flaker zato zavrača pojem psihološka odvisnost, saj nam ne pove ničesar novega; govori o normalnih procesih, ki niso nujno vezani na uživanje drog (Flaker 2002a: 24–27).

Kot zasvojene Flaker (2002) definira tiste uživalce, ki so se naučili pohlepa po drogi in so prepoznali svoje abstinencijske težave in s ponavljanjem te izkušnje pridobili status zasvojenega, vendar zasvojenost bistveno ne vpliva na družbeno in družabno življenje posameznika, vloge so veliko manj dominantne in manj vplivajo na druga področja, kakor pri džankizaciji – v tem primeru gre torej za funkcionalno zasvojenost.

Prehod na kompulzivno (zasvojeno) uživanje je pomembna sprememba statusa v karieri heroinskega uživalca. Ta je pogosto označen kot nenaden, neopazen zdrs, t. i. sivo področje, kjer ni popolnoma jasno, kakšna je naraščajoča vpletenost osebe s heroinom, in se opira na zgrešene interpretacije. Prva je, ko oseba verjame zase, da je zasvojena, čeprav dejansko ni, druga pa je, ko oseba ne verjame, da je že zasvojena, čeprav dejansko je (Pearson *et. al* v Grebenc 2003: 74). Zasvojenost ne sledi neposredno eksperimentiranju s heroinom. Nujen pogoj, da se zasvojenost razvije, je nekaj časa trajajoče redno vsakodnevno uživanje droge. Prve krize sicer ne moremo opredeliti kot točke, ko se nekdo spremeni iz nezasvojenega uživalca v zasvojenega, je pa nedvomno tista točka, na kateri se zgodi premik v samozavedanju lastnega uživanja. Kriza je dokaz, da je uživalec zdaj »zares noter«. Je znak, da je posameznik s svojim stilom uživanja prestopil magično mejo, ki za večino predstavlja zdrs navzdol« (*ibid.*).

Zadnji tip, džanki oziroma disfunkcionalen uživalec, je tip, ki mu droga postane

najpomembnejša stvar na svetu in ne more več igrati drugih vlog, ne da bi ga zaznamovala dominantna vloga džankija. Gre za socialno degradacijo, propadanje in večjo dominantnost in razčlenjenost vloge. Vprašanje pa je, koliko gre pri prevladovanju vloge džankija med preostalimi vlogami za moč same vloge, koliko pa za pomanjkanje drugih vlog kot posledice socialnega opustošenja (Flaker 2002a).

3.5. Funkcionalni uporabniki heroina in rekreativna uporaba

Kvaternikova (2005) opredeli kot funkcionalne uporabnike heroina tiste posameznike, ki nadzorujejo uporabo droge, kar pomeni, da v vsakdanjem življenju niso stigmatizirani in kriminalizirani zaradi uporabe drog in da kljub potrebi po drogi zadovoljujejo svoje ostale življenjske potrebe in »obveznosti«.

Thomas Shasz in Milton Friedman, zagovornika klasične liberalne perspektive na področju razprav politike do drog, pravita, da uporaba drog ni bolezen, ampak vedenje, ki sloni na osnovnih vrednotah. Gre za etično in ne zdravstveno vprašanje, kjer je uporaba drog posledica posameznikove svobodne odločitve, njegove izbire in okolja. Perspektiva zagovarja idejo samonadzora in jo utemeljuje s študijami na uporabnikih drog, ki nadzorujejo svojo uporabo in navade, ko so motivirani za to (*ibid.*).

Kljub stigmatizaciji ter predsodkom, ki so uveljavljeni v družbi, večina uporabnikov heroina nadzoruje uporabo ter »normalno« funkcioniра v družbi. Vloga uporabnika heroina ni njihova primarna vloga, zato družba velikokrat sploh ne ve, da nekdo uživa heroin (Kvaternik 2005). Raziskave kažejo tudi, da ni nujno, da eksperimentiranje vodi v odvisnost. Kvaternikova (2006) navaja, da so v razgovorih prepoznali različne tipe uporabnikov drog, med katerimi so bili uporabniki heroina, ki so eksperimentirali z drogo, in jih sama uporaba drog ni vodila v odvisnost, ugotovili pa so tudi, da so med njimi uživalci, ki znajo uporabo nadzorovati. Uporaba drog je v tem primeru oblika samoterapije, ker gre za beg od težav in samega sebe.

Dekleva (1999) govori o rekreativnem uživanju drog in pravi, da gre za prostočasno dejavnost, kjer je uživanje kontrolirano, namenjeno zabavi in doseganju užitkov predvsem v prostem času. Le-ta ni povezana z zasvojenostjo, socialnim odrinjenjem in propadom, temveč izraz povezuje s športnimi in drugimi dejavnostmi v prostem času, kjer gre za kontinuirano in pogosto dejavnost, katere cilj je predvsem užitek in zadovoljstvo, ki ga usposobi za uspešno delovanje v polju obveznega delovnega časa. Izraz pa ne nakazuje več samo označitev

pogostosti uporabe drog, temveč tudi redke uporabe v manjših količinah.

Rekreativna uporaba se lahko med kariero preoblikuje od eksperimentiranja do bio-psiho-socialne potrebe. Takrat več ne moremo govoriti o uživanju kot rekreaciji, kajti same okoliščine uživanja postanejo manj zabavne in igrive, tako da je lajšanje abstinenčnih težav z novo dozo vrsta samomedikacije (Flaker 2002a).

Redni uživalci, ki imajo za seboj že nekaj izkušenj z uživanjem drog, in ki si prizadevajo, da se njihovo življenje ne bi vrtelo samo okoli uživanja heroina, temveč si želijo biti dejavni tudi v drugih kontekstih življenja ter želijo opravljati tudi druge socialne vloge, sčasoma obvladajo določene strategije preživetja v vsakdanjem okolju in temu tudi prilagodijo način uživanja. Njihova pozornost je usmerjena predvsem v kontroliranje uživanja, po tem, ko se je razvila zasvojenost, pa jim postane pomembno, kako posameznik uravnava ravnovesje med zadetostjo in poenjanjem užitka. Uživalec se trudi, da se kriza ne bi premočno razvila, torej želi preprečiti krizo, čeprav si vendarle kljub temu želi izkusiti užitek (Grebenc 2003: 20).

3.6. Delovanje heroina z vidika uživalcev

Uživalci heroina najpogosteje povezujejo uživanje heroina z užitkom, kjer kot prijetne učinke navajajo evforijo, kinkanje in fleš. Ko opisujejo evforijo, govorijo o občutku privzdignjenosti, energiji, občutku moči, gostobesednosti, navadno pa se le-ta pojavlja v začetku kariere. Povezujejo jo s čisto vsakdanjimi stvarmi: *»Dokler nisi navlečen in ti ni treba laufat za heroinom, je ful krasno. Ful imaš energije, počneš stvari, ki se ti jih drugače ne bi dalo. Recimo, jaz sem skoraj vsak dan sobo pospravljaj, ko jo drugače le enkrat na teden ali če pride kdo na obisk.«* Ta učinek heroina je torej produktiven in omogoča socialno delovanje ljudi, uživalcem daje občutek, da obvladajo prostor okrog sebe, stike z ljudmi, daje pa jim tudi večjo gotovost vase. Nekateri govorijo tudi o tem, da jim lajša komunikacijo: *»Heroin mi je pasal, bil sem komunikativen, flegmatičen, poln norih idej«*. Uživalcu daje trdnost, omogoča produktivne odnose, ker oseba ne občuti tesnobe in negotovosti (Flaker 2002a: 196, 197). Poleg tega daje občutek vsemogočnosti in neodvisnosti: *»Za vse ti je vseeno; kot bi stopal po oblakih.«* (Auer 2001: 33)

Začetni evforiji sledi umirjenost in zaspanost, znano kot kinkanje. Gre za stanje zadetosti, podobno spanju in odsotnosti, med katero uživalci občutijo mir in toploto. Učinek dosežejo uživalci z večjo dozo in gre za tisti blaženi občutek, ki ga uživalci večinoma želijo doseči pri

uživanju. Nepoučenemu sogovorniku z osebo, ki je v stanju kinkanja, se zdi, kot da človek spi in je presenečen, ko še vedno dobi odgovor, zato je na nek način kinkanje tudi interakcijski prekršek, ker kinkajoči sogovorniku ne daje pozornosti in odgovorov, čeprav z zamikom sledi interakciji, trezen pa se izgublja in ne razume, kaj se dogaja (Flaker 2002a: 198, 199). Angleški pesnik De Quincey (v Auer 2001: 33) za svoje prve izkušnje pravi: *»Najprej kratkotrajen plamen, nato enakomerna in trajna žerjavica.«* Vendar je po daljšem času uporabe uvidel, da je postal apatičen in brezvoljen: *»Kot bi v hudi izčrpanosti ležal pod bremenom mor in vizij in se ne bi mogel premakniti.«*

Najbolj dramatičen občutek pri uživanju heroina je flash, kjer gre za valove prijetne toplote, ki se izmenjujejo s prijetnimi valovi mrazu, ščemenje po vratu, lasišču, rokah in nogah, ki začetnike spodbudi k praskanju. Uživalci heroina opisujejo flash kot občutek, ki je najbolj cenjen med uživanjem, nekateri ga povezujejo z večkratnimi orgazmi, nekaterim pa sploh ni všeč in jim primerjava teh dveh občutkov ni jasna. Flash se ne zgodi vedno, z naraščajočim trajanjem uporabe heroina pa učinek začne pojemat: *»/.../ Fleš je na začetku boljši kot potem, ko si noter v tem. Na začetku te zadane, potem te pa pozdravi. Potem ga imaš le zato, da si kul, da sploh funkcioniraš /.../«* Gre za vrhunsko doživetje, dramatičen učinek, ki zaznamuje celotno doživljanje (Flaker 2002a: 199, 200).

Kinkanje in evforija sta stanji, ki sta si med seboj različni. Medtem ko je prvo bolj telesno, je drugo bolj socialno. Prvo te spusti, v interakciji zavira in diskvalificira, drugo te dvigne, spodbuja interakcije in trdnost. Obema je skupno zadovoljstvo, brezskrbnost in harmonija. Flash je sinteza obojega in hkrati njuna antiteza. Hkrati privzdigne in spusti, je izjemno telesno močen, vendar tudi psihičen. Flash je dogodek, katerega sekunde prevzamejo človeka tako rekoč v celoti in trajajo približno trideset sekund, evforija in kinkanje pa sta stanji, ki trajata dalj časa (*ibid.*).

3.7. Razvoj tolerance in abstinenčna kriza

Uživalci drog, ki uživajo določeno snov dalj časa, začnejo to snov »tolerirati«, kar pomeni, da se morata količina snovi in pogostost uporabe povečati, če hočejo doseči prvotni učinek. Telo se počasi navaja na vedno več heroina, posledica tega pa je, da morajo uporabniki telesno vedno bolj tvegati, če hočejo doseči enak vpliv zaužite snovi na vedenje ali spremembo razpoloženja. Navzkrižna toleranca se pojavi, ko toleranca, ki se je razvila na eno vrsto droge,

deluje tudi na drugo, kot je to v primeru heroína in metadona (Barber 1997). Pri odvajanju od heroína se toleranca močno zmanjša in če se uživalec ponovno odloči, da bo vzel heroin v prejšnji količini, lahko pride ob ponovnem zaužitju do predoziranja (Auer 2001).

Po prenehanju uživanja neke snovi uživalca običajno muči odtegnitvena (abstinenčna) kriza, katere simptomi so po vrsti in intenzivnosti močno različni glede na snov, ki jo uživalec uživa (Barber 1997). V našem primeru je kriza učinek odsotnosti heroína pri zasvojenem, ki nastopi potem, ko pojenjuje učinek droge in nastopi nekaj ur (od 7 do 12) po zadnjem odmerku, odvisno od tega, kako dolgo človek že uživa heroin. Intenzivnost krize povezujejo tudi s trajanjem zasvojenosti. Uživalci pogosto izpostavijo delitev na fizično in psihično doživljanje krize, menijo pa, da se kriza začne najprej na psihičnem nivoju, kajti še preden popušča učinek droge, se uživalec, preden zares občuti kakršnekoli težave, pripravi na to, da potrebuje nov odmerek droge (Grebenc 2003). Kriza je buren in dramatičen dogodek in je telesno zelo neprijetna izkušnja (hude bolečine v nogah, ledjih, krči, pomanjkanje energije, bruhanje, izločanje, potenje, kihanje, neprijeten vonj, bolečine, občutki od skrajne vročine do mrazu, izjemna živčnost in razdražljivost, nespečnost ...), psihično krizo pa nekateri opisujejo kot nenehno željo po heroinu in obsedenost z njim. Moški naj bi doživljali fizično krizo bolj boleče kot ženske, medtem ko je za ženske bolj trdovratna prav psihična kriza (Flaker 2002a). Na razpoloženje posameznika vpliva menjavanje občutij: razdraženost, obup, moralni maček, apatičnost, sledijo pa tudi krajša zatišja miru. Kriza je tudi čustveni proces, ker se vračajo čustva (Grebenc 2003).

Grebenc (2003: 74) pripiše krizi dve funkciji:

1. v smislu poteka kariere posameznika je kriza točka preobrata v samozavedanju svoje zasvojenosti,
2. v kulturnem smislu služi kot prepoznavna izkušnja, ki dokazuje pripadnost subkulturi (ne glede na to, ali si človek želi biti del te subkulture ali ne).

Kriza je kulturni fenomen in sestavni del mitologije uživanja, saj se jo morajo uživalci naučiti prepoznati. Hkrati pa ima kriza v subkulturi uživanja neko statusno mesto, zato lahko tukaj govorimo o kolektivni izkušnji- kot kulturni fenomen služi uživalcu, da se jo nauči prepoznati in doživeti, torej ne gre samo za individualno, temveč tudi kolektivno izkušnjo. Individualna izkušnja pa se poenoti v pripovedih doživljanja krize, če ne vsaj kot neprijetne izkušnje,

podobne prav v razsežnostih dramatičnega, grozljivega, na meji tega, kar še človek lahko prenese. Vsem, ki jo doživljajo, predstavlja podobno izkušnjo in tako postane del pričakovane življenjske zgodbe uživalca (*ibid.*).

Kriza je tako pogosto ključni element v življenju ljudi, ki so zasvojeni s heroinom in tudi osrednje gibalno v njihovem življenju. Kriza vodi do tvegane vedenja in zanemarjanja varnostnih ukrepov pri uživanju (souporaba pribora), prav tako lahko spodbuja prekršitev norm (dilanje), zato je tudi izgovor za marsikatero dejanje, ki ga človek, če ne bi bil v krizi, ne bi storil. Kriza je lahko tudi manj dramatična in zgolj otežuje življenje uživalca ter povzroča, da je delo v službi še bolj naporno, saj od njega zahteva večjo fizično napornost, hkrati pa daje tudi drugim vedeti, da se slabo počuti. Obenem pa je nenazadnje kriza lahko tudi povod za iskanje pomoči (Flaker 2002a).

3.8. Spuščanje¹⁴ in abstineca

»Vsaka kriza prinaša možnost, da bi se uživalec heroina lahko »spustil« in prenehal uporabljati heroin, torej abstiniral.« (Flaker 2002a: 216) Razlikujemo med krizo, ki se preneha s ponovnim zaužitjem heroina, in med krizo, s katero pride do očiščenja telesa v želji po abstinenci (Grebenc 2003). Razlogi za abstinenco so odvisni od posameznika, prenehanje uživanja heroina pa je v večini primerov povezana z osebno odločitvijo. Med razloge za prenehanje navajajo uživalci: pomanjkanje denarja, bolezni, naveličanost scene, ambicije v življenju, spreobrnjenje, pritiski okolja, obveznosti iz drugih vlog (Flaker *et al.* v Grebenc 2003: 81). Huda ovira pri začetku abstiniranja je prav abstinenčna kriza, zato je pomembno, v kakšnem okolju uživalec preživlja to obdobje, koliko se počuti varnega in koliko mu pri tem pomagajo drugi (Kastelic, Mikulan 1999).

»Zasvojeni uživalci razmišljajo o abstinenci, toda misel na opustitev uživanja drog po izhodu iz krizne situacije opustijo, jo preložijo na nekoč ali pa jo vežejo na kakšen prelomni dogodek, na globalno spremembo v prihodnosti, ki bo zajela tudi odločitev o prenehanju uživanja heroina.« (Flaker 2002a: 237, 238) Zasvojeni uživalec po navadi pristane na zdravljenje zaradi zunanjih pritiskov in stiske, šele kasneje pa pride do resne odločitve za abstinenco. Na začetku gre za zavestno manipulacijo z okolico, da sodeluje pri zdravljenju, šele kasneje pride do uvida, kje je in kam naj bi šel (Ramovš 1988). Uživalec mora imeti za uživanje

¹⁴ »Spustiti se« v pogovornem jeziku, ki ga uporabljajo uživalci heroina, pomeni prenehati uživati heroin (Flaker 2002a: 214).

nedovoljenih drog moč za premagovanje številnih zunanjih ovir, zato je odločitev za prenehanje uživanja povezana z neke vrste »samospremembo.« (Bauer 1997: 66)

Večina zasvojenih uživalcev se poskuša spustiti v domačem okolju, pri tem pa uporabljajo različne načine (spuščanje na suho, postopno spuščanje ...) in so pri tem pogosto uspešni. Ena od skrbi, ki se tukaj pojavlja, pa je, kako ublažiti krizo in bolečino v tem obdobju. Dejansko naj bi spuščanje peljalo v odvajanje od heroina, lahko pa je spuščanje le del kariere, predah, ki je včasih posledica pomanjkanja denarja in heroina, tako da se obdobja abstiniranja velikokrat izmenjujejo z obdobji navlečenosti. Pri »spuščanju na suho« uživalci govorijo o osami, ki pa ni namenjena samo soočanju z zasvojenostjo, temveč pomaga uživalcu, da odklopi zunanje dražljaje in motnje, ki bi ga lahko zmotile in zmanjšale njegovo odločenost.¹⁵ Prav tako pa je osama način, da se uživalec skrije pred očmi drugih, kajti ne želi, da bi ga ljudje videli v takšnem stanju. Hkrati gre tudi za obrambo pred interakcijskimi prekrški, ki bi se utegnili zgoditi. Medtem ko gre pri spuščanju na suho za sunkovito prenehanje uživanja heroina, ki ga nekateri opisujejo kot neumnost ali podvig, gre pri postopnem spuščanju za manj dramatično izkušnjo, kjer se počasi spuščaš s heroina tako, da si sam postopoma zmanjšuješ dozo (Flaker 2002a: 214–222).

»Kljub obupu, ki ga spremlja začetek kriziranja, se sčasoma vrne volja, ko uživalci vidijo, da so že nekaj dosegli, da imajo moč in da lahko dosežejo nek cilj. Tako se depresiji in obupu v prvih dneh, kasneje pridružijo občutki zmagoslavja.« (Grebenc 2003: 81)

¹⁵ Tukaj Flaker (2002a: 215) navaja, da tudi če bi bil uživalec povabljen v okolje (npr. na žur), kjer ne bi bilo heroina, niti uživalcev heroina, bi se lahko oseba, ki se je odločila za spuščanje, bala, da ga bo to zmotilo pri njegovi odločitvi. Zazdela bi se mu morda, da odločitev, ki jo je sprejel, ni tako pomembna kakor kaj drugega.

4. SOCIALNO DELO NA PODROČJU ZASVOJENOSTI

4.1. Kontekst socialnega dela

Socialno delo je umeščeno v različne sektorje in sisteme. Opravlja se v javnem, zasebnem in prostovoljnem sektorju, v različnih organizacijah pa opravljajo socialni delavci različne naloge in vloge, kar določa tudi njihove metode. Ponekod je njihova vloga bolj zagovorniška, ponekod bolj pokroviteljska. V javnih službah je naloga socialnih delavcev zagotavljanje dostopa uporabnikom do vseh storitev, zato gre predvsem za službo nizkega praga, kjer so vloge in naloge socialnih delavcev bolj omejene. Hkrati pa mora biti njihova paleta znanj in pristopov zelo obsežna, kajti opraviti imajo z vsemi uporabniki, ne glede na njihovo težavnost in zahtevnost. V prostovoljnem sektorju imajo socialni delavci veliko večjo možnost inovativnosti in fleksibilnosti, zato se lahko tudi veliko bolj specializirajo za določene metode, vloge in naloge (Flaker 2003: 241, 242).

Socialno delo torej ni nekaj, kar bi imelo že vnaprej določene metode, temveč jih prilagaja konkretni situaciji in jih glede na situacijo vedno ponovno vzpostavlja. Deluje v nepredvidljivih situacijah, zato je potrebna inovacija in ustvarjalno reševanje. Metode so odvisne od tega, s katerimi uporabniki delamo (romi, mladi, ljudje, ki imajo težave z alkoholom in drogami ...), vendar je bolje, kot da ljudem pripisujemo lastnosti in jih s tem stigmatiziramo, da se osredotočimo na situacije, ki sprožijo stisko (*ibid.*).

4.2. Vrednote socialnega dela in dilema, ko oseba noče pomoči

»Vrednote so pomemben del človekove motivacije in človekove osebnosti. Povezujejo se s kognitivnimi, čustvenimi in motivacijskimi procesi.« (Žveglič 2008: 316) Schwartz in Bilsky (v Musek 1993: 74) jih opredelita kot »pojmovanja ali prepričanja o zaželenih končnih stanjih ali vedenjih, ki presegajo specifične situacije, usmerjajo in vodijo izbiro ali oceno ravnanj in pojavov, ter so urejena glede na relativno pomembnost«. Vrednote so naša posplošena in relativno trajna pojmovanja o pojavih in ciljih, ki jih visoko cenimo. Nanašajo se na neke široke kategorije objektov in odnosov, ki usmerjajo naše vedenje in naše interese (Musek v Žveglič 2008: 316).

Vse, sicer zelo posplošene, vendar visoko cenjene, vrednote in cilji so del posameznikovega

osebnega svetovnega nadzora, so kašipot etiki in morali, kajti prav v njih se zrcali vse tisto, kar človeku resnično kaj pomeni, kar mu je dragoceno, pomembno, vredno. Vrednote in na njih temelječi morala in etika so razmeroma stabilne in trajne, vendar še to ne pomeni, da so nespremenljive. Če pogledamo v zgodovino, vidimo, da so v vsaki družbi, kulturi, veljala neka določena univerzalna merila in načela, v različnih vrednostnih sistemih dob in kultur pa so bile razlike. Vrednote in vrednosti sistemi so se spreminjali tako v zgodovini različnih kultur, kot se tudi spreminjajo in razvijajo skozi naše življenje (Žveglič 2008).

Vrednote socialnega dela lahko razdelimo v dva temeljna snopa. Eden govori o enkratnosti posameznika, svobodi, samodeterminaciji, pravicah in svoboščinah, drugi pa o socialni pravičnosti, o preseganju krivic, ki jih ljudje doživljajo, o dolžnosti pomagati v stiski ter o solidarnosti. Pomembno je spoštovanje do sočloveka, cenjenje razlik in različnosti med ljudmi, nenehne borbe proti stigmatizaciji in diskriminaciji, borbi za pravice do (socialne) varnosti ter upoštevanje, da ima vsakdo pravico do proste izbire, samoodločanja ter vpliva na svoje življenje (Flaker 2003).

Flaker (2012: 164, 165) pravi, da gre pri spoštovanju in solidarnosti do ljudi za nekaj več kot le prijaznost. Spoštovanje¹⁶ definira kot »temeljno moralno drža do sočloveka, pri čemer je njegova temeljna vrednost prav to, da je človek, solidarnost pa označuje povezanost¹⁷ med ljudmi (da smo vsi na istem čolnu)«. Če govorimo o spoštovanju kot izrazu solidarnosti, moramo kot osnovo vzeti, da je vsem ljudem skupno nekaj človeškega; da pa lahko uresničujemo solidarnost, so za to potrebna dejanja.

Če pogledamo imperativo skrbi in samodeterminacije, si v načelu kot abstraktna pojma nasprotujeta. Oseba, ki je ogrožena, noče sprejeti pomoči. Naj pomoč kljub temu nudimo, ali upoštevamo voljo osebe? V socialnem delu se pogosto srečamo s takšnim vprašanjem, zato se moramo truditi to preseči, kar pa lahko naredimo le konkretno in z dialogom. Človeka moramo spoštovati kot posameznika, ki ima svojo lastno voljo, hkrati pa ne smemo opustiti skrbi. To lahko naredimo le tako, da delujemo v konkretnem svetu ljudi, ko gre za konkretne zadeve, in človeka spoštujemo v njegovi edinstvenosti. Pomembno je, da vedno zagotovimo,

¹⁶ SSKJ definira spoštovanje kot »zelo pozitiven odnos do koga zaradi njegove moralno utemeljene veljave, vrednosti« (Flaker 2012: 164).

¹⁷ Pojem solidarnosti izvorno ne pomeni le povezanosti interesov, temveč tudi odgovornost za skupno dobro. Izvira iz latinske besede *solidus*, kar pomeni »trden«, »cel« (Flaker 2012: 164).

da je slišan glas posameznika, zato je temeljno orodje socialnega dela dialog (Flaker 2003).

Dialog in sodelovanje omogočita, »da udeleženci v problemu soustvarjajo rešitve, delovni odnos pa omogoča, da se spoštuje enkratnost izkušnje, ter se ustvari pogoje, v katerih je to samoumevna izhodiščna točka razlikovanja.« (Čačinovič Vogrinčič 2008: 18, 19)

4.3. Direktno socialno delo kot neposredno delo z ljudmi

Obravnavanje problematike drog je bilo v preteklosti pomemben vir inovacij v socialnem delu, ki temelji na neposrednem delu z ljudmi (terensko delo, skupnostni pristop, zmanjševanje škode). Veliko socialnega dela je namenjeno posrednemu delu z ljudmi, urejanju prostorov, dokumentacije, s čimer pa se največkrat prispeva k temu, da so ljudje še bolj izključeni ter dodatno stigmatizirani, s čimer se potrjuje njihov družbeni položaj in onemogoča spremembe. Zato je osnovna izkušnja direktnega socialnega dela delo z ljudmi, ki trpijo, da smo med njimi in da smo na njihovi strani. Gre za dejansko akcijo, kjer nastaja prostor novih povezav, delovanje, ki omogoča, da se socialno delo poveže na nov način z ljudmi, ki so že uporabniki socialnega dela, in tudi s tistimi, ki si želijo delati socialno, kljub temu da niso socialni delavci po poklicu (Flaker 2012: 42-44).

»Direktno socialno delo sliši tisto, kar je navadno preslišano, slišijo se zgodbe ljudi, ki jih drugače ljudje ne zaupajo socialnim delavcem/delavkam, ter mnenja ostalih ljudi, ki trpljenje le opazujejo.« (Flaker 2012: 43)

Flaker (2012: 63) zapiše: »Socialno delo je potrebno tam, kjer je nujna sprememba, kjer je stiska tako velika, da se ljudje z njo več ne morejo spopadati, tam, kjer se že dogaja sprememba in je potrebna podpora, da ljudje bolje zvožijo, tam, kjer se je sprememba že zgodila in se moramo naučiti živeti z njo, ali tam, kjer je možnost, da se sprememba zgodi, in da se bomo morali na njo pripraviti; ali jo onemogočiti, če se bojimo, da bo slaba. Socialno delo je torej inovacija, ustvarjanje novega in soočanje z novim. Je vedno znova enkratna kreacija. Je umetnost in znanost hkrati.«

4.4. Socialno delo, ki sprejema uživanje drog

Problemi, ki neposredno ali posredno izhajajo iz škodljive uporabe različnih drog, marsikje sestavljajo glavnino socialnega dela, ki lahko zaradi narave svojega dela in izrazite interdisciplinarnosti, odločilno prispeva k ustreznemu ukrepanju na področju reševanja

problematike škodljive uporabe drog (Barber 1997: 7).

Zasnova socialnega dela, ki je pomenila prelom s tradicionalnimi oblikami dela, je bila plod vse večjega razkola med profesionalno institucionalizacijo dela z uživalci na eni strani in dejanskimi gmotnimi in eksistenčnimi potrebami uživalca mamil na drugi strani. Problemi, ki so bili povezani z uživanjem drog, so narekovali spremembe dela z uživalci, pri čemer je vrednostni – etični temelj novih konceptov v spoštovanju in prepoznavanju posameznikove pravice do uživanja drog. Odločitev za uživanje drog in s tem življenjski slog je samostojna odločitev posameznika, pri čemer odvisnost ne pomeni nujno zdravljenja in svetovanja, kjer gre za pokroviteljsko delo z uživalci drog. Gre za odstop od moči, ki predpostavlja, da ve, kaj je najboljša za posameznika, tako da se na odvisnost ne gleda kot na bolezen in prav tako ne kot na psihosocialen defekt (Herwing-Lempp, Stover 1992: 203).

»Socialno delo, ki sprejema uživanje drog«, pomeni novo paradigmo v pojmovanju odvisnosti od heroina in napoveduje drugačne načine in oblike pomoči odvisnim. Nastalo je socialno delo, ki sprejema uživanje drog in prav tako uživalce, ki heroin uživajo. Govorimo o delu, ki je nepokroviteljsko, ki je prilagojeno uživalcu in njegov cilj ni zagotavljanje popolne abstinence, temveč je socialno delo usmerjeno v zagovarjanje metod nizkega praga, ki sprejema uživanje drog kot osebno odločitev in kot življenjski slog tudi tedaj, ko ga sami ne bi nikoli prevzeli. Dekriminalizacija je zato temeljni cilj socialnega dela, ki akcepira uživanje drog. Socialnim delavcem ni potrebno vedeti, kaj je »najboljše«, »smiselno« za uživalca, kajti o tem odloča on sam. Pomoč za samopomoč in spodbujanje procesov socialne vključitve sta tako sestavni del socialnega dela (*ibid.*).

4.5. Strategija zmanjševanja škode kot nova paradigma v pojmovanju uporabe drog

Vojna proti drogam, ki je razvila ideologijo »ničle tolerance« in temelji na ideji, da je možno ustvariti svet brez drog, se je torej izkazala za neuspešno. Nasproti tega se je v zadnjih tridesetih letih v Evropi razvila strategija zmanjševanja škode, ki poskuša zmanjševati socialno in zdravstveno škodo tistih, ki uživajo prepovedane droge (Szasz 1992).

V Sloveniji se je zmanjševanje škode uveljavilo razmeroma zgodaj. V začetku devetdesetih let 20. stoletja se je pod okriljem Odbora za družbeno zaščito norosti ustanovila Stigma, ki je bila verjetno prvo društvo s programom za razdeljevanje igel v postsocialističnih državah (Flaker 2012). V nasprotju s klasičnimi prijemi, ki pri obravnavi uživalcev temeljijo na

abstiniranju in ozdravitvi, pri politiki pa na preganjanju in prepovedi, ta pristop temelji na spoznanju, da so droge pojav, ki obstaja v vseh civilizacijah, ureditvah, in ga ni mogoče povsem odpraviti ter na etični opredelitvi, da je uživanje drog osebna odločitev in pravica vsakega posameznika, da počne s svojim telesom kar hoče (Flaker 2002b).

Pri nas so se uveljavile prakse razdeljevanja igel in brizg ter metadona na recept, znane so pa tudi varne sobe za uživanje in heroin na recept, ki jih pri nas še ni. Na področju zmanjševanja socialnih posledic uživanja prepovedanih drog je možno poskrbeti z velikim spektrom podpore in pomoči ljudem, da si najdejo nove prijatelje ter se pobotajo s sorodniki, da se jim omogoča zaposlitev, svetovalno delo in drugo. Gre za prijem, ki izhaja iz raziskovanja posameznika, njegovega življenja in realnih okoliščin in išče rešitve, ki so uživalcu blizu, ter izhajajo iz njegove lastne definicije situacije in potreb. Uživalec je zgolj človek, ki ga zaradi uživanja prepovedanih drog ne smemo prikrajšati za blaginjo in njegove pravice, ki jih načeloma življenje v neki družbi zagotavlja ali ponuja (Flaker 2012).

Ker ima na področju zmanjševanja škode zdravstvo še vedno prevladujoč vpliv, je pojem še vedno razumljen ozko medicinsko, torej kot prijem, s katerim zmanjšujemo škodljive zdravstvene posledice, kot so okužbe, bolezni in smrtnost, zanemarjajo pa se socialne posledice uživanja drog (obubožanje, socialna izolacija), ki so pogosto še bolj dramatične od zdravstvenih posledic in velikokrat vzrok za njihovo širjenje (Flaker 2002b). Koncept zmanjševanja škode je v večji meri reduciran na zdravstvene intervencije, med katerimi sta glavni orodji izmenjava igel in metadon na recept. Problem nastane takrat, ko izmed množice prijemov, ki jih poznamo, postane to edini prijem, ki ga službe izvajajo (Flaker 2012).

4.6. Pristopi v socialnem delu

Na področju socialnih služb, ki delajo z uživalci prepovedanih drog, prepoznamo dve smeri delovanja: psihopedagoški in socialnodelovni pristop. Gre za pristopa, ki se med seboj dopolnjujeta. Psihopedagoško delovanje je usmerjeno v učenje in pomoč, da nekdo preneha uživati droge, in izhaja iz definicije uživalca kot bolnika oziroma devianta, ki ga je potrebno pozdraviti, zato uporablja večinoma metode, ki temeljijo na psihoterapiji in svetovanju, čemur pridruži tudi vključevanje pomembnih drugih, zato lahko tukaj govorimo o socio-terapiji. Socialna ali socialnodelovna usmeritev pa želi omogočiti ljudem, da živijo čim boljše življenje, ne glede na to, ali uživajo drogo ali ne. Izhaja torej iz dejanske življenjske situacije

uživalca in iz njegovih pravic; želi zavarovati uživalca pred zmanjšano kakovostjo njegovega življenja in izboljšati njegovo okolje, razmere in družbeni status. Sociološka znanja se v tem pristopu dopolnjujejo s splošnimi operacijami socialnega dela - vzpostavljanje delovnega odnosa, raziskovanje življenjskega sveta in omogočanje dostopa do sredstev (Flaker 2012: 132, 133).

Če želimo biti pri delu uspešni, moramo upoštevati različnosti posameznikov, njihovih potreb in njihovega napredovanja v procesu odvajanja, pri čemer »povratništva« ni potrebno dramtizirati. Proces odvajanja bi naj potekal daljše obdobje, da bi si lahko posameznik v tem času izoblikoval novo identiteto in nov slog življenja, vse konkretne oblike pomoči pa so tesno povezane s politiko do drog. Le-ta mora biti usmerjena v spremembo reakcij družbe ter v izboljšanje življenjskih razmer uživalcev. Pri delu z uživalci drog je potrebno podpreti metode, ki jih tudi oni podpirajo, ter da se med njimi ne izbira, temveč mora biti delo usmerjeno v to, da se cilji vseh ustanov med seboj dopolnjujejo. Dekriminalizacija, detabuiziranje in spodbujanje javnih razprav lahko privedejo do zmanjševanja negativnih učinkov družbene reakcije in s tem do učinkovite, pragmatične politike do drog (Herwing-Lempp, Stover 1992).

4.7. Socialno delo, ki je proti izključevanju

»Socialno delo je delo, ki sprejema ljudi (je proti izključevanju). Težko je iti med ljudi in biti dostopen, še toliko težje pa je osebe razumeti in brezpogojno sprejeti.« (Flaker 2012: 111)

Ljudje imajo svoje zgodbe, za katerimi se skrivajo njihovi vrednostni sistemi, ki so drugačni od naših, zato je namesto moralističnega presojanja potrebno njihove strategije preživetja in boja za svoje življenje vzeti kot legitimne. Najlažje je pripisati človeku nalepko, ga umestiti v sistem, pristopiti represivno in pomagati samo tistim, ki so v zameno za pomoč pripravljeni izgubiti sebe. Tako postane človek problem, ki ga večina izloči in odrine na rob družbe, zato, da lahko družba, ki je prazna, iztrošena, nekreativna in brez sanj, funkcionira. Socialno delo ima tako nalogo soustvariti družbo sprejemanja, kjer je potrebno razširiti pogled, kajti šele tako lahko povežemo na videz nepovezane stvari in dogodke in tako ustvarimo prostor, kjer si lahko drugačni ustvarijo svoj svet. Potrebno je raziskati življenjske svetove, ustvarjati možnosti in trgati nalepke; potrebno je pustiti ljudem, da so (*ibid.*).

»Boj za socialne pravice in socialno pravičnost je že od nekdaj v središču socialnega dela,

vendar etične usmeritve oziroma standardi, zgodovinsko gledano, niso nikoli imeli dovolj moči, da bi presegli marginalizacijo, zatiranje in socialno izključenost.« (Rommelspacher 2003: 205) Temeljna naloga v praksi socialnega dela je zagotavljanje socialne pravičnosti in socialno vključevanje. Zavirškova (2003: 223) pravi, da socialno vključevanje »ne pomeni, da nekdo »ustreza« večini ali pa da je vanjo vključen kot »izjema«, temveč, da se razširjajo norme »normalnosti«, ki vedno temeljijo na moči tistih, ki so na vrhu družbe«.

4.8. Pravica do napak

Eno izmed vodil pri delu z ljudmi mora biti, da človeka nikoli ne enačimo z njegovimi dejanji. V vsakem trenutku je potrebno upoštevati, da je posameznik eno, njegova dejanja, misli, izjave, postopki, delovanja pa nekaj drugega, kajti le tako lahko imamo drugačen odnos do človeka kakor do njegovih dejanj. Lahko imamo pozitiven odnos do človeka, hkrati pa negativen odnos do nekega njegovega vedenja. To je temelj za osnovno pozicijo do ljudi – jaz sem v redu, ti si v redu (Milivoljević 2013).

Ljudje sami odločamo o svojem življenju. Vsi se učimo na poizkusih, na napakah. Odločamo se o majhnih stvareh, kot je na primer, kam bomo šli na sprehod, prav tako pa tudi o pomembnih, življenjskih vprašanjih, kot so, kje bomo živeli, kaj bomo študirali. Vsak človek se kdaj zmoti, ima tudi pravico do napak, prav tako pa tudi pravico do tega, da spremeni svoje življenje. Na žalost pa je ta pravica ljudem z dolgotrajnimi stiskami pogosto odvzeta, ravno zaradi obsojanja njihove odločitve (Flaker *et al.* 2013).

Fritz Perlz (v Flaker *et al.* 2013: 47) je nekoč dejal, da so »napake ustvarjalni del življenja.« Ne le, da se na njih učimo, temveč nam tudi omogočajo, da neko zadevo zazremo drugače, da jo pogledamo širše iz več zornih kotov, kar nam omogoča, da naredimo nekaj drugače kot bi sicer, da spremenimo ustaljene poti. Ni pomembno, kaj je »normalno«, dovoljeno, temveč to, kaj si želimo, o čem sanjamo. Naloga socialnega delavca je, da omogoči ozračje, kjer je možno govoriti o sanjah, željah, brez obsojanja, da je neka želja pravilna ali napačna. Pomembno je, da verjamemo v človeka ter damo »svoje dvome v oklepaj.«

4.9. Krepitev moči in družbene vloge

Krepitev moči ni le krepitev samozavesti, odločnosti, izrazne moči, čeprav so te psihološke

značilnosti človekove moči pogosto prav funkcija družbenega položaja in družbene vloge človeka. Pogodbena moč črpajo ljudje iz svojega položaja in vlog, ki jih opravljajo ali igrajo. Pomemben je formalni status (izobrazba, zaposlitev, funkcije, članstva), ki je povezan z družbenim položajem, ugledom in spoštovanjem, ki nam ga priznavajo drugi, zaupanjem, sredstvi, ki so nam na voljo, in zavezniki, ki jih imamo. Pomembne so vloge, ki jih v življenju opravljamo, le-te pa nam lahko moč dajejo ali odvzemajo. Lahko so cenjene ali razvrednotene. Več kot jih opravljamo, večje bogastvo izkušenj imamo, s čimer povečujemo našo družbeno moč (Flaker *et al.* 2013).

Nasprotni pol so stigmatizirane vloge, ki moč jemljejo. Ljudje sodijo človeka po eni sami značilnosti, zaradi katere ga obsodijo v celoti. Te sodbe so zelo močne in stroge, zaradi tega pa prevladajo nad vsemi drugimi vlogami, ki jih ljudje opravljamo. Vse, kar je povezano z nami in našo osebnostjo, postane znamenje naše stigme. Ko delamo s soustvarjalcem v delovnem projektu pomoči, moramo poznati njegove družbene vloge, prav tako pa moramo poznati ali prepoznati stigmo, da vemo, kam stigma postavi našega sogovornika. Ali ga izobči, izključi, izloči? Temeljno je, da najdemo vire krepitve moči, ter da skozi proces spremljamo krepitev, ki je pokazatelj uspešnosti delovnega načrta (*ibid.*).

Pri posamezniku, ki živi izključno v vlogi uživalca drog in želi prenehati z uporabo drog, je pomembno, da na novo zgradi družbene vloge, v katerih začne dobro funkcionirati, prevzame nazaj vloge, ki jih je opustil, ali prevzame nove vloge. Prav tako pa je pri posamezniku, ki uživa drogo, a vloga uživalca drog ni njegova primarna vloga, pomembno, da ne opusti drugih družbenih vlog ter ne vstopi popolnoma v vlogo uporabnika drog (Milivojević 2013).

Posameznik ni vloga in niti ne more biti, niti takrat, ko se posameznik želi z njo poistovetiti. Vsak človek lahko zapusti katerokoli vlogo, razlikovanje človeka od vloge pa je pomembno tudi v samem procesu dela z ljudmi, ki so v teh vlogah. Osebi, ki se poistoveti z vlogo džankija, narkomana, in se preko te vloge tudi definira, je potrebno pomagati, da se loči od vloge (deidentifikacija) in tako omogoči možnost vstopa v kakšno drugo družbeno vlogo. Cilj je, da posameznik zgradi novo družbeno vlogo, v kateri se lahko izraža in zadovolji svoje želje (*ibid.*).

Krepitve moči ne smemo razumeti kot izid, temveč vedno kot nek nedokončan, kontinuiran, napredujoč proces, saj se želje in življenja ljudi ves čas spreminjajo. Pogostost

spreminjanja želja posameznika nam sporoča o uspešnosti socialnodelovnega ravnanja, da smo v procesu soustvarjanja v pogovoru odprli sogovorniku prostor, kjer je lahko izrazil svoje želje, upe in cilje, hkrati pa smo ga pri uresničitvi le-teh tudi podprli. Krepitev moči je način življenja in pristopa do življenja, ki poskuša zbuditi pomembne človeške kvalitete in uresničiti človeške potrebe. Posamezniki pa morajo v procesu razviti večji nadzor nad svojim življenjem, prav tako pa tudi dobiti priložnost, da prevzamejo odgovornost do pomembnih vidikov svojega življenja ter svojih dejanj. Krepitev moči vključuje razvijanje osebne odgovornosti in obnavljanje ali privzemanje novih vlog. Vse to vključuje tudi izpostavljanje tveganju, možnosti napak in možnosti uspeha. Vključevanje ljudi v odločanje jim ponuja priložnosti za osebni razvoj in učenje skozi izkušnje (Videmšek 2008: 215).

4.10. Želja po spremembi in motivacijski intervju

Flaker *et al.* (2013: 25) zapišejo: »Ko uzremo svoje življenje, lahko naša stvarnost postane predmet dialoga, razgovora o življenju in spremembah v njem. Šele, ko uzremo svoje življenje, si lahko začnemo želeli, da bi ga spremenili. Dobimo moč in ta nam omogoči, da nismo predmet, celo igrača svoje usode, postanemo ljudje, ki lahko usodo spreminjamo. Dobimo moč subjekta. Sprosti se nam domišljija in lahko začnemo razmišljati o tem, kakšno bi naše življenje lahko še bilo. Velja pa tudi obratno. Če želimo spremeniti naše življenje, če si zamislimo, kakšno bi lahko bilo, tudi lažje vidimo, kakšno je.«

Pri ljudeh, ki uživajo droge, je pomembno, da jih motiviramo in spodbujamo k spremembi. Tukaj se pojavi vprašanje, kako motivirati uživalca heroína, da bi prenehal uporabljati drogo, ali da bi o tej spremembi vsaj resno razmislil, če se zanj že ne odloči. Barber (1995: 51) pravi, da je »ena izmed strategij za povečanje privlačnosti, kako uživalce pritegniti k spremembi, motivacijski intervju«.

Motivacijski intervju je razvil William Miller in njegovi sodelavci, kot odgovor na frustracijo, ki so jo ob svojem delu doživljali praktiki, ki so delali z uživalci drog, ker večino uživalcev niso znali motivirati za spremembo ali spodbuditi, da bi uvideli resnost svojih težav (Miller, Rollnic 2002).

V času osemdesetih let je bilo delo usmerjeno v soočenje posameznika s situacijo, v kateri so se znašli. Strokovnjaki so bili usmerjeni v medicinski model formuliranja problema in zavzeli avtoritativen položaj, z argumentom, da klienti imajo in potrebujejo spremembo, ki temelji na

dajanju direktnih nasvetov in uporabljanju kaznovalnih ukrepov v primeru neupoštevanja le-teh. Bili so mnjenja, da je konfrontacija klienta s problemom nujna za prekinitev zanikanja problema, ki je značilno za odvisnike od drog. Kljub temu, veliko klientov ni imelo koristi od takšnega pristopa (Walsh 2010).

Temelj motivacijskega intervjuja je sodelovanje. Soočenje razume kot pristop, ki stopnjuje klientov odpor. Pri motivacijskem intervjuju se zanikanje da »ob stran«, ter se namesto tega poudarja reflektivno poslušanje posameznikovih skrbi ter selektivno poudarja »govor o spremembah« (*ibid*). Miller in Rollnic (v Walsh 2010: 253–255) pravita, da je motivacijski intervju v posameznika usmerjena metoda za krepitev motivacije za spremembo, z raziskovanjem in reševanjem posameznikove ambivalence¹⁸. Motivacijski intervju želi okrepiti moč in motivacijo sogovornika za spremembo in uporablja empatijo na selektivni način za doseg zastavljenih ciljev ter ustvarja in širi posameznikovo izkušnjo disonance¹⁹ tako, da izkoristi motivacijo za spremembo.

Stefanovski (1999: 287) zapiše, da je »v kontekstu motivacijskega intervjuja potrebno na uživanje drog gledati kot na eno izmed oblik vedenja.« To pomeni, da je vedenje mogoče spreminjati in da je motivacijski intervju usmerjen v spodbujanje procesov spreminjanja tega vedenja. Motivacijo za drugačno »drogiranje« ali prenehanje uživanja moramo iskati ravno tam, od koder izhaja motivacija za uživanje heroina. Motivacija ni neko stabilno stanje, temveč gre za stanje, ki se spreminja. Odvisna je od časa in situacije. Miller in Rollnick (v Stefanovski 1999: 287) jo opredelita kot »notranje stanje, povzročeno od zunaj«.

¹⁸ Ambivalenca je razumljena kot lažja oblika disonance, vendar je človek kljub temu sposoben izbrati med dvema prepričanjema, ciljema, ki sta si med seboj v nasprotju. Veliko oseb z duševno boleznijo si želi službe, hkrati pa se želijo izogniti stresu, ki ga to delo povzroča, ker bi to lahko vzpodbudilo simptome in poslabšalo njihovo zdravstveno stanje (Walsh 2010: 255).

¹⁹ Wallsh (2010: 255) govori o kognitivni disonanci, kjer gre za mentalno stanje oziroma konflikt, ki ga doživlja oseba v sebi, ker ne zmore vzdržati dveh nasprotnih prepričanj naenkrat. Ko prejemamo informacije iz okolja, ki nasprotujejo temu, v kar trdno verjamemo, moramo nekako uskladiti neskladje, da bi se izognili tesnobi, ki jo neskladje v nas povzroča. Kot primer navede pedofila, ki se ne more upreti želji, da bi pobožal majhnega otroka, vendar kljub temu verjame, da otrok ne bi smel nikoli biti žrtev zlorabe, lahko reši to disonanco s tem, da se odloči, da zlasti otrok »potrebuje ljubezen«. Proces se navadno zgodi zunaj zavedanja osebe, čeprav ga lahko »objektiven« zunanji opazovalec prepozna.

Motivacijski intervju ne uporablja perspektive samo ene teorije, temveč uporablja različne koncepte iz različnih teorij. V zadnjih petindvajsetih letih je postal pomembno sredstvo za vključevanje ljudi, ki bodisi neradi rešujejo probleme, bodisi tistih, ki so za reševanje problemov – ki jih pomembni drugi, kot tudi posameznik sam, štejejo kot pomembne za reševanje – nemotivirani in so mnenja, da sprememba ni potrebna, ter tistih, ki razmišljajo o spremembi in verjamejo, da obstaja nek problem, vendar o spremembi le razmišljajo (Walsh 2010: 253-258). Motivacijski intervju se lahko uporablja kot samostojen proces ali kot prvi korak v smeri spremembe v procesu, kjer se dela s posamezniki v drugih delovnih pristopih (Walitzer *et al.* v Walsh 2010: 253–254).

4.11. Faze spremembe na poti k rešitvi problema

DiClemente in Prochaska (v Barber 1997: 33) navajata faze spremembe oz. motivacije na poti k rešitvi problema po transteoretičnem modelu: indiferentnost, preudarjanje, pripravljanje, ukrepanje in vzdrževanje.

V fazi indiferentnosti se uživalec upira spremembi in celo zanika obstoj problema, nato pa se v obdobju preudarjanja znajde v neprijetnem položaju, kjer dvomi vase in tehta pozitivne ter negativne strani spremembe. V tej fazi se uživalec zaveda neskladnosti med vrednotami in dejanskim stanjem ter ocenjuje te motnje in njihov vpliv na življenje. Tej negotovosti sledi pripravljanje na spremembo. Pripravljanje je faza, v kateri posameznik testira svoje možnosti in sposobnosti ter zbira informacije o tem, kako bi ukrepal v trenutni situaciji. Faza ukrepanja pa se nanaša na že premišljene strategije, kako spremeniti vedenje uživalca, kjer gre lahko že za zelo direktivno vodene tehnike, ali pa samo emocionalno podporo. Ko mu to uspe, sledi faza vzdrževanja, kjer posameznik ohranja in nagraduje stanje, ki ga je dosegel, vendar se še vedno lahko povrne k uživanju droge. Potreben je boj ter previdnost, kajti oseba se lahko vrne nazaj v odvisniško stanje indiferentne osebe, povrnitev v staro stanje pa je del posameznikovega oblikovanja strategije uspešnega spreminjanja, zato je naloga socialnega delavca, da spodbuja ter opozarja na »dobre« stvari, ki so bile posledica spremenjenega vedenja. Načeloma je recidiv prej pravilo kot izjema, vendar se uživalec, ki ima začetne faze že za seboj, v naslednjem krogu ravna bolj premišljeno (Barber 1997: 33-34, Stefanovski 1999: 287- 288).

»Motivacija ni neko stalno stanje, notranja kakovost posameznika, temveč je odvisna od

odnosa med socialnim delavcem in sogovornikom.« (Killick, Allen v Walsh 2010: 257) Socialni delavec skuša razumeti posameznikove okvire predstavljenega problema z reflektivnim poslušanjem. Ves čas upošteva vidik posameznika in svobodo izbire pri soočanju s situacijo ter želi izvabiti in okrepiti posameznikovo lastno motivacijo za reševanje težav. Želi vključiti osebo v fazah modela sprememb, da vzpostavi svojo motivacijo in poveča skrb za reševanje težav ter uvidi prednosti, ki jih spremembe prinašajo. Ko smo osredotočeni na takšno delo, je odpor posameznika do spremembe postavljen v ozadje, bolj primeren termin je upornost, ki je namenjen za opis »normalnega«, pričakovanega odziva posameznika, ker je negotov glede namena, ki ga ima socialni delavec v interakciji z njim (Hepworth *et al.* 2013).

Socialni delavec mora spodbujati sogovornika za spremembo ter metode dela prilagajati vsakemu posamezniku. Izhajati mora iz njegovih potreb, iz njegovih želja, tako da mu ne vsiljuje svojega urnika sprememb, temveč ga spodbuja k aktivnemu preskušanju ter refleksij. Spodbujati ga mora k spremembi, način in smer spremembe pa določa posameznik, ki se spreminja (Stefanovski 1999). Prilagajati mora strategije skozi faze spremembe, odgovornost, kako se vedenje spremeni, pa nosi posameznik, ki je v fazi spremembe (Walsh 2010).

4.12. Načrt za prihodnost

Veliko ljudi nima, ali pa misli, da nima dovolj moči v sebi, v svojem življenjem ter v skupnosti, v kateri prebiva. Občutek nemoči se lahko ponotranji in povzroča številne težave v življenju, ki lahko vodijo celo do izključitve iz skupnosti. Zato socialni delavec pomaga človeku, da se zave problemov, ki ga zatirajo in omejujejo znotraj njega in okolja, in mu obenem pomaga, da se poskuša osvoboditi teh omejitev v kontinuiranem razvojnem procesu opolnomočenja, v katerem lahko posameznik doživi individualno rast in socialno spremembo, pridobiva na samopodobi, učinkovitosti in občutku nadzora nad svojim življenjem (Walsh 2010).

Proces načrtovanja mora potekati v smeri krepitve moči posameznika in vedno upoštevati dejansko situacijo, v kateri se je posameznik znašel, hkrati pa je potrebno priznati, da ima vsak pravico do napak, zmotiti se in prosto razpolagati s svojim življenjem. Pri načrtovanju sprememb je bistvenega pomena navzočnost udeleženega v problemu. Cilje, ki si jih ljudje postavijo v procesu pomoči, se oblikujejo na podlagi analize dejanske situacije, v kateri uživalci drog trenutno živijo, hkrati pa tudi na podlagi želja in domišljije o tem, kakšno

bi naj njihovo življenje v prihodnosti bilo, kaj si želijo ter kako naj bi se situacija, v kateri se je oseba znašla, spremenila. Pomembno je, da imajo željo in voljo po spremembi, kajti to jim daje moč in energijo, da lahko dosežejo cilje, ki jih zastavimo. Ko govorimo o ciljih, o načrtu za prihodnost, moramo vedeti, da je načrt izdelek sogovornika. Torej so napake njegove in zato je tudi sam odgovoren za njih. Načrt mora biti prilagodljiv in spreminjajoč, ker je namenjen bolj vodenju pri uresničevanju ciljev in ne velja kot pravilo, ki ga je potrebno upoštevati do konca ciljev, saj se lahko posameznikove želje skozi proces uresničevanja ciljev spremenijo. Če si sogovornik želi drugih ciljev ali ima drugačne želje, kot si jih je zastavil na začetku, mu moramo slediti. Tudi za načrtovalce velja, da imajo pravico do napak. Refleksivnost in reflektivnost nam omogočata, da si dovolimo napake in jih popravljamo (Flaker *et al.* 2013: 35–50).

Vedno je sogovornik tisti, ki ima moč v samem procesu, dati mu moramo aktivno vlogo ter ga postaviti na mesto gospodarja načrtovanja, gospodarja svoje usode, ki je v enakovredni vlogi socialnega delavca in ne v podrejenem položaju ljudi, ki so udeleženi v procesu. Sam odloča o tem, kako bo načrtovanje potekalo, dovoliti mu moramo, da sanja, izraža želje, ter mu dajati občutek, da bo lahko načrte uresničil. Postati mora subjekt svoje usode, svojega načrta, s čimer se krepi njegova moč (*ibid.*).

Vsak načrt potrebuje tudi izvedbo, drugače ni nič drugega, kot spisak želja, sanj in hotenj, ki izvirajo iz življenjske zgodbe. Šele takrat ima posameznik možnost, da si premisli. Torej mora najprej imeti odločitev, če jo hoče spremeniti. Poleg tega pa je načrt tudi orodje dialoga v procesu, ko si nekdo hoče premisliti. Če hoče nekdo v obdobju zmedenosti ali krize narediti nekaj brez prej izražene volje, nimamo s čim primerjati njegove trenutne volje. Po izvajanju načrta pa postane oseba tudi izvajalec, kjer vstopa v različne socialne mreže, kjer lahko v svojem konkretnem okolju raziskuje, odkriva in oblikuje (Flaker *et.al.* 2013).

5. PROBLEM

Uživanje drog je v naši zahodni kulturi nekaj, kar je obsojano in prepovedano. Vse, kar ne ustreza idealom družbe, je potrebno odstraniti ali izločiti, ljudje in politika iščejo »grešne kozle« za vso »zlo«, ki sem jim dogaja v življenju. Že od malih nog nas učijo, kaj je prav in kaj ne, koga sprejeti, koga izločiti. V medijih se producira negativna podoba uživalcev drog, priča smo stalnim obsodbam in stigmatizaciji ljudi, ki uživajo droge.

V življenju sem spoznala veliko ljudi, ki so ali še vedno uživajo heroin, tako da sem imela uvid v globljo problematiko vidika zasvojenosti. Spoznala sem krasne ljudi, ki lahko veliko dajo. Vsak s svojo edinstvenostjo, s svojim pogledom, s svojo zgodbo, identičnostjo, iskrivostjo, radostjo in različnostjo. Nato sem se v obdobju študija srečala še z drugačnim znanjem na področju zasvojenosti, zato me je v nadaljevanju moje poti zanimalo, kako osebam, ki so odvisni od heroina, nuditi pomoč kot socialna delavka.

Zato sem s svojo raziskavo želela prispevati k poglobljenemu znanju o problematiki drog ter omogočiti nov uvid ter širšo sliko tistim ljudem, ki niso imeli možnosti slišati zgodb uživalcev. Želela sem, da bi slišali, kako doživljajo svojo izkušnjo uživalci drog ter pokazati, da je slika, ki se prikazuje v javnosti, napačna. Prav tako sem želela z nalogo prispevati k socialnemu delu in se osredotočiti na določene segmente v življenju uživalcev, ki so bili do sedaj spregledani.

Z raziskavo sem želela odkriti, kako doživljajo svojo izkušnjo zasvojenosti uživalci heroina, pri čemer sem se osredotočila predvsem na vprašanja:

- kateri so viri moči, ki pripomorejo k ohranitvi nadzora nad življenjem;
- kako uživanje heroina vpliva na vsakdanje aktivnosti in rutine;
- od kod jim motivacija in volja za samopomoč, da ne zapadejo v še bolj destruktiven način življenja;
- na katere službe se obračajo v času stiske;
- kakšne so pomanjkljivosti služb, na katere so se obrnili;
- kakšno pomoč lahko uživalcem heroina nudi socialno delo.

6. METODOLOGIJA

6.1. Vrsta raziskave

Vrsta raziskave je kvalitativna, pri kateri osnovno izkustveno gradivo, ki sem ga zbrala v raziskovalnem procesu, sestavljajo besedni opisi ali pripovedi. Pri obdelavi zbranega gradiva oziroma intervjujev sem uporabila kvalitativno analizo, ki je del kvalitativne raziskave. Pri raziskavi sledim smernicam kvalitativnega raziskovanja, ki jih predlaga Mesec (1998, 2001).

Raziskava je tudi deskriptivna, ker opisuje določeno značilnost, torej življenje uživalcev z njihove perspektive.

6.2. Merski instrument in viri podatkov

V raziskavi je kot merski instrument uporabljen poglobljen, odprt nestandardiziran intervju, ki vsebuje seznam poglavitnih tem pogovora, ki služijo kot vodilo za intervju. Vprašalnik (v prilogi) vsebuje po sklopih razdelana vprašanja, ki so rdeča nit pogovora in služijo kot oporne točke in so odvisne od poteka pogovora.

Viri podatkov so v raziskavi uporabljeni podatki, pridobljeni s štirimi poglobljenimi intervjuji posameznikov, ki imajo izkušnjo zasvojenosti s heroinom.

6.3. Populacija in vzorčenje

Raziskovanje je bilo usmerjeno v uživalce heroina, ki so uživali ali še uživajo drogo.

Pri zbiranju podatkov sem uporabila neslučajnostni, priročni vzorec. Intervjuji so bili narejeni s štirimi uživalci drog, ki imajo izkušnjo zasvojenosti. Prvi intervju je bil opravljen s posameznikom, starim 32 let, ki je uspešno zaključil zdravljenje v terapevtski skupnosti v Reto centru za pomoč odvisnikom in sedaj uspešno abstiniira. Druga dva intervjuja sta bila opravljena s posameznikoma, starima 32 in 33 let, ki sem ju poznala že pred njuno izkušnjo zasvojenosti, in sedaj prav tako abstiniirata in posameznikom, starim 28 let, ki sem ga prav tako poznala pred izkušnjo zasvojenosti. Vsi uživalci so bili funkcionalni uživalci heroina in z njim zasvojeni.

6.4. Zbiranje podatkov

Vsi štiri intervjuji so bili zbrani po predhodnem dogovoru s posamezniki, v katerem je bilo

intervjuvancem razloženo, kakšna je vsebina intervjujev. Seznanjeni so bili, da se bodo podatki uporabili izključno samo za izdelavo diplomske naloge, v kateri bodo njihovi osebni podatki ter identifikacija oseb ostali anonimni. Intervju naj bi potekal v obliki sproščenega pogovora, na kraju, ki je z vsakim posameznikom posebej dogovorjen, v okvirnem trajanju pogovora eno uro. S privoljenjem sogovornikov se je pogovor snemal na digitalni snemalnik.

6.5. Obdelava in analiza gradiva

Zbrano gradivo v raziskovalnem procesu je bilo kvalitativno obdelano. Vsi pogovori so bili dobessedno in v celoti prepisani in urejeni. Temu je sledila razčlenitev besedila na sestavne dele in tako določitev enot kodiranja, nato pa odprto kodiranje, kjer so bili predhodno določenim delom besedila predpisani pojmi. Temu je sledilo primerjanje pojmov med seboj ter združevanje teh sorodnih pojmov v kategorije. Nato sem izbrala ter definirala relevantne pojme ter kategorije, kjer sem izločila pojme, ki za raziskavo niso bili pomembni. Rezultat so bile različne kategorije pojmov, ki sem jih med seboj povezala ter razporedila v domnevne odnose.

7. UGOTOVITVE²⁰

7.1. Dejavniki, ki vplivajo na prvi stik s heroinom

Ugotovitve so pokazale, da so motivi za prvo uživanje heroina odvisni od vsakega posameznika posebej ter da gre po navadi za skupek nekih dejavnikov, ki pripomorejo k temu, da se nekdo sreča z izkušnjo uživanja heroina. Medtem, ko večinoma posamezniki kot motive za uživanje povezujejo z radovednostjo (*... tak, čisto iz radovednosti; ... se mi zdelo fajn in sem mogo vse probat, zato ker je blo zanimivo; ... vsakega je zanimalo, kak to je ...*), ima heroin, kljub nenehnemu opozarjanju nevarnosti in posledic neko mističnost (*... ker se tak slišalo, ko vsi pravijo, kaki bav bav je to ...*), ki je mamljiva tako v doživljajskem kot tudi socialnem smislu. Motiv za uživanje je tako pogosto povezan tudi s skupno izkušnjo pripadnosti, kjer posameznikom veliko pomeni sprejetost v družbo ter pozitivno mnenje prijateljev (*... o je bila neka skupna izkušnja, to nas je ful združlo, ta hors izkušnja, ker je bil horse takrat ful stigmatiziran v družbi. In smo čutli to kot neko sredstvo pripadnosti; ... pripadnost neka, gremo za frende do konca; ... vsi so ga, zato sem ga jaz tudi, prej sem bil vedno proti temu, ful nasprotnik ...*), kljub temu, da imajo nekateri do tega odklonilen odnos. Motiv je lahko povezan z osebnimi težavami (*mel sem neke osebne težave s punco, nebi o tem ...*) in duhovno stisko, ki jo posameznik doživlja v sebi zaradi izgube nekoga pomembnega v svojem življenju (*... jaz sem v bistvu hoto umret takrat. Ful mi je blo hudo, ker si nisem znal soočit z izgubo njega, ker je veliki del mene umrl, ko je on umrl ... on mi je bil brat po duši in on je potem naredo overdoze; ... v podzavesti mi je neka ideja porodila, da bi jaz šel isto pot kot on, po njegovi poti; ... se nisem znal drugače soočit, ker je umrl del mene, prav čutil sem, da enega dela mene več nikoli ne bo, in sem imel neko notranjo željo, da bi jaz isto končal ... blo je po tem, ko mi je foter umrl ...*) lahko pa tudi notranjega konflikta, ki ga oseba doživi, ko vzpostavlja odnos do sebe in pomembnih drugih, ki imajo drugačna pričakovanja, kot jih ima posameznik (*... jaz sem čuto v sebi, da sem drugačen, da nisem to jaz, da jaz ne iščem teh stvari v življenju, ne iščem luksuza, elita, vse to ... šel sem po poti družine, samo notranji glas mi je govoril: »nisi to ti«, in zaradi tega je bilo dosti teh klešov v meni; ... največja antiteza te elite je, da si džanki, najnižja socialna vrsta kao in to sem jaz šel, na nek način, da sam sebe*

²⁰ Zaradi ohranitve izvirnosti izjav intervjuvancev so ugotovitve napisane v pogovornem jeziku. Morda se nekatere izjave ponavljajo, ker so lahko pomembne iz različnih vidikov.

odrešim tega bremena, ki sem ga mel naloženega ...), in uživajo heroin, da bi zmanjšali to stisko. Kljub zavedanju o posledicah, ki jih pusti uživanje drog, je odločitev za uživanje zavestna (... jaz sem šel zavestno v to, prav kot da bi reko, tu so vrata, na vratih piše: »Odvisnost od heroína« in jaz sem jih odprl, sem šel not zavestno in zaprl za sabo; ... človek ne pade kr v to. Vsak se zavestno odloči za to, da bo probal ...).

7.2. Osebno doživljanje zasvojenosti

Na podlagi izkušenj, ki jih pridobimo v življenju, oblikujemo svojo stvarnost ter edinstveno zaznavanje, s čimer ustvarjamo resnico vsakega izmed nas. Zato se vsako osebno doživljanje neke izkušnje od posameznika do posameznika razlikuje. Kljub temu pa lahko na podlagi izjav intervjuvancev sklepamo, da v začetnih fazah uživanja heroin v vseh zbujajo občutke lagodja in toplote. Uživanci opisujejo v začetnih fazah uživanja heroin kot sredstvo, ki daje voljo in energijo (... nekaj mi je dalo, energijo, voljo; ... heroin ti na začetku da vse, energijo, toploto, vse se ti da ...), občutek spočitosti in napolnjenosti (... ko da bi se na novo rodil, nobene utrujenosti nisem čutil, kot da bi celo noč spal; ... ful dober občutek, najboljši ...) ter kot sredstvo, ki te izpolnjuje ter zapolni v človeku nekaj, kar je vedno manjkalo, čeprav ne znajo točno opredeliti, kaj bi to naj bilo (... izpolnjevalo me je to, dobesedno; ... ful je blo vredu ... najboljši občutek, najboljša droga na svetu ... tako toplo mi je bilo tu notri, v srcu ... ful vredu ... takrat sem se najboljšje počutil;... samo, ko sem bil zadet, sem bil izpopolnjen, dalo mi je tisto, kaj mi je vedno manjkalo ...). Posamezniki govorijo tudi o tem, da so se jim v stanju zadetosti zdeli njihovi problemi veliko manjši ali pa se z njimi sploh niso obremenjevali, ker so se počutili sproščeno in neobremenjeno (... občutek brezskrbnosti, beg od vsakdanjih problemov; ... tisti občutek sproščenosti ...) ter da kljub zavedanju negativnih posledic uživanja, heroin daje občutek samozavesti, moči in nadzora, ki izhaja iz predpostavke, da se tebi kaj takšnega ne more zgoditi (... zavedaš se posledic, nekje zadaj v podzavesti, samo vsak si misli, da se to njemu ne more zgoditi, da je močnejši ...).

Na izkušnjo uživanja drog nekateri gledajo kot na izkušnjo druženja, pripadnosti in sprejetosti (... tam sem se počuto sprejeto; ... meni se je pač zdelo to ql takrat, da sem se s starejšimi družo, smo se vedno trije dobli, pa smo šli na plac, pa se ga zadeli, vzeli so me za svojega ...), kjer si lahko to, kar si, brez kakršnega koli pretvarjanja in igranja (... da ni mask, tam si taki kot si; ... tudi oni ne igrajo ...), kjer so lahko odnosi med uživalci heroína veliko bolj pristni ter neigrani kot odnosi in druženje med tistimi, ki droge ne uživajo (... te vidiš, kak je ta

družba v bistvu na nek način bolj seek, kot ona; ... tam ni mask, tega ni, tam so res ljudje taki kot so. Navzven zgleda tako prazna ta družba, kot eni zombiji, nič ni iz njih, ko pa jih malo spoznaš, ni tak ...). Čeprav daje navzven »narkomanska scena« občutek praznosti, je ta družba veliko bolj slikovita in polna, kot je prikazana navzven s strani družbe, ki je prežeta s predsodki in stigmatizacijo (*... spoznal sem zanimive ljudi, kolko majo enih sposobnosti, talentov, ampak se vse to skrije, na račun heroína; ... na najnižji sceni, najbolj nizki socialni stopnici sem bil z njimi in so mi bili tako slikoviti ti ljudje, da ne moreš verjet ... ogromno idej; ... vse živo vidiš, spoznal sem enega fanta, ki je bil tak dober umetnik, noro ...*). Vsak posameznik ima sposobnost, talent, izkušnjo, idejo, zgodbo, ki pa se zaradi zasvojenosti skrije v ozadje, ker v očeh drugih opazovalcev prevlada vloga uživalca heroína.

Nekateri vstopajo v svet omame v prepričanju, da pomeni uživanje heroína izkazovanje nestrinjanja z okolico in pričakovanji družbe, ki je napačno naravnana in v kateri se nekateri posamezniki ne znajdejo, zato jim pripadnost skupini uživalcev, ki počne nekaj proti družbenemu sistemu, pomeni širjenje skupne ideje, povezovanje preko skupne glasbe. Posamezniki so jo celo doživljali kot bistvo celotne »narkomanske scene« (*... sem prišo v to sceno in sem pričakoval tudi pozitivno pripadnost, nekaj proti družbi, anti system, pa to in potem sem bil ful razočaran, ko sem vido, da to sploh ni to, folk tu ni iz nekih idejnih razlogov; ... muzika sem mislo, da je rdeča nit cele džank scene, ko mi je pol 40 letni džankie reko, da kak muzika, da mu je vseeno al poslušá Mozarta al Avsenika ...*), vendar pridejo na določeni stopnji zasvojenosti do spoznanja, da je njihovo razumevanje napačno (*... meni se je neka idealna podoba junk scene sesula; ... kaka muzika, samo za šus; ... nisem mogo verjet kao, uničili so mi sanje, ko sem ugotovil, da na tej sceni to sploh ni pomembno ...*) ter da uživanje ni vedno vezano na zabavo in radovednost, temveč da je pri določenih posameznikih vezano na veliko stisko in travmo, ki jo je nekdo doživel v življenju in se ni znal z njo soočiti (*... potem se šele začneš zavedati, da niso vsi prišli iz nekih svojih muh v to, tako ko sem jaz prišo. Šele pol sem vido, da je osemdeset procentov punc, ki sem jih spoznal, res padlo v to, ker je blo v otroštvu zlorabljenih, res težke situacije in pol sem vido, da verjetno moj vidik tega, da je to neka zajebancija, za nekoga ni zajebancija, ampak nekdo res ni najdo poti v tej situaciji in stigmatizaciji ... in pol sem začel spoznavat to sceno; ... sem spoznal punco, ko je bla iz bogate družine, športnica, pa je pol zapadla not, mela je neko poškodbo, to ji je vzelo voljo do vsega ...*), vendar kljub drugačnemu pogledu na določeno situacijo in občutku razočaranja nad celotno »sceno«, to še ni dovolj globok razlog za prenehanje uživanja.

Sogovorniki menijo, da gre pri zasvojenosti za beg iz realnega sveta v nek svoj svet (... v svojem svetu živiš; ... to je pač tisti pobeg iz sveta, da manj čutiš vse okoli sebe ...), ki nudi občutek lagodja in varnosti, ki ga v »realnem« svetu uživalci ne čutijo. Gre za blaženje težav (... nea se sekiraš tak, smo meli doma neke probleme ...) z umikom v omamo, kjer uživalci vstopajo v namišljen in zasanjan svet z upanjem, da ne bodo več občutili težave ali stiske, ki jo doživljajo v vsakdanjem življenju, ter vstopajo v svet, kjer imajo občutek, da nadzorujejo vse dejavnike v svojem življenju, prav tako pa težave doživljajo kot veliko manjše, kot so v resnici (ko da bi spal, pa bi lahko vseskozi nadzoroval svoje sanje, en drugi svet, ko je vse točno tak, ko bi ti rad, nič ne čutiš ...). Doživljanje v času zasvojenosti je namreč veliko manj intenzivno (... si popolnoma brez občutka, melanholičen, otopel, ko bilka; ... sploh nisem nič čutil, brez čustev si, ne vesel, ne žalosten, vseeno ti je za vse ...), vendar so kljub temu prisotna nihanja v razpoloženju (... skoz maš nihanja, samo ko si zadet pač tolko manj; ... sem imel obdobja, ko sem se dobro počutil, vesel, pa obdobja, ko sem se slabo, v bedu ...). Ves čas je prisoten občutek krivde (... krivda je vseskozi prisotna, če si normaln, je vedno prisotn občutek krivde; ... če veš, da neke narobe delaš, pa si normaln, ne morš mimo krivde; ... skoz veš, da to, kaj delaš, ni prav in pol te vest tudi peče ...) in sramu, ker oseba ve, da počne nekaj, kar je v nasprotju s pričakovanji drugih, ter da je to, kar počne, škodljivo, vendar mora kljub temu zadovoljiti potrebo oziroma preprečiti abstinenčno krizo. Občutek krivde pa lahko pomeni motivacijo za spremembo (... lahko se zgodi, da zaradi tega občutka pač nečesa lotiš ...), lahko pa pomeni tudi poglobljanje občutka nemoči, prelaganje odgovornosti na druge (... bolj sem njih krivil, bolj sem se sam nemočno počuto, bolj sem se zadeval. Spirala navzdol ...) in s tem tudi poglobljanje izkušnje zasvojenosti (... ja, tak sem kriv, tak sem vse zajebal, tak nimam kaj za zgubit ...). Definitivno je občutek krivde neprijetno in negativno čustvo, na katerem je potrebno skozi proces krepitve moči v procesu obvladovanja nadzora nad življenjem delati z vsakim posameznikom (... občutek samo-krivde je ful pomembna stvar, ki moreš delat na njej, ker krivdo ma vsak, ki to dela, vsaj v tistih začetnih fazah, ker je to tak družbeno stigmatizirano, tak obsojeno, pa nerazumljeno s strani družbe ...).

7.3. Sprememba življenjskega sloga in rutin

Z uživanjem heroina se spremeni tudi življenjski slog posameznika. Uživanje heroina postane način življenja (... enostavno mi je prišlo v kri, v navado, potem pa ti to preide v način življenja; ... navadiš se, pride ti v kri, postane ti rutina, tako kot ostali, ki gredo zjutraj na

kavo, na cigaret ...), ki ga uživalci povezujejo s čisto vsakdanjimi opravili in rutinami, čeprav prinese velike spremembe v življenju uživalcev. Vse aktivnosti, ki jih nekdo počne v življenju, postanejo podrejene drogi (*... če ni blo za šus, nisem šel nikamor, če je blo za šus, sem šel na faks, čist tak, prioriteta je bla torej, da sem zadet, pa da mi ni kriza, vse ostalo pa je podrejeno temu; ... ko si not, je važno samo, ki boš dobo, pa ki boš dobo dnar, da si greš iskat ...*), saj želijo z uživanjem preprečiti abstinenčno krizo, vendar je od vsakega posameznika odvisno, v kolikšni meri dopusti, da je droga tista, ki vodi in nadzoruje življenje. Medtem ko posameznik govori, da je s poglobljanjem izkušnje zasvojenosti heroin postopoma obvladoval njegovo življenje ter so bile njegove aktivnosti popolnoma podrejene heroinu (*... marioneta si, lutka na vrvici, heroin pa ti govori, kaj naj delaš. Suženj si. Na začetku si največji frajer, z vsakim se lahko pogovarjaš, na koncu si pa takšen suženj, da nič več ne moreš. Heroin obvladuje tvoje življenje ...*), pa nekateri uspešno prilagodijo svojo potrebo vsakodnevnim aktivnostim in obveznostim, ki so prav tako prioriteta v njihovem življenju. Kljub uživanju heroina opravijo obveznosti, ki bi jih morali opraviti tudi takrat, če droge ne bi uživali (*... v jutro si vzameš petnajst minut prej, maš pol ene osem ur al pa šest mir in v totem cajtu, ti je lahko vse druga prioriteta, po šestih, osmih urah pa valda začne telo zahtevat svoje pa greš. To je isto ko pri hrani ... ko se naješ lahko greš spet dalje, delat, tu je isto. Tak ko telo zahteva hrano, tak zahteva to. Pač poslušáš svoje telo, kar zahteva pa se temu prilagodiš; ... obvladuje v tolikšnem smislu, da je vse podrejeno temu, vse kaj delaš ...*). Ko je telesu zadovoljena potreba po drogi, lahko posameznik opravlja vse aktivnosti skladno s pričakovanji okolice in svojimi željami. V tistem času prioritete torej ne predstavlja droga, temveč neka druga obveznost, ki jo mora izpolniti ali želja po opravljanju tistih aktivnosti, ki posameznika veselijo, vendar pa je vse odvisno od volje in želje posameznika.

S poglobljanjem zasvojenosti začnejo postopoma upadati vse druge aktivnosti, ki jih je posameznik prej počel v življenju (*... vse bolj si osredotočen na horse, počasi upadajo vse aktivnosti, faks, družba, organizacija; ... jaz pol nisem delal več nič drugega, ko sam to ... heroin te sam po sebi zaposli; ... zmanjka ti volje, pa časa za druge stvari ...*), ker se veliko časa in energije porabi za dobavo droge ter s tem povezanim denarjem (*... jaz sem ves denar, ki sem ga mel, zapravo za to; ... vse se potem vrti okol zaslužka, pa okoli nabave; ... ker ti nabava pa vse tolko časa vzame, da se ti pol več ne da še ven it ...*), s poglobljanjem zasvojenosti pa se večja tudi poraba droge. Veliko je odvisno od same organizacije dobave (*... če si mel, je to blo to, pa si lahko zato skrbel za ostale stvari. Si lahko preživel večer čist*

normalno, si lahko šou vun ...; ... pač nisi rabo zaradi tega paničarit, če si se fajn zmeno ...), zato ljudje, ki imajo denar, rednega dobavitelja in urejeno organizacijo dobave, lažje ohranijo nadzor nad svojim življenjem, ter se posvetijo tudi drugim dejavnostim, ki so pomembne v njihovem življenju. V veliki meri je od vsakega posameznika odvisno, kaj je tisto, kar mu zraven heroina nudi zadovoljstvo v življenju in katere so tiste aktivnosti, ki jih kljub uživanju ne bi radi opustili (*... odvisno, kaj ti več pomeni, če se ti da ležat doma, pred TV-jem, tako ko enim, je pač to to, če bi pa rad kaj druga, pa je treba nekaj nardit za to, treba je delat; ... potem še ti ostane horse, pa potem pesmi, to je bil moj način, kako se izpovedujem, pa odnos s punco, to mi je bila prioriteta vedno, pa muzika ...*). Več stvari kot imaš, večji je nadzor, s tem pa tudi večja kvaliteta življenja.

Ker se z uživanjem heroina spremenijo vsakdanje rutine, upadajo aktivnosti, spremeni se vsakdanje življenje uživalca, je izrednega pomena pri vzpostavitvi abstinence ponovno vzpostavljanje in učenje rutin, vsakdanjih aktivnosti ter krepitev telesa in duha (*... moraš spremenit način življenja, da dobiš delovne navade, da se vstajaš zjutraj, da se začneš redno prehranjevat, zajtrk, kosilo, to ko si na horsu nimaš. Pomembno je, da se fizično ojačaš, in da se z nečim polniš. Potrebuješ nekaj za dušo; ... v vsakem primeru se moreš nekaj na novo naučit, predvsem preživljanje prostega časa; ... ja morš se navadit pol, da se zjutraj vstaneš pa to, ko sem šiht dobo, sam saj to se po moje more vsak, tudi tisti, ko je skoz doma, pa ni na horsu ...*). Posamezniki povezujejo učenje novih rutin z učenjem preživljanja drugačnega, bolj produktivnega prostega časa. Pomembno je, da zapolnijo čas, ki so ga prej porabili za uživanje in nabavo, ter se naučijo drugačnega načina življenja, ki je povezan tudi z vsakodnevnimi opravili in potrebami.

7.4. Edinstvenost izkušnje zasvojenosti

Izkušnja zasvojenosti s heroinom predstavlja vsakemu posamezniku pomemben del življenja, kjer je zelo pomembno, ali izkušnjo posameznik doživlja na pozitiven ali negativen način.

Vsi intervjuvanci opisujejo izkušnjo zasvojenosti kot dejavnik, ki pripomore k samoizolaciji in čeprav se pogosto zdi, da je družba tista, ki jih ne sprejema, je na začetku odmik ter krhanje vezi med prijatelji v veliki meri odvisen tudi od uživalca heroina (*... vedno misliš, da se drugi umikajo, v bistvu pa pol vidiš, da si ti prvi korak naredo, da si se ti umakno; ... niso se me začeli oni toliko izogibat, bolj sem se začel jaz njih na začetku, takrat si misliš, da si ti najbolj*

pameten, vsi drugi pa so v svojem svetu, nobeden nima pojma, ne poslušáš, kaj ti drugi govorijo. V svojem svetu si, samo maš njih za čudne. Tudi od sorodnikov sem se začel umikat, prej sem se veliko družil z bratrancem, potem več ne; ... samo ponavadi se vsak sam začne umikat pa se ogradi od nekih stvari, od nekega zunanjega sveta, ker mu pač paše neka zasebnost, kar je pač logično, ker ni to neka stvar na kero bi lahko bil ponosn, hočeš pač to za sebe obržat, zgradiš si neki svoj zid; ... če nisl bil res fajn trešen, te ni blo neke panike. Drugač sn se pač probal umaknit, neki izgovor pač maš pripravljen ...).

Nekateri uživalci ovrednotijo svojo izkušnjo zasvojenosti kot pozitivno in dragoceno, sicer kot težko izkušnjo, ki je prinesla tudi nova spoznanja o sebi in življenju, vendar je vedno od vsakega posameznika odvisno, koliko se bo iz te izkušnje naučil (*... ker kolko mi je hors odjemal stvari, tolko mi jih je tudi dal, to morem priznat, ker sem iz enga čist drugega vidika pogledal skozi življenje, je pa spet tak; ... šola življenja, nekaj dobrega mi je prineslo; ... en bo šel na hrib, pa bo videl lepote, drugi pa bo šel na hrib, pa bo videl, kak je zmatran, pa jezen ... pa je identična izkušnja ...*), spet drugi gledajo na izkušnjo iz nevtralne pozicije, ki je sicer prinesla nova spoznanja, pozitivne stvari, vendar pa kljub temu čas zasvojenosti opredelijo kot čas izpuščenih možnosti in zapravljanja časa ter denarja (*... v vsakem primeru si prikrajšan, če ne druga že za tisti čas, ki ga nameniš temu al uživanju al nabavi; ... vprašanje, kaj vse bi drugače lahko v tistem času naredo, vedno si prikrajšan za nekatere stvari; ... sam je blo zabijanje cajta, v tem času bi lahko bilo kaj drugega nardil ...*). Verjetno je doživljanje izkušnje vezano tudi na posledice, ki jih je uživanje pustilo v življenju uživalca. Če je zasvojenost prinesla velike, usodne spremembe za nekoga v negativni smeri, je potem tudi njegovo doživljanje celotnega časa zasvojenosti lahko opredeljeno kot negativna izkušnja (*... mi ni žal za to izkušnjo, niti najmanj, če bi mel aids, al pa hepatitis pa vprašanje ...*).

Posamezniki, ki opredelijo izkušnjo zasvojenosti kot pozitivno izkušnjo, tudi dosti lažje govorijo o njej z ostalimi ljudmi (*... jaz lahko vedno govorim o tem, ker sem razčisto pri sebi; ... meni ni težko tega priznat, kaj te, saj nisem nobenemu nič slabega naredo, kvečjemu sebi ...*), medtem ko tisti, ki zavzemajo nevtralno pozicijo ali negativno stališče, o izkušnji načeloma niso pripravljeni govoriti z vsakim (*... do teh, ko me bližje poznajo, je vseeno, nea skrivam, da bi pa zdaj na vlko razlagal, pa tudi ne; ... tebi povem, vsem pa ne vem, če bi razlagal ...*), vendar jo zaupajo nekomu, ki ga pobližje spoznajo.

Zanimiva je tudi ugotovitev, da ljudje, ki doživljajo čas zasvojenosti kot pozitivno izkušnjo, jo doživljajo tudi kot izkušnjo, ker imajo pomembno znanje, s katerim lahko pomagajo drugim, da se ne odločijo za isto pot (*... je pa neka izkušnja, s katero boš lahko enkrat nekemu pomagal, ga odvrnil od tega, kar je spet nekaj pozitivnega ...*), ali podpore, da se nekdo odloči za drugačen način življenja, ter kot pomoč v trenutni situaciji in stiski, ki jo doživlja drugi uživalec heroína (*... dostikrat sem sicer proti volji J. kdaj povabo koga, da je vsaj prespal na toplem ...*).

Eden od intervjuvancev doživlja zasvojenost kot izkušnjo, ki te popolnoma izenači z drugimi ljudmi na tej »sceni«, ter celotno dogajanje vidi kot najbolj enakopraven položaj med ljudmi, kjer niso pomembni nobeni drugi dejavniki, šteje le dejstvo, da sta oba »narkomana«, ki potrebujeta drogo za zadovoljitev svojih potreb (*... veš, da oba rabita junk, ker drugače bota oba čez 5 min v pizdi ... adijo ... razlika je samo to, kolko si lahko kdo kupi, problem pa te tak izenači z vsemi drugimi ljudmi, pa si lahko ti ne vem kdo, kralj sveta, pa če boš rabo junk, boš isto proso enga dilerja ko en klošar ...*).

Raziskava kaže, da je izkušnja po zasvojenosti lahko skoraj enako močna ali celo bolj močna kot izkušnja v času zasvojenosti v smislu doživljanja. To pomeni, da se osebe po prenehanju uživanja heroína v prvih mesecih abstinence srečajo s skoraj enakimi ali celo močnejšimi občutki, dražljaji, doživljanji, občutki zadovoljstva, sreče in romantike v njihovem življenju, ki izpolnjujejo njihove potrebe na čustveni ravni, kot občutki, ki so jih doživljali takrat, ko so bili na heroínu (*... romantika v življenju po tem, ko ti je vse lepo, jaz se spomnim, da sem se včasih zbuja, ko sem bil čist, pa sem bil zaljubljen v sreko, drevo, pa nisem bil na cukru, ničemer, ampak zaljubljen v življenje; ... pol ti je kr tak lepo vse, tak si zaljubljen, če ti bo nekdo tak naredo (pokaže prst), se mu boš smejal, s treznostjo si zadet, noro; ... takoj po krizi, vse se ti zdi ful zanimivo, vse se ti zdi ful fajn, moreš izkoristiti dan, to pride takoj, ko se spučeš, ko lahko vse spet delaš, po tej telesni krizi ... waaw ... vozim kolo ... to se mi zdi, da telo išče nekaj novega, ko da bi te vrgli na neki drugi strani sveta ven, pa začneš vse na novo spoznavat ... na vse gledaš z drugačnimi očmi ...*). To je posledica tega, da se telo ponovno navaja na življenje brez droge, zato so vsa doživetja in občutja toliko bolj intenzivna, vendar pa s časom ta intenziteta čustev pojenja. Čas v začetku abstinence je torej izjemno pomemben za iskanje drugačnih načinov izpopolnjevanja potreb.

7.5. Stigmatizacija

Raziskava je pokazala, da je v širši družbi prisotna stigmatizacija uživalcev heroina, kar vodi v izključevanje, izogibanje ter zaničevalen odnos (*... saj vidiš pol, kak se umikajo, samo ok, jaz jih nea obsojam, čisto njihova odločitev; potem ko se je zvedlo, si večkrat slišal, glej totega džankija, z njim se nebi nikoli družo; ... trgovke vejo, takoj te vidijo, in tam ga že obravnavajo dehumanizirano, bi reko, kot nekaj najslabšega ...*), vendar to velja samo za zunanje opazovalce, ki niso v bližnjem stiku z uživalcem. Problem je, ker vloga uživalca drog v očeh drugih zasenči vse druge vloge, ki jih opravlja uživalec kljub uživanju, stigmatizacija pa se prenese tudi v delovno okolje (*... pozabijo, da imaš ti več vlog v življenju kot samo to, si narko, si hašišar; ... to je problem, ena vloga te opredeli kot celo bitje; ... ja jaz sem takrat delal, pa so vedli na šihlu, ker je blo to v mojem okolju, tak da so me pol že gledali tak, ko da je nekaj narobe z mano*). Uživalci zato uporabljajo različne strategije, da bi prikrili uživanje in preprečili stigmo (*... to skrivaš, sej te ne pogruntajo, če se človek ne zanemari al pa da ma neke fizične znake; ... da maš neki standard ...*), ker je njihovo početje s strani družbe obsojano. Ugotovitve kažejo, da če uživalec obdrži status v družbi ter opravlja obveznosti in izpolnjuje pričakovanja s strani družbe, okolica sploh ne ve, da nekdo uživa drogo (*... za mene sploh niso vedli, itak sem vse delal normalno ...*), zato tudi s strani širše družbe ni stigmatizacije. Tudi v prijateljskih krogih stigmatizacije ni občutiti (*... nikoli se nisem v neko družbo silo, tiste kolege, ko jih mam, so iskreni in me zaradi tega nebi izločili; ... jaz sem še vedno družo z istimi frendi, tu je itak ful tega, tak da kolegi sploh nea več gledajo tak na to, se mi zdi ...*), zato je druženje z ostalimi pomemben vir krepitev moči.

Zanimiva ugotovitev je, da je stigmatizacija prisotna s strani uživalcev (*... mi je en reko, da ko bo čist, bo pa hodo po ulicah, pa bo džankije pehal ...*), kar je verjetno povezano s slabo samopodobo in projekcijo svojih čustev na druge uživalce, ker še niso predelali samostigmatizacije.

Pri ohranjanju nadzora nad življenjem ima pomembno vlogo tudi samopodoba. Če uživalci stigmatizacijo ponotranjijo (*... ponavadi pač maš slabo samopodobo v smislu, jaz sn džanki; ... dokler sebe vidiš kot samo takega, tak dolgo te bo svet tudi vido samo tak; ... ko ti to ves čas, vsak dan ponavljajo, da si nula, nula, nula, se potem začneš sam tudi tak videt, ponotranjiš; ... si programiran na ta način, da si sodiš; ... sebe sodiš skozi oči družbe, čeprav nisi ti ta sodnik ...*), to prispeva k bolj destruktivnemu načinu življenja, kar vodi v začaran krog, saj bolj kot sami sebe dojemajo kot manjvredne, bolj obtožujejo sami sebe zaradi

ravnanja, ki ga počnejo, kar povečuje občutek krivde in nemoči, s tem pa se tudi pogloblja zasvojenost. Zato je delo na sebi in krepitev samopodobe bistveno pri ohranjanju večjega nadzora (*... občutek krivde moreš premagat ...*). Nekateri pa tega v svojem življenju sploh ne opazajo in se tudi tako ne počutijo (*... jaz se nikoli nisem počutil manjvrednega ...*).

7.6. Izobraževanje

Raziskava kaže, da ima uživanje heroina vpliv tudi na področje izobraževanja. Poudariti moram, da imajo vsi intervjuvanci končano srednjo šolo, tako da se nadaljnje ugotovitve nanašajo na čas obiskovanja fakultete.

Čeprav se v začetku kariere posamezniki kljub uživanju trudijo ostati vključeni v izobraževanje (*... takrat sem še imel ful stvari zraven, ni vplivalo to na šolo; ... jaz sem kljub temu delal faks, vedo sem, da hočem to nardit, volja je važna; ... prvo sem res lahko vse normalno počel, hodil sem v šolo ...*), je nadaljevanje študija odvisno od volje, želja ter ciljev, ki jih nekdo postavi v življenju (*...neke želje nisem mel it dalje, tak da bi težko reko, da bi zdaj to vplivalo; mam redno zaposlitev, pa nisem rabo višje izobrazbe ...*). Daljša kariera uživalca vpliva na manjšo motivacijo do učenja in rednih obiskov predavanj, s tem pa tudi do neizpolnjevanja obveznosti, ki jih nalaga šolski sistem, saj zaradi prevelike okupiranosti z drogo upadajo aktivnosti na področju izobraževanja, temu pa sledi tudi neizpolnjevanje obveznosti (*... ko pa si že ful not, pa si čim bližje tam, kjer je heroin, drugo ni važno; ... sem hodil bolj redko v šolo, samo na izpite; ... faks trpi, vse trpi...*). Temu pogosto sledi tudi izpis iz izobraževanja (*... pusto sem pol šolo ...*), čeprav se nekateri z željo po dokončanju fakultete v času abstinence vrnejo v sistem izobraževanja in želijo izpolniti cilje, ki so si jih v preteklosti zastavili (*... sedaj pišem diplomu po tolkih letih., 33 let imam, zdaj po tolkih letih se vračam, da nekaj naredim; diplomu še imam za naredit, sedaj imam v službi, imam tudi mentorja, tako da to ni problem ...*).

V času izobraževanja so uživalci heroina vključeni v zunanji sistem, v širšo mrežo, ki je lahko uživalcem heroina v veliko podporo in služi kot vir moči, saj lahko pomeni tudi izmenjevanje informacij in uvid novih možnosti s pomočjo sošolcev, s katerimi so spletni prijateljske vezi (*... sem imel prijateljico, ki mi je dosti izmenjevala tako vrsto literature, da sem dobil drugačen pogled na življenje ...*).

7.7. Delo in vir dohodka

Raziskava je pokazala, da je delo in zaposlitev izjemno pomemben dejavnik pri ohranjanju nadzora nad svojim življenjem, saj zraven zaslužka, s katerim kupujejo drogo in s tem zadovoljujejo svojo potrebo, pomeni zaposlitev vključenost v zunanje okolje in širšo družbo in s tem širjenje socialne mreže. Prav tako pa je lahko delo pomemben dejavnik, ki pripomore pri ohranjanju abstinence, krepitvi moči in samozavesti.

Vsi uživalci povezujejo delo z zaslužkom denarja, ki jim zagotavlja varnost in prepričanje, da si bodo lahko kupili drogo (*... vsak normalni človek dela zato, da dobi dnar, zato da si lahko z dnarom bilo kaj kupi, zdaj pa al je to avto, televizija al pač droga, tak je pač to, vse se okrog dnara suče, tak ko celi svet, ka pa pol z njim narediš, al si drogo kupiš, je pa od vsakega posameznika odvisno*). Veliko težje pa je to pri ljudeh, ki ne delajo in nimajo zaposlitve, zato so ves čas okupirani s tem, kje dobiti denar, da si bodo lahko kupili drogo (*... gre se zaradi tega, da ljudi, ko nikjer ne delajo, valda hitro porabijo tiste prihranke, če neka druga delaš, če zaslužiš, je pa spet drugače, zato se pač enim vse okrog tega suče ...*). Zaposlitev in s tem povezan zaslužek je torej pomemben dejavnik ohranjanja socialnega statusa in nadzora nad svojim življenjem (*... eni ljudje normalno funkcionirajo, tisti, ki imajo več denarja, menjajo si kri, skratka te porihajo in so vredu ...*).

Vsi intervjuvanci so času uživanja heroina opravljali študentska in priložnostna dela (*... delal sem preko inštituta za kakovost, fotokopiral, pol v dveh agencijah za telefonske ankete, večkrat sem stažiral, ko snemajo kake reklame veš, radio sem delal, ko je bla ta kolegica speakerka, na teren sem hodo spraševat kaj se je dalo; ... takrat sem delal študentsko delo v podjetju xy; ... delal sem skos palete kot študentsko delo; ... jaz sem skoz delal, ko je pač kaj blo, sem šel malarijo delat, montažo, kaj je pač prišlo; ... doma sem mogo pomagat skoz v vinogradu, pa v goši ...*), ki so pomenila vir zaslužka, s katerim so lahko kupili drogo. Uživalci se pogosto poslužujejo takšne vrste dela, ki je fleksibilno, prilagodljivo, ni vezano na točno določen čas in ga lahko prilagodijo svoji potrebi (*... ko si lahko ful po krivinah hodo, ko si prišo, al pa nisi, vedno sem si kaj takega najdo; ... cel dan so ti šteli, delal si bolj malo; ... nisem mel fiksnega delovnega časa, pač delo je moglo bit narejeno, čas pa sem si razporedil sam ...*). Kljub temu pa uživanje heroina zmanjšuje motivacijo in vestnost pri delu (*... poklical sem, da sem zbolel; ... ampak na koncu sem hodil bolj poredko, ni se mi dalo vstajat; ... nisem mel tolko volje ...*). Opravljanje dela je ves čas tudi podrejeno uživanju. V času, ko so imeli drogo, je delo potekalo nemoteno, medtem ko so se takrat, ko je niso imeli

in niso mogli zadovoljiti potrebe, počutili nemočno, nesposobno ter nezmožni za opravljanje dela (*če sem mel, sem šel, če pa ne, se mi je jebalo za celi svet; ... se sredi sestanka spomniš, da ne prideš; ... poklical sem, da sem zbolel; ... se ti ne da, se počutiš nesposobnega; takrat sem do sedmih vlekel, in potem zamujal, ali pa sploh nisem šel delat ...*). Tudi stigmatizacija v delovnem okolju lahko zmanjšuje motivacijo za delo in druženje z zaposlenimi ter prispeva k manj kvalitetnim odnosom na delovnem mestu (*... sam pol so že tak vsi vedli, se mi ni več dalo, so me tak gledli ...*). Kljub temu, da predstavlja delo pomemben vir zaslužka, ter da imajo nekateri še dodatne finančne vire (*... so mi doma dali; pokojnino sem dobival po starem*), pa to še to ne pomeni, da lahko s tem denarjem zadovoljijo vse potrebe, kar pripomore k temu, da se nekateri poslužujejo nezakonitega zaslužka, da lahko vzdržujejo svojo potrebo (*sem prodajal, žalostno, to sem mel en čas tudi neko tako bolano idejo; začel sem hodit tudi v Ljubljano po horse, začel sem dilat, sem kupo robo, da sem lahko prodajal in sam sebe vzdrževal ...*). Kljub temu pa to ne velja za vse uživalce, saj posameznik opisuje, da je kljub nenehnemu uživanju heroina tako v času študentskega dela kot tudi v času redne zaposlitve (*delam že pet let, skoz ...*), izpolnjeval vse obveznosti v skladu s pričakovanji delodajalca, prav tako pa v delovnem okolju ni bil stigmatiziran (*nikoli me niso drugače gledali ...*), ker je znal kontrolirati uporabo heroina (*tu ni nič za usklajevati, zjutraj sem se zbudil, sem rabo 15 min da sem nekaj skadil al pa se pokno, pol sn šou na šiht, sn se na šihitu zmeno, da se po šihitu dobim, da sn kupo pol za večer pa za zjutraj ...*).

Izguba zaposlitve ali dela lahko pomeni za bivšega uživalca tako veliko spremembo, da se z njo ne zmore ali ne zna spoprijeti, kar lahko privede do ponovnega recidiva (*nisem več dobival plače, zgubil sem službo, podjetje je propadlo, potem sem po malem, tu pa tam, potem pa sem začel na gun ful belo ... potem se mi je zgodilo, da sem začel pit meto, in sem se je navlekel ...*). Prav tako pa lahko nova zaposlitev pripomore pri ponovni vzpostavitvi abstinence (*... zvedel sem, da začnem prvega aprila delat, bivši šef na cestnem podjetju je rekel dobro besedo o meni, zato sem se odločil, da morem bit clean, ne smem taki delat, prej ko slej vidijo, takrat sem se res trdno odločo, da neham; ... ja ko maš službo, je čist drugače, ko si doma, pa ga skoz bluziš, te se že zadaneš zato, ker ti je tečno, pa ne veš, kaj bi sam s sabo ...*), kar pomeni ponovno vzpostavitev vsakodnevnih rutin, ki nudi občutek varnosti in sprejetosti. Prav tako je delo pomemben dejavnik pri ohranjanju abstinence, saj pomaga pri krepitvi samozavesti, potrjevanju sebi in okolju (*... vsem tistim, ki so te tak meli, dokažeš, da*

zmoreš ...). Uživanci pravijo, da jim delo daje občutek zadovoljstva in izpopolnitve (... *to me dopolnjuje* ...).

7.8. Družina in partner kot temeljni vir podpore

Zasvojenost je večplasten problem, ki nikoli ne zadeva samo posameznika, temveč zraven ravni okolja in družbe vključuje tudi raven družine, ki je najpomembnejša.

Družina je temeljni vir podpore in krepitve moči, ki pomeni pri posamezniku zunanjo motivacijo, da se nekdo odloči za spremembo (... *pritiski staršev, J. (op. partnerko), to je tisto, ko te potegne nazaj gor; jaz sem imel res srečo, da je moja mama vztrajna in težek karakter, da me je res vsak dan gnjavila* ...), zato je pomemben dejavnik pomoči za ohranjanje nadzora nad življenjem. V trenutku, ko človek še ni pripravljen na spremembo, pa lahko tudi prispeva k drugačnemu uvidu ter realnejši sliki trenutne situacije (... *mislim, da sam nikoli ne vidiš na začetku, da si že preveč not, ne vem, dvomim no, jaz sem imel cele roke in noge popikane, pa nisem videl* ...). Bližnji ljudje imajo veliko večji vpliv na začetek spremembe v načinu življenja uživalca kot nekdo, s katerim je v bolj oddaljenem odnosu, saj ljudje veliko bolj upoštevajo mnenje tistega, ki ima v njihovem življenju pomembno vlogo (... *boljše, da ti nudijo pomoč domači, tisti ko jih poznaš, spodbujajo, ti dajo moč, ne sede tak globoko, ko pa če ti reče nekdo, ko ti je pomemben* ...). Podpora je pomembna tako v času krize (... *mama mi je dosti pomagala ... hodla kar z latorjem okoli za menoj, ful je bila vreda, skoz je bila z menoj, ni mogla verjet, da sem lahko tako močen ... zjutraj ob treh, ko sem se premetaval, sem bil cel moker, gnili, pa mi je prinesla drugo pižamo* ...), kot v času, ko še uživalec ni pripravljen na spremembo, kot tudi v času spremembe življenjskega stila (... *brat edino ja, saj on me je glih spodbujal, da sem si šiht najdo, pa sem šel* ...). Zelo pomembno vlogo ima v času zasvojenosti tudi partner, ki ga posluša in se z njim pogovarja, saj lahko človek že samo v pogovoru odkrije veliko novih stvari o sebi in o svojem doživljanju celotne izkušnje zasvojenosti (... *da vidi nekaj v meni, drugače to doživlja, čuti z mano, imava svoj odnos; ... punca ti je lahko v podporo, da te nekdo posluša, da se maš s kom za pogovorit* ...), čeprav je pri uživalcu ves čas prisoten občutek krivde ter občutek, da partnerju otežuje življenje (... *vedno sem ji govoril, da si zasluži nekaj boljšega* ...).

Moji sogovorniki so opisovali izstop iz scene uživanja drog kot proces »zdravljenja«, v katerega je potrebno vključiti vse pomembne druge, ki živijo z uživalcem ter raziskati odnose

med njimi, kjer mora vsak, ki je vključen v zdravljenje, prevzeti del odgovornosti ter prispevati svoj delež pri rešitvi problema (*... bilo kdo bližnji, mora potem isto it čez ta proces zdravljenja, obravnave kot ti, samo da ne kot ta, ki se zadeva, ampak kot tvoj bližnji ... isto mora narediti neki proces v sebi, če hoče bit s tabo, al pa odpade; ... oni so odrasle, odgovorne osebe in so tudi oni sprejeli to igro ...*). Na začetku družini to predstavlja veliko težavo (*... to je bil en zlo dolg proces, da je ona začela vsaj malo po kapljicah sprejemati ta svoj oni delež, stvari, ki bi jih lahko drugače naredila, ne da bi ji kdo očital, pač če bi vedo ...*).

Medtem ko čas zasvojenosti prispeva h krhanju osebnih odnosov zaradi nenehnih izgovorov in manipulacije (*lagal sem skoz, skoz sem neka glumo; ... samo odnosi niso bili dobri, jaz sem se skoz lagal, kregala sva se cele dneve; ... manipuliraš, pa napizduješ, kam greš, pa zakaj rabiš denar; ... nea poveš, kam greš, pač ga bluziš, pa iščeš izgovore ...*), pa se po izkušnji »zdravljenja« zasvojenosti odnosi izboljšajo. Izkušnja lahko celo prispeva k pristnejšim, globljim odnosom ter večji povezanosti znotraj družine (*... imamo zdaj v družini prvič, no prvič, po vseh teh letih, odnose, čiste, kak naj rečem, ne znam ti povedat, kako breme je odvisnost hkrati položila na našo družino, in kako hkrati, pol ko se je to rešilo, dvignila; ... koliko je bilo vse to prej samo na površinski ravni; ... prvič se lahko z njima menim kot ljudmi, človekom; ... to je ful pomembno pripomoglo k temu, da ni tabujev ...*), kjer se človek počuti sprejetega in zadovoljnega (*... vedno sem nekaj skrival, zdaj pa je blo prvič v življenju, da sem začuto, da sem lahko to, kar sem in da me stari sprejemajo takega kot sem ... to je bla ena ful pomembna stvar v mojem življenju ...*). Tudi med zasvojenostjo lahko pride do večje povezanosti z družino (*... že med to heroinsko izkušnjo sem se počuto prvič v življenju povezano z družino ...*) ter izboljšanja medsebojnih odnosov, kjer lahko že sam pogovor poteka na popolnoma drugačni ravni kot prej, ko odnosi v družini niso bili urejeni (*... prvič se lahko z njima menim kot z ljudmi, človekom ... to je ful pomembno pripomoglo k temu, da ni tabujev ... ko te foter gleda zraven ko lulaš v lonček, da narediš test ... ne vem, kaj je še pol sploh lahko ...*). Ugotovitve torej kažejo, da je družina in njena podpora temeljna med zasvojenostjo, da lahko oseba ohranja nadzor nad svojim življenjem, enako velja tudi za partnerja, ki motivira in pomaga osebi, da ne pade v še bolj destruktiven način življenja (*... ker vsakič, ko mi je to rekla, je bil en košček motivacije, dokler se ni vse to združilo ...*), pri čemer lahko pride do veliko večje povezave med partnerjema (*... zdaj pa se imava rada more*

than ever; ... ve neko stvar več o tebi, ko je nekdo ne ve, in to po navadi na neki ravni povezuje ...).

7.9. Socialna mreža in podpora

Pri ohranjanju kvalitetnega življenja v času uživanja heroina igra pomembno vlogo socialna mreža, ki pa je pri uživalcih heroina pogosto osiromašena. Pogosto se zgodi, da se uživalci povezujejo z ljudmi, ki imajo podobno izkušnjo uživanja kot oni, ker se počutijo tam enakovredne in sprejete, kar vodi v manj kvalitetne odnose ali celo odsotnost odnosov z ljudmi, ki droge ne uživajo (*... začel sem se družiti samo s tistimi, ki so uživali horse; ... v tistem času so bili kolegi samo narkomani, bratranec mi je dosti pomenil, samo nisma imela več toliko stikov ...*). Pri posamezniku, ki je imel v svoji socialni mreži samo prijatelje, ki so uživali heroin, je viden tudi veliko večji družbeni propad in stigmatizacija ter veliko bolj destruktiven način življenja (*... prvo, ko sem se vstal, sem se zadel, potem sem se mogoče šel stuširat, potem sem se še enkrat pokno, potem sem gledal televizijo, potem je prišel V., pa sma se skupaj pokala dve tri ure, potem je šel domov, jaz pa malo spat, potem je spet prišel nazaj, ko sem se zbudil, sem se spet parkrat z belim pokno in to je bla rutina iz dneva v dan, zvečer pa sem se mogo našopat s tabletami, da sem lahko zaspal ...*) kot pri ostalih intervjuvancih, ki so obdržali stike tudi s prejšnjo družbo. Ostali intervjuvanci, ki jim je uspelo ohraniti stik z »normalnim« družbenim okoljem, so dobivali s strani okolja potrditve, občutek sprejetosti ter občutek spoštovanja (*.... da ti nekdo, ki ga spoštuješ, spoštuje nazaj, to ti res pomeni; ... vsi, s katerimi preživiš dosti časa so ti pomembni, vse je odvisno od spoštovanja ...*). Prav tako pa opisujejo ohranjanje stikov kot zelo pomembno komponento, ki pripomore h kvalitetnejšemu življenju in ohranjanju nadzora nad življenjem (*... ti pa ful pomeni, da imaš nekoga iz onega »treznega« sveta; ... sem lahko funkcioniral v družbi, ko imaš prijatelje, imaš vse ...*).

Zanimiva ugotovitev v moji raziskavi je, da so skoraj vsi uživalci heroina obdržali in ohranjali stike s svojimi prijatelji, ki nimajo izkušnje zasvojenosti in niso nikoli uživali heroina, z uživalci heroina pa so imeli stik samo takrat, ko so si morali nabaviti heroin ali občasno, ko so se skupaj zadeli (*... pa družo se nikoli nisem z džank sceno; ...jaz sem imel stik z džank sceno samo takrat, ko sem šel porihtat pa mogoče enkrat na tri mesece, ko je bla kaka scena, da smo se šli skupaj počit; ... prijatelji, ki sem jih mel prej, sem jih mel tudi dalje, nisem nekaj družbe spreminjal; ... z vsemi sem se lahko pogovarjal; ... meni je blo pač čist vredno tudi z ostalimi*), kar povezujejo z razočaranjem nad »sceno« ter nezadovoljtvijo pričakovanj (*... da*

bi pa blo druženje, tak ko vidiš, da se po cele dneve to pa ne, glih zato, ker sem bil razočaran nad sceno; ... čist mimo scena). Intervjuvanci opisujejo vključevanje v družbo kot nek naraven proces in podzavestno težnjo po druženju z neuživalci drog (*... ni se mi zdelo, da bi pa zdaj njih mogo dat na stran; ... preprosto me je bolj vleklo tja, da sem šel na kavo z »normalnimi«, al kak bi reko; ... nisem nekaj družbe spreminjal, vedno sem poklical tiste, s kerimi sem se prej družo*), čeprav bi se v primeru, da bi občutili stigmatizacijo ali obsojanje zaradi uživanja, iz te družbe umaknili (*... sem se še naprej družo z istimi ko prej, če bi vido, da me zato drugač gledajo, bi se umakno; ... če bi bli nesramni pa ne vem ...*). Pomembno se jim torej zdi, da jih ostala družba sprejme brez obsojanja in sprejme kot človeka, ki ima veliko več za ponuditi kot le to, da je uživalec droge, torej da ga vloga uživalca heroína ne zasenči, temveč prijatelji upoštevajo druge danosti, ki jih ima oseba za ponuditi (*... ti maš neke svoje prijatle, zaradi tega, ker te poznajo po nečem, ne vem, dobrem pač*). Pri ohranjanju in grajenju pozitivnih medsebojnih vezi s prijatelji poudarjajo vzajemno pomoč kot temeljni dejavnik, ki pogloblja ter krepi medsebojno prijateljstvo (*... ker se oni lahko s tabo pogovorijo, ker jim greš pomagat, pač če zanemarijaš take stvari pol zanemarijaš tud prijatle; ... če si zadet, si vzameš za nekoga čas, da se pogovoriš z njim al pa mu greš pomagat; ... če je kdo kaj gradil, al pa kaj postavljaj pol tam na strehi, ne vem, bilo kaj, elektriko, kako pohištvo sestavljat, neke stvari prestavljat, kaj spucat, ka pa vem, vse, kaj je prišlo, to, kar pač prijatli nucajo ...*). Torej uživalci kljub pasivnosti in pomanjkanju volje, ki so posledica uživanja heroína, najdejo moč, da pomagajo svojim prijateljem, ter jim nudijo podporo. To pripomore h krepitvi samopodobe, saj vedo, da so naredili nekaj koristnega za njih in s tem tudi zase (*ključno je, da maš voljo, sicer ti jo to na nek način jemlje, prvič enostavno veš, da je to za njih dobro, posledično pa tud za tebe. Eno je, da obdržiš prijatle, drugo pa, da si koristn, da nardiš neka pozitivnega za sebe ...*), prav tako pa imajo s tem občutek varnosti v smislu, da ko bodo oni kaj potrebovali, se jim bo ves trud povrnil (*... ko sem mel avto, sem pač jaz njih kam pelal, ko pa sem jaz njih rabo, pa tudi ...*).

Eden izmed intervjuvancev opisuje, da je našel podporo in prijateljstvo v skupinskih srečanjih. Kot vir moči, ki pomaga k bolj konstruktivnemu načinu življenja, navaja inspiracijske govore (*... vsak ponedeljek je imel govor, vedno je tako lepo govoril, res sem ga rad poslušal, govoril je z dušo, pravi govornik; vse je povezal z Biblijo, potem sem jo še sam bral*), v katerih so prepoznali določene segmente svojega življenja, ki so jih želeli spremeniti (*to, kar sem prebral, sem potem vsak dan opazoval, skušal prenesti v svoje življenje, skušal*

živet po tem, to je potem tisto pravo ...), zato je to pripomoglo k spreminjanju življenjskega stila oziroma pripomoglo vsaj k počasnemu napredku pri spremembi.

Vsi funkcionalni uživalci heroina opisujejo vključenost v širšo družbo, socialne mreže si širijo preko prijateljev, družine, izobraževanja, dela in prostega časa, prav tako pa kljub temu, da druženje z ostalimi uživalci vodi v bolj destruktiven način življenja ter povečuje tveganje recidiva (*mene je čudlo, ko sem že objavo, da se ne drogiram v teh krogih, da me je folk še kr naprej klical., L. je kr na vrata prišo, pa reko, glej, častim ... verjetno nezavestno iz neke lastne stiske; jaz sem bil vred, pa sem šel ven, pa se ga napil, pol pa mi je reko en frend, če si grema iskat ... sem mislo, samo enkrat, to tak nič ni ...*), nekateri opisujejo s strani uživalcev tudi pomoč in podporo (*...ko sem šel v komuno, pa me kolega pelal, ko sma se skupaj pokala, samo mama ni vedla. On je peljal mojo mamo, pa mene; če se nekdo normalno obnaša do mene, se lahko z njim normalno menim, mi je vseeno, kaj on dela v svojem zasebnem življenju, pač moreš vsakega spoznat kot osebo, ti marsikdo tudi pomaga, ko kaj rabiš ...*). Socialne mreže pripomorejo k zadovoljitvi osnovnih človekovih potreb po druženju z drugimi soljudmi, kjer posameznik uresničuje sebe, realizira želje in hotenja ter pripomore in dosega smisel življenja.

7.10. Prosti čas

Raziskava kaže, da so prostočasne aktivnosti povezane z željami in interesi posameznika. Šport opisujejo kot aktivno preživljanja prostega časa (*igram tenis, bi ga več, če bi imel čas; smučam zopet na Starem vrhu ... šport, becikl – downhill, pozimi bordanje, maš druge stvari, tud tenis, bilo kaki šport pač pri meni; ... košarko sem hodo špilal, tak rekreativno*), ki ponuja priložnosti za druženje, ohranjanje že obstoječih odnosov ter spoznavanje novih ljudi. Pomaga torej pri krepitvi in širjenju socialne mreže ter zadovoljevanju socialne potrebe ljudi po druženju (*... druženje pa to, fajn je z ostalimi; ... druženje predvsem, da ti mine; ... organizirali smo dogodka, sem bil že enkrat na odru tudi ...*).

Prostočasne dejavnosti lahko predstavljajo tudi ustvarjalen in kreativen način preživljanja dneva, ki je za nekoga način izražanja notranjega počutja in izpovedovanja čustev (*... večkrat sem se zadel, pa sem šel s kulico, pa zvezek v žep, pa sem pisal tudi, sem ležal tam v grmovju pa pisal; ... ful pišem, samo nisem še nič izdal, ker to imam spet neko blokado pri sebi; ... pesmi, to je bil moj način, kako se izpovedujem ...*). Prav tako pa lahko hobiji dajejo moč ter

krepijo samopodobo in samozavest ter prispevajo k boljšemu fizičnemu počutju (*... nekaj, kar te sprosti pa zmatra; ... ko te vse boli, mišice, pa to, sam ti vseeno pomaga to; ... pol, ko pa telo zmatrano, pa boljše spiš ne ...*). Koristno preživljanje prostega časa lahko postane tudi nadomestilo za drogo, nekaj kar ljudi izpolnjuje (*... vse življenje sem bil športnik, ne glejte me samo kot džankija, glejte me tudi kot dobrega športnika; ... samo da je neko miganje potem; ... da ti mine, ko si doma ...*).

Preživljanje prostega časa in branje različnega gradiva lahko pripomore k drugačnemu pogledu na življenje ter nudi stik z drugačnimi načini pojasnjevanja realnosti (*v knjigi sem doma že od malega; ... prav določena scena, indijanska filozofija; ... sem najdo neko logiko življenja tudi iz tistega vidika in sem z eno drugačno logiko pogledal skozi življenje; ... Biblijo sem potem začel brati, ker je pastor takšne primere dajal, da si videl, da je res on to doživel, govoril je iz lastnega življenja, izkušenj, on to živi vsak ...*)

Glasba lahko pripomore tudi k boljšemu notranjemu počutju, ki pomaga pri zapolnitvi časa (*... pastor iz Barcelone je igral džez, kitaro je igral in pel tako lepo, on je tudi bil odvisnik, on je ful pel, pa igral, smo imeli srečanja, lepo res; ... glasba ti zapolni čas, jaz vse delam zraven muzike; ... muziko sem skoz poslušal*).

7.11. Krepitev moči in delo na sebi

Pri ohranjanju kvalitetnega življenja je bistvenega pomena, da uživalci postavijo sebe na prvo mesto (*... misliš, da jim moreš vrniti vso dobroto, ki so ti jo dali, ampak ne pomeni to, da si ti njihov dolжник do konca življenja; ... po moje vsak, ki ne postavi sebe na prvo mesto, je od nekoga odvisen, al pa česa ...*) ter da premagajo občutek krivde ali pa se ga vsaj naučijo obvladovati (*... moreš delati na njej, ker krivdo ma vsak, ki to dela, vsaj v tistih začetnih fazah, ker je to tak družbeno stigmatizirano, tak obsojeno, pa nerazumljeno s strani družbe; ... nebom reko premagati, ker je še danes v meni prisoten, ampak vsaj hendlat z njim ...*). Ohranitev individualnosti in uresničevanje svojih želja in potreb pomaga pri obvladovanju življenja (*jaz sem vedel, da nekatere stvari nebom dal v stran pod nobeno ceno, in to so ble muzika, knjige, pesništvo na grobo rečeno; ... tega se nisem bil pripravljen odreči pod ceno ne vem česa; ... zakaj bi zdaj neke interese spreminjal, pa vse na novo; ... nikoli se nisem hoto spreminjal, sem šel ven, na košarko ...*), ko oseba najde tisto, kar jo izpolnjuje, in na tem gradi, se s tem uči novih, uspešnejših načinov zadovoljitve, kar pripomore k ohranitvi nadzora

nad življenjem (... ja moreš najt neko menjavo, da te nea horse polni, da te nekaj druga; ... problem je, da te tiščijo dol, češ, bodi srečen, da si to dobo, čeprav je minimalno; ... naj človek najde tisto, ker vsak ma radost v sebi; ... al je gradbeništvo, al narava, bilo kaj; ... da se ne vrnem nazaj, volja in delo, jaz sedaj cele dneve delam, to kaj rad delam, to mi zelo pomaga, samo ni pa način; ... da se z nečim polniš, potrebuješ nekaj za dušo, ker v komuni, ko sem bil, sem bil tako prazen ...). Vedno so majhni koraki tisti, ki krepijo moč posameznika, majhna sprememba pomaga pri potrjevanju samemu sebi, da zmore tudi druge aktivnosti, ki niso povezane samo z drogo (... postaneš pozoren na take čisto male malenkosti, ki so mogoče za čisto en majhen odtenek drugačne ko prej, in so ti že ful opora ... ena mala stvar; ... grem po hribu, pa nisem zadihan ... wauw, to je lahko ful dosežek v glavi, če si ga tak narediš; ... po enem letu sem splaval, ful je blo vredu ...). Pomembno je tudi delo na sebi, raziskovanje samega sebe, raziskovanje lastnih čustev ter soočenje s preteklostjo (... čustvena komponenta ... to je blo za mene najtežje obdobje; ... znal sem sam sebe manipulirat, da sem ta čustva oblačo v druga čustva, če sem bil jezen, sem v resnici sebi prikazal, kot da sem žalosten; ... pravijo, delaj na sebi; ... bit iskren sam sabo; ... se vrneš v otroštvo, v mladost, sploh ni važno v kero obdobje, ker v vsakem maš nekaj za počistit in se mi zdi, da je to bistveno pri abstinenci, da se porihšaš kot čustveno bitje, pa duhovno... ; ... tu spoznaš drugega jaz, ker pod vplivom si drugačna oseba, ne do drugih, do sebe bolj; ... to ni bolezen, kjer ti lahko ena tabletko ali ena čarobna palčka pomaga, te bi vsi bili najbolj srečni ... delo na sebi je važno ...) ter velika mera volje do življenja, samopodoba ter pa strah pred ponovnim recidivom ali pred padcem v še bolj destruktiven način življenja, če oseba še vedno uživa drogo (... volja je važna, strah pa mora bit tudi prisoten, ker me kar zmrazi, ko vidim kakšnega, ki je še vedno not; ... volja do življenja, v pač v smislu, da če si boš neka želel, da si boš neka ustvaril; ... strahospoštovanje mora tudi biti prisotno, zadnjič sem videl tega V., kako izgleda, to je grozno, tako globoko še nikogar nisem videl tukaj, da bi zabredel, gotovo je to, to se res zamisliš ...), pri čemer pripomore tudi strah, da bi doživeli enako izkušnjo kot uživalec, ki je »na dnu«.

Ker gre v obdobju zasvojenosti za veliko nihanje razpoloženja in motivacije, uživalci pravijo, da si v tem primeru spodbudo najdejo v okolju ter zunanjih dejavnikih, zaradi katerih se počutijo boljše (... to so skoz nihanja, pa si ful šibek v trenutkih, ko bi kr vse pusto, pa si tri mesece čist, samo glih te male stvari, ki si jih v treh mesecih naredo, te obdržijo, da mogoče nea nardiš tega, kaj bi prej naredo takoj ne; ... ko bo tvoja notranja volja slaba oziroma se

boš notranje prazno počuto, boš pol probal s športom ali pa čem od zunaj spodbudit v sebi neka pozitivnega, da se boš pol zaradi tega v sebi boljše počuto ...). Najti nekaj, kar te izpolnjuje, je bistvenega pomena pri ohranitvi nadzora nad življenjem (*... jaz mislim, da mi najbolj pomaga, da se ne vrnem nazaj, volja in delo, jaz sedaj cele dneve delam, to mi zelo pomaga, samo ni pa način, da bi samo zaradi dela ostajal clean; ... mene napolni, da imam spet to svoje delo, ker to res rad počnem, tehnične stvari, kar se tiče reševanja težav na gradbišču, to me dopolnjuje, v tem se se našel; ... vsak se mora v nečem najti; ... potrebuješ nekaj za dušo ...).*

Vsaka zavrnitev heroína prav tako krepi moči in samozavest v posamezniku, da je zmožen spremembe (*... sem sam sebe preseneto, al sanjam, al kak, prav zavrnil sem ponujan šus, pa sem reko ne ... takrat mi je začelo pol špilati, da sebe sploh ne poznam, ta zdravi del mene, bolj »normalen«; ... vsakič, ko sem zavrnil, mi je dalo to eno dodatno moč, eno dodatno samozavest, nekaj pozitivnega, vsakič se je v meni nekaj premaknilo no ... vedno, ko sem zavrnil šus, al da koga kam peljem; ... tak sem gradil moč, ko sem ugotovil, aha, jaz zmorem to, lahko, imam celo to možnost v sebi, da rečem ne, to pa je lepo, po tolkih letih, nisem sploh vedo, da to lahko; ... enkrat morš rečt ne ...).*

Pri krepitvi samopodobe navajajo intervjuvanci pomoč drugim ljudem (*... jaz sem po enem letu postal odgovoren, po 10 mesecih, eni še po dveh letih niso bli, to ti ful pomeni; ... nevem pač nardiš včasih neke stvari, ki se ti jih mogoče ne da najbolj, ker se vseeno na koncu počutiš boljše, ker veš da si prav naredo, kljub temu da na začetku blo težko; ... ker si pol zadovoljn, pa se boljše počutiš, zato tud pol o sebi boljše misliš, pri meni osebno ...).* Prav tako pa pomaga zgled po drugih in duhovnost (*... eni najdejo vero, jaz sem pač to indijansko filozofijo življenja; ... Videl sem ga na dilah, ko sem pospravljaj, ko je bil v krizi, je mežal, lepo pel po špansko in molil ... res lepo, naskrivaj sem ga poslušal, on se me je res dotaknil, vse to mi je zelo pomagalo, veliko sem razmišljal o tem, začel brati Biblijo in ne samo to, to kar sem prebral, sem potem vsak dan opazoval, skušal prenesti v svoje življenje, skušal živet po tem, to je potem tisto pravo ...).* Pogoji za ohranjanje nadzora nad življenjem je tudi občutek enakovrednosti z drugimi ljudmi in občutek sprejetosti (*... ko se izenačiš ... prvo znotraj te scene, pol pa z ljudmi na celem svetu, takrat ... to je bilo potem moje osvobojenje, osebno; ... v Reto so me imeli zelo radi, po enem letu sem splaval, ful je blo vreda ...).*

Notranja želja po drugačni poti in načrti za prihodnost ves čas opozarjajo, da je čas za spremembo, bolj konstruktiven način življenja. Vsakič, ko pride do novih situacij, se iz njih naučijo in preko tega spreminjajo mnenja in pričakovanja (*... če hoče bit nekdo džankie al pa na cesti brez strehe nad glavo pa prosi tam, tisti pač zaradi mene lahko gre na cesto, moja želja pač ni taka; ... ja hoto sem it v tujino, nekaj drugega ...; ... če maš ti neke plane za prihodnost pol veš, da je treba nehat, pač ne veš še, kdaj boš to končal, ampak veš, da bo treba, če bi rad neka naredo iz svoje prihodnosti; ... maš neke načrte valda, da veš, da je treba nehat, samo pač to pol prestavlaš, ker veš, da je težko; ... trideset procentov si že skos odločen, da je treba nehat, samo še ti fali vsaj ene petdeset, to pa po navadi prinesejo neki dogodki, to v kratkem razmiku, vsak dogodek ti prinese recimo dvajset, pa spet drugi dvajset, pa so vsi povezani s tem, da bi mogo nehat ...*), ki se potem združijo v eno celoto, da posameznik preneha z uporabo drog ter da se v času zasvojenosti obdrži na površju.

7.12. Ohranjanje nadzora nad življenjem ter želja po spremembi

Raziskava kaže, da je zunanja motivacija s strani prijateljev, družine in širše okolice tista, ki pomaga pri ohranjanju stiku z realnostjo, saj nudijo pomoč in podporo ter postavljajo zahteve in pričakovanja, ki osebo postavijo pred odločitev (*... ker so mi davali pogoje, ker če nebom vred, nebom doma; ... mama je bla res vztrajna, čisto sem bil že v pizdi, v ranah; ... eno z drugim pride, študiraš, da bi nehal, pa službo iščeš, pa bruder gnjavi ...*), pomaga pa tudi, da ostane oseba vključena v družbo. Ko se pojavijo zunanji konflikti med osebo in zunanjo okolico ali finančne težave (*... ponavadi ti klikne, ko se nekaj zaplete, al so finančni problemi, al so doma, al odnos s kom trpi; ... okoliščine, zunanje, nekaj od zunaj te spomni, da moreš nehat ... al trpijo vsi zaradi tega, al se zapleteš finančno; ... doma ti začnejo gnjaviti, da neko stvar nisi mogo naredit, pa punca ti nekaj gnjavi, pa maš pol ene šest, sedem stvari, zaradi katerih veš, da je treba nehat; ... vedel sem, da tak, tak al tak ne gre, škoda je blo dnara za vse to, doma so gnjavli, to pa je to, pa prijatli keri so vedli so tud gnjavli ...*), se oseba začne zavedati, da je »zabredla pregloboko«, ter začne razmišljati o bolj konstruktivnem načinu življenja. Ves čas pa je v ozadju prisotno zavedanje, da jim uživanje drog onemogoča kvalitetno življenje (*... ves čas je prisoten tisti črni oblak, da moreš nehat ...*). Večinoma gre za splet različnih dejavnikov, ki ves čas opozarjajo, da se mora oseba »obdržati« na površju. Tudi večje spremembe v življenju, ki ne nudijo več občutka varnosti, pripomorejo k motivaciji za drugačno spremembo (*... ko sma šel vstran iz okolja, kjer sem mel vedno vsega*

in sem mogo sam nekaj dat, položnice plačat, en niz malih stvari se je skup idealno sestavilo, da sem bil pol pripravljen dojet ...). Vedno gre za preplet notranjih in zunanjih dejavnikov, čeprav lahko motivacija za spremembo zelo niha (... pri vsakem človeku se odvijajo neke notranje bitke, lahko maš dva tedna voljo, pa si ful zagret, pol pa bo prišlo en dan, ko te bo minlo do tega ...). Vendar pa nikoli ni dovolj samo zunanja motivacija ter želja pomembnih drugih (... nikoli nisem šel not zaradi sebe, vedno sem šel zato, ker so starši pritiskali, brezveze; ... če ne greš zaradi sebe not, ob podpori staršev, nič ne bo ...), odločitev za spremembo mora dozoreti v posamezniku, ker je človek tudi notranje motivirano bitje in je potreben močan motiv ter želja po boljšem in kvalitetnejšem življenju ter želja po boljši prihodnosti in izpolnjevanju ciljev, ki si jih je oseba nekoč zastavila (... ves čas veš, da hočeš nekaj več; ... jaz sem res skoz govoril, da morem nekaj spremenit; ... če si predstavljaš drugačno prihodnost, itak veš, da boš mogo enkrat nehat; ... vedo sem, da hočem nekaj drugega v življenju ...).

Dokler uživalci prelagajo odgovornost za svoje življenje na druge (... da vedno, ko bom pado, da me bo nekdo primo, da me bo reševal ven iz sranja ...), tako dolgo imajo občutek nemoči in nesposobnosti, zato je prevzem odgovornosti za svoje življenje najpomembnejše dejanje v procesu krepitve moči (... moreš prevzet odgovornost za sebe, ker dokler boš ti prelagal to na druge, na starše, na odraščanje, na šolo, na sistem, tak dolgo boš žrtev tega sistema; ... odločit se moreš, sam, to je važno; ... pač da prevzameš odgovornost za svoja dejanja, pa tudi krivda je del tega; ... da prevzameš odgovornost za svoja dejanja ...). S prevzemom odgovornosti dobi uživalec možnost za boljše življenje, ker pa pridejo na površje situacije, s katerimi se posameznik v preteklosti ni mogel soočiti, ter raziskovanje čustev, vzrokov za uživanje ter raziskovanje samega sebe, je prevzem odgovornosti zelo težek korak (... z odgovornostjo pride dosti sranja, moreš si priznat ene stvari za nazaj, ko bolijo, moreš razčiščevati ene odnose iz otroštva ...), ki ga uživalci ves čas predstavljajo na »jutri« (... na junk sceni se moreš navaditi, da je najpogostejša beseda jutri ... jutri se bom spucal, jutri bom to nardil, jutri bom ono, jutri pa nikoli ne pride; ... jaz sem si vsaki dan govoril, da danes pa je res zadnjič; ... iz sobe ven sem se mami drl, ko sem bil zaklenjen: »Mama, zadnjič danes. Jutri ne bom več.«). Ko se človek sooči z realnostjo (... ko pogledaš resnici v oči, enkrat iskreno v ogledalo, takrat mi je šele začela špilati ta možnost, da bom čist ...) ter ko v človeku notranje dozori odločitev (... notranja dozorelost, pa vse, se je združilo na koncu v eno idealno situacijo, ki je pripomogla, da grem jaz ven iz tega; ... okoliščine, da sem potem lahko splaval

iz tega, oziroma da sem se odločil, da bom splaval, tu je samo odločitev važna, to more doživet, ko enkrat to dozori v tebi, ko je večje od tebe v bistvu, takrat se potem začne to potrjevati; ... tak je dokler se nena odločiš, da pol res nehaš, kdaj pa nehaš, pa se vsak človek za sebe odloči ...), se odpre možnost za novo pot v življenju.

Odločitev za spremembo življenjskega stila je lahko v začetku vezana na zunanjo motivacijo (*... metadon mi je takrat ful dosti pomenil, ker horsa nisem skoraj nič več, večinoma belo. Ful mi je bil pomemben, še horse sem menjaval za metadon, pa mi ga je hoto zdravnik vzel, to je bil tudi pomemben razlog, da sem se odločil, da grem na zdravljenje ...*), vendar lahko v procesu zdravljenja v človeku dozori notranja želja ter uvid, da ta pot ni prava, zato se ob podpori drugih odloči za drugačno pot od te, ki jo je do sedaj živel (*... pol sem ugotovil, da to ni telesna bolezen, to je duhovna bolezen*).

7.13. Zadovoljstvo s pomočjo

7.13.1. Visokopražne službe

V času zasvojenosti se nekateri uživalci obračajo na zdravstvene storitve, intervjuvanci govorijo o ambulantnem zdravljenju, detoksikaciji in metadonskem zdravljenju, čeprav se v nobeno od teh niso vključili prostovoljno (*... doma so gušli, pa mi daval pogoje, te pa sem mogo neka; ... mati je blo res vztrajna, pol pa da je bil doma mir; ... vsi so gnjavli, doma, punca, vsi pač, te sem pa kr nekaj reko, da grem ...*).

Raziskava je pokazala, da ima medicinski pristop zelo velike pomanjkljivosti. Uživalci navajajo, da strokovnjaki zavzemajo pozicijo moči, s čimer postavijo uživalca v podrejen položaj (*... tam ful stopijo v to vlogo pozicijo moči, nadrejenosti nad tabo; ... govorijo iz njihove pozicije skoz, spucat se je treba, spucat se je treba, vseeno al delaš ti vmes kaj al ne ...*), kar vodi v pomanjkanje sodelovanja, ker strokovnjak predpostavlja, da je on tisti, ki ve, kaj je prav za uživalca (*... sprejem to pomoč, samo ne me jemat, ko da sem se včeraj rodil, ti pa vse veš; ... sodelujma, ne pa da sem tu tvoj objekt ...*). S tem uživalcu odvzamejo moč, ki zavira proces zdravljenja, prav tako pa tudi moč nadzora nad svojim življenjem.

Intervjuvanci pravijo, da strokovnjaki ne izhajajo iz posameznika, njegovih želja in potreb, temveč se držijo njihovih načrtov, tabel in sistema, ki pa ne ustreza vsem uživalcem (*... vse po nekih načrtih, vsakemu ista vprašanja; .vsiljujejo ti, dajejo ti en vzorec, ki bi naj bil pravi;*

ni lih neki taki individualni pristop; v zdravstvu pa so prvo papirji, podpisi, pol pa gremo po temu;... ni vsak človek isti ...). Ker programi svetovanja in detoksikacije niso prilagojeni posamezniku in njihovim potrebam (... ne da morš ti prit ob petih pa do pol sedmih, ko majo oni čas, zaj bota vidva delala to pa to pa to ...), dobijo uživalci občutek nepomembnosti in neupoštevanja (... sploh ga ne zanimaš ti, samo da oni naredijo to, kaj majo, pa da te odslovijo ...), kar zmanjšuje motivacijo uživalca, da se še nadalje udeležuje svetovalnih pogovorov. Prav tako je opaziti nepripravljenost strokovnjakov na pogovor (... ne pa da moreš še enkrat na isti stvari odgovarjat jovo na novo, to je tak, ko da greš dva koraka naprej pa enega nazaj, pa spet dva naprej pa enega nazaj; ... če ti prideš, pa ti nekdo spet ista vprašanja postavi, dobiš že občutek, ko da se nekdo norca dela, pa se mu ne zdi niti pomembno takrat, kar sta se pogovarjala, ker je itak pozabo. Mislim dobro, sej veš da nima samo tebe, ampak vseeno, neki občutek nepomembnosti dobiš ...), zato dobijo uživalci občutek, da nazadujejo, namesto napredujejo.

Posamezniki govorijo o pomanjkanju kadra in znanja (... majo enega zdravnika al pa mogoče dva, ostali pa so menda iz šole, pač da tisto delo naredijo, ka jim je menda praksa, pa program je vedno isti ...) ter o pomanjkanju časa (... če ti greš enkrat na teden tja za eno uro al pa dve, se mi ne zdi to lih neka uspešnost; ... tisti točno odmerjen čas, mmm, ne vem ...), ki je že tako ali tako nekvalitetno izkoriščen.

Ugotovitve kažejo, da je pristop strokovnjakov neoseben in uraden, kjer te ne jemljejo kot človeka, kot osebo, ampak kot številko (... vsi so samo številke, človek kot bitje pa je postal čisto nepomembna stvar; ... zdravnik, tisti, ki naj bi zdravil, nima osebnega stika s pacientom, ko da bi reko da trava raste z betona; ... da mata neoseben odnos, njim to sploh ni logično, nam pa je to način; ... ne vem pač tisti uraden pristop; ... te jemljejo ko številko...), kar je razvidno iz tega, da strokovnjaki sploh ne poznajo svojih pacientov in njihovih zgodb, tako da pristop ni celosten, zato je veliko pomembnih dejavnikov v človekovem življenju zanemarjenih, kljub temu da so lahko bistvenega pomena pri ohranitvi nadzora nad življenjem ali v samem procesu zdravljenja.

Velika pomanjkljivost je neupoštevanje okolja, strokovnjaki zanemarijo vse druge pomembne komponente v človekovem življenju in se osredotočijo samo na izkušnjo zasvojenosti (... kak boš šel not, če maš službo, samo njih itak to ne zanima, češ, če hočeš bit zdrav, bo to prvo; ... če delam, ne morem si privoščiti, da grem not; ... ne vidijo pa ozadja človeka, glih zaradi

tega, ker jemljejo vse pavšalno, isto, ena črta, en koš ...) ter postavljajo njihove programe na prvo mesto, kar zavira spremembo. Ljudje ne dobijo podpore, ki bi jo pričakovali.

Njihovi programi so usmerjeni samo v abstinenco, ki za strokovnjake predstavlja edino pravo pot. Od pacientov pričakujejo, da bodo celotno preteklost pustili za seboj, da bodo zanemarili vsa čustva, občutke, doživljanja, hobije, vse, kar jim je bilo v življenju pomembno, ter se na novo zgradili (*... na detoksu je tudi tak, da vse, kar si bil do zdaj, zavrži, zdaj pa moreš na novo zgraditi sebe, razbije te na koščke in te na novo sestavi, jaz tega nisem sprejel ...*). Vsem posameznikom to ne ustreza, zato tega niso pripravljeni storiti (*... morem sebe spremeniti, ampak ne celega, kot bitje, ampak samo del, ene segmente sebe; ... to da mam jaz muziko, da rad berem, da mam rad knjige, to meni nič ni destruktivno v življenju, k večjemu stvar, ki jo hočem obdržati in je lepa ...*), saj imajo v življenju veliko aktivnosti, ki jih niso pripravljeni opustiti, zato prihaja v osebi do notranjih konfliktov. S tem, ko od njih pričakujejo zanikanje sebe in izgradnjo nove osebnosti, jim odvzamejo moč, da sami krojijo svoje življenje (*... ne morem zdaj zanikati vse, kar sem bil v življenju na osnovi tega, da bom zdaj zgradil nekega novega sebe, pa spet nebo realen; ... nisem bil pripravljen sprejeti tega, da morem vse menjati, ker potem do zdaj sploh nisem živel, nisem bil do zdaj, kaj je pol sploh tisto, kar te definira ...*) ter jih postavijo v položaj, ki v posamezniku povečuje stisko (*... vse kar znaš, si, ljubezen, vse, kar si mel, pozabi in potem nastane stiska, ker se človek ne more soočiti, da bo zdaj kr naenkrat vse menjal, če že, gre po korakih, ne moreš to naenkrat, tam pa zahtevajo od tebe, da vse, kaj si bil do zdaj zanikaš, pa postaneš nekaj, kaj oni ti povejo, da je prav ... ne moreš ...*).

Zanimiva ugotovitev je, da so tudi strokovnjaki polni predsodkov ter izhajajo iz predpostavke, da je človek samo uživalec heroína in nič več kot samo to. Torej funkcionalnim uporabnikom, ki potrebujejo pomoč in podporo pri ohranitvi nadzora nad svojim življenjem ali samo podporo na poti do abstinence, zmanjšujejo voljo in jih izenačijo s tistimi, ki so popolnoma na dnu (*... jemljejo te kot narkomana in nič več kot to, ne jemljejo te kot posameznika, ampak te vržejo v isti koš, v isti krog; ... prvo pravilo, ko te vidijo, ko prideš tja je, da džankiji lažejo, in tega se držijo kot pijanec plota; ... si džanki, to je vse, kar si v njegovem pogledu, imaš štiriindvajset lastnosti, ampak imaš eno, ki te opredeljuje, kot celoto*). Že v osnovi torej ne gre za celosten pristop, ampak gledajo na uživalca enodimenzionalno, ki je dober samo v eni vlogi, to je v vlogi uživalca heroína (*... ko smo tam*

igrali odbojko, ko sem res pado v igro, pa to, spet začudenje, kak zdaj, džanki pa dobro špila ... ja pizda, saj nisem samo džanki, če ti pravim, da sem tudi celo življenje šport treniral ...). Vsak posameznik ima talente in sposobnosti, v katerih jih ne podprejo (... vi mene gledate kot džankija, pa je to ok, ampak ne me samo kot džankija gledat, glejte me kot ljubitelja muzike, kot ljubitelja narave, konec koncev ...), zato pomoč ni tako kvalitetna, kot bi lahko bila.

Strokovnjaki uživalce zavirajo v napredku ter jim vsiljujejo prave načine življenja in jih ne spodbujajo pri spremembi, ki bi si jo oni želeli, ter jih ne podprejo, da bi našli tisto, kar jih veseli (... problem je, ker jih tišijo dol, bodi srečen, da si to dobo, čeprav je minimalno ... nea se sprašujejo, kaj boš delal, samo da maš šiht, zdaj pa delaj bilokaj, glej kaki life si mel kot džanki, zdaj pa delaj bilo kaj, magari te to notranje razžira, samo bodi srečen ... ne ... napačna stvar ... vsak naj dela, kaj ga veseli ...), s čimer jim zbijajo samopodobo in voljo do drugačnega življenja.

Zaradi nezadovoljstva z svetovalnim delom v ambulantnem zdravljenju se vključujejo v plačljive svetovalne programe, kjer koristijo psihoterapevtsko pomoč (... jaz sem hodo k psihoterapevki, trikrat na teden ...), ki jo opisujejo kot kvalitetno in koristno, ki pomaga pri drugačnem pogledu na situacijo, v kateri so se znašli ter spoznavanju samega sebe, prav tako pa pomaga osmisliti neko znanje, ki so ga že imeli v sebi, ampak ga niso znali uporabiti (... dobro na začetku, mi pomagalo, da sem malo drugače gledal; ... tak se pogovarjaš ene splošne stvari, ki jih tak že veš, samo te pol ona spomni; ... neke vzorce pa to pol vidiš ...). Problem je, da so takšne storitve zelo drage (... sam spet sedemdeset eurov za dve uri ... vem, da tu ena dobra terapevka, sam je za plačat ...).

Potrebovali bi skupine za samopomoč in strokovnjake za zdravljenje zasvojenosti tudi v Mariboru (... da bi blo nekje vsakemu dokaj blizu, se pravi, da bi blo po različnih krajih, ne pa da je bi blo tak ko vse samo v Ljubljani.; ... zaj če si ti z Murske, se verjetno ne boš vozo v Ljubljano, to more bit vsakemu dostopno; ... dosti je že samo tista pot, da bom šou zaj za tisto uro v Ljubljano, porabo bom pa dve uri za vožnjo, nima to nekega smisla, zaj če bi blo to v Mariboru bi se pa tud za tisto uro pelal tja ...) ter spremembe na področju zdravstvene politike (... po moje tud, če bi zdravstvo to krilo, nebo nekdo porabo uro pa pol, da se bo do Ljubljane pelal, da bo šou šah zaigrat pol ga bo pa mogoče minlo ...).

Zanimiva ugotovitev je, da imajo medicinske sestre veliko večjo mero empatije kot zdravniki, ki so strokovnjaki na področju zdravljenja zasvojenosti, ter da so pogovori v neformalnem času z njimi veliko bolj kvalitetni, terapevtski in koristni kot pogovori s strokovnjaki. (*... sestre so dosti bolj človeške, jaz sem pol imel dosti bolj terapevtske pogovore v tem neformalnem času izven skupin s sestrami, ko pa tam s strokovnjaki, razumeš ironijo – sestre so tam kot podaljšek zdravniku, samo so ble one bolj terapevtske kot terapevti sami ...*).

Funkcionalni uživalci heroína, ki kljub uživanju izpolnjujejo dolžnosti na delu in pričakovanja družbe, nimajo želje po metadonskem zdravljenju, ker bi to vplivalo na razkritje uživanja heroína ter s tem povezano stigmatizacijo (*... po moje da nekdo, ki ohranja neki normalni videz, neki imidž normalni, noče videt, da ga ljudje vidijo, ne vem, na metadonski, da hodi tja; ... to te pol postavlja v isti koš ...*). Prav tako pa ne želijo biti zasvojeni s še eno substanco, katere odtegnitvena kriza je veliko daljša in hujša kot po heroínu (*... to je še slabše; ... tega se še bolj navučesh; ... bed je, ko se navadiš, še daljša kriza ... metadonsko se mi zdi čisto mimo, gre za vzdrževanje, to ni, da bi se ozdravil ...*).

Pogoj za vključitev v program detoksikacije je vključitev v metadonski program, ki traja šest mesecev, kar ponovno predstavlja velik problem, saj imajo uživalci zelo negativen pogled na substitucijsko terapijo in odnos do pacientov (*... to dajejo zato, da si ko bilka, da greš tja, da se enkrat na dan javiš, da te imajo pod kontrolo, da ne kradeš in da ti lahko do konca življenja to dajejo, da se tam vležeš doma, pa daš mir, tak je; ... v Ameriki imajo dvanajst dnevni program, trinajsti dan ga več ne dobiš, pri nas ga lahko dobivaš do konca življenja, kak dolgo hočeš; ... samo da se te rešijo, nimajo se časa niti ukvarjat s teboj, ker je takšnih, ki hodijo po metadon veliko; ... pač tiste sestre kaj delajo da so tam, ker pač majo taki ših, pač morejo tisto razdelit in majo najrajši, da čimprej razdelijo, pa se te rešijo, dohateri isto, pač ker nima celi teden opravka s tem, ma enkrat na teden tote narkomane in pač po moje tisti dan komaj čaka, da je mimo*). Opisujejo ga kot nadzor nad pacienti, ki ne koristi pri zdravljenju, temveč vzdržuje zasvojenost. V času vključitve v metadonski program ne smejo uživati nobene druge substance, kar je prav tako velika težava, saj je obdobje zelo dolgo in veliko ljudi ne zmore pol leta abstinence, kajti če bi to zmogli sami, se na pomoč sploh ne bi obračali (*... skoz si lahko samo na metadonu, šest mesecev, veš kako je to težko; ... v Ljubljani ti zmanjšajo dozo, hočejo te spraviti na nulo, pol pa greš not, samo meni ni uspelo, da bi samo*

metadon pil, to je ful težko doseč; ... največji problem je, da moreš prit zdrav not, ne smeš bit na horsu; ... če bi si lahko sam pomagal, pa se pozdravil, nebi sploh šel nikamor ...).

Prav tako se tudi sam program detoksikacije funkcionalnim uživalcem zdi neustrezen in predolg, saj se zaradi zaposlitve in opravljanja vsakodnevnih obveznosti ne morejo vključiti v bolnišnično zdravljenje (*... meni to ni smiselno, ko delam; ... če delaš, kaj boš te reko, ki si ...*) in ker program ne ustreza njihovim potrebam, se poslužujejo drugih oblik pomoči v tujini. V tujini koristijo hitrejši postopek detoksikacije, pri katerem te v prvih dveh dneh telesno očistijo, nato pa dajo v telo implantat, ki zavira delovanje opiatov, njegovo delovanje pa je omejeno na od tri mesece do enega leta, odvisno od želje posameznika (*... zato pa jaz zagovarjam bol tako hitro čiščenje ko pa tisto na dolgo; ... prideš, dobiš infuzijo, te uspavajo, ti vstavijo implantat pa je to to; ... tu ko sn bil nazadnje pač te dajo spat, pa se zbudiš čez 12 ur, pa je to to, pač če te še ka boli, kake mišice pa to, dobiš injekcijo v rit pa je to to ...*), vendar gre za postopke, ki so zelo dragi (*... ja okrog tisoč petsto, pa pol še zdravila dobiš ...*).

Pomanjkljivost je tudi v razlikovanju dostopa do storitev (*... nima prevoza, avto je treba met, natankat, vinjeto kupit ... to so težke stvari, ki so pomembne, pa jih vsi nimajo; ... lahko si zatiskamo oči, samo večina so hodli taki, ki so si lahko to privoščili, pa so meli starša, ker ti ko si na heroinu, ni šans, da boš sploh zmogo spraviti 20 e za pot, če boš rabo za šus ...*), zato je zdravljenje ponovno povezano s podporo družine in finančnimi sredstvi. Pomembno vlogo pa imajo tudi veze in poznanstva (*... sem imel lažje pogoje, starši imajo veze in so me potem po treh tednih vzeli, samo zato; ... sem bil na metadonu, sem se pa mogo prijaviti ja, ker je bil pogoj; ... sem povedal, da bom en mesec in ne tri, ker če bom tri mesece, eh, metadona se isto navučeš, še bolj, kot horsa in so sprejeli ...*).

7.13.2. Nizkopražne službe

Intervjuvanci ne navajajo, da bi koristili nizkopražne programe, razen enega uporabnika, ki je bil vključen v skupino za samopomoč, vendar je ne smatra kot pomembne na poti do spremembe v svoji izkušnji, čeprav meni, da lahko skupina nudi podporo tistim, ki je drugje ne dobijo (*... skupine za samopomoč se mi zdijo vredne za nekoga, ko nima drugje opore, meni osebno je boljše, da to dobiš od koga, ko ti je blizu ...*).

Kljub temu povedo, da imajo društva, ki delujejo na področju preprečevanja negativnih posledic, povezanih z uživanjem drog, pozitiven vpliv na samopodobo uživalcev heroina, saj

tam lahko uživalci obdržijo stik z realnostjo (*... tam vsaj stik s tem delčkom normalnega sveta, če pa jim to vzameš, pa nimajo ama ništa, en drugega samo; ... Stigma pa podobno, je vsaj minimalni prispevek k temu, da še majo stik z eno drugo platjo sebe; ... en tip mi je reko, da mu je fajn prit sem (op. Stigmo), ker se edino tu počuti kot človek, točno tak mi je povedal, ker ko te vidijo, da tam klošariš, se te izogibajo ...*), družijo se z ljudmi, ki ne uživajo droge (*... tam majo vsaj malo stika z delavci, prostovoljci, ko delajo na Stigmi ...*) in preživijo prosti čas tako kot ostali ljudje (*... tam se počutijo ko človek, ko lahko kavo pije, televizijo gleda, prebere kajtnge, ker če pa mu še to vstran vzameš, pa nima ništa ... mogoče to stotim nebo pomagalo, enemu pa mogoče bo ... in to je dovolj ...*), vendar se sami takšnih oblik pomoči ne poslužujejo.

7.14. Spremembe na področju služb

Ugotovitve kažejo, da si uživalci heroina želijo drugačnega pristopa in razmišljanja s strani strokovnjakov (*... z drugačnim nivojem razumevanja teh ljudi; ... včasih zgubiš upanja, ko gledaš, kako ljudje razmišljajo, pa kako je vse zahojeno; ... to mi daje upanje, da eni ljudje razumejo v globino stvari, da jih ne jemljejo samo površinsko; ... po moje da majo čist zgrešen pogled na to, kak bi sploh začeli delat; ... po moje sploh ne kapirajo, zakaj se gre, tak ono samo iz knjig, pa mislijo, kak vse vejo ...*) ter poudarjajo, da bi morali imeti strokovnjaki globlji uvid v problematiko zasvojenosti. Njihovo delovanje smatrajo kot površinsko in kot premalo angažirano pri delu z uživalci drog.

Uživalci si želijo, da bi svetovalno delo v okviru ambulantnega zdravljenja izhajalo iz njihovih trenutnih potreb (*... ni vedno isto ... otrok rabi enkrat pogovor, sprehod, ker je mogoče danes za njegovo boljše počutje bolj važno to, da gre ven, kot pa da ga zdaj tukaj učim matematiko ... čisto iz človeškega vidika ... isto tu: ...po moje, mislim da bi se mogli posvetiti temu, kaj človek res rabi, ne samo, da ti nekaj dajo, pa adijo; ... mogoče se ti pa danes ni lih za pogovarjat ...*), kjer bi morali biti osredotočeni na delo tukaj in sedaj, kar je velika pomanjkljivost visokopražnih služb.

Prav tako je iz raziskave razvidno, da si uživalci želijo več osebnega stika, človeškega odnosa in empatije (*... drugi pristop bi mogo bit pri tem, več človeškosti; ... že drugje ni človeškosti, kaj šele do enega narkosa, ko je na najnižji lestvici, in to največ manjka, sociale, pa te človeškosti; ... da nisi samo številka, ko prideš tja; ... bol osebno ne, vsakemu posamezniku se*

bol posvetit ...) ter večjo stopnjo razumevanja in podpore s strani ljudi, ki nudijo pomoč (... se ti tak zdi, da se jim niti ne da razumet; ... vsak verjetno rabi neko toplino pa nekoga, ko mu bo pozitivno govoril, sej se da, sej boš, sej si zmožn, sej lahko, te razumel ...).

Uživalci heroína govorijo o pomanjkanju vključevanja socialnih služb (*sociala pa je v prvi fazi tu dosti bolj pomembna kot zdravstven vidik, psihiatrija pa to, čeprav se to na prvo žogo ne vidi; ... socialnega momenta je po moje premalo ...*), nekateri celo poudarjajo, da bi morale biti socialne službe pri zdravljenju zasvojenosti na prvem mestu, saj je zasvojenost v prvi vrsti socialni problem, ki pa je pogosto v visokopraznih službah neupoštevani in potisnjen v ozadje (*... tu se mi celo zdi, da ma socialno delo prednost pred psihiatrijo, pa medicino, zdravstvom, ker je to bolj kot zdravstveni, v moji izkušnji socialni problem; v prvi fazi je socialni problem, te socialne službe pa so tu na drugem, tretjem tiru, podrejene psihologiji, psihiatriji, čeprav so tu nekatere socialne stvari tako močne, da bi po moje morale biti na prvem mestu, mogoče s psihologijo; te socialne storitve so mi zdijo primarne, bi reko ...*).

Uživalci imajo občutek, da jih strokovnjaki silijo k zdravljenju, zato raziskave kažejo, da primanjkuje služb, ki dajejo možnost odločitve posamezniku, da sam pove, kakšno pomoč potrebuje in kje bi potreboval podporo (*... manjka služb, strokovnjakov, ki te ne silijo, da se idi nekam zdravit, k večjemu mogoče kaki namig, da ti da, ker tu je tak ... v bistvu da ne dela s tabo kot s številko, kot še enim, ampak s tabo kot osebo ...*). Svetovalci, ki nudijo pomoč, bi morali biti pozitivno naravnani ter nuditi posamezniku motivacijo, podporo in pomoč na tistem področju, ki jo oseba potrebuje (*da ti dajo tisti pozitivni odnos pa ti svetujejo ...*).

Uživalci navajajo, da bi morale zraven službe, ki bi nudile pomoč tistim, ki se želijo vključevati v zdravstveni sistem, obstajati tudi službe za tiste, ki stika s sistemom ne želijo, temveč potrebujejo samo pomoč, podporo in pogovor, ki ni nikjer zabeležen, ne pušča posledic in tako ne more vplivati na njihovo življenje (*... po moje je dobro, da službe so tam, za tiste, ki bi radi vsaj minimalen stik z enim sistemom, pa za tiste, ki nič nočejo, da je možnost, ne apriori, da se vključujejo, da pač so tam; ... mogoče celo anonimno, nobenih zapiskov, preprosto samo pogovor ...*). Nekateri uživalci ne potrebujejo pomoči služb, zato takrat pomoč ni smiselna (*ja zdaj eni to nea rabijo, tak da ni potrebe, da bi se vključeval kr nekdo*).

Pomoč in podpora bi morali biti na voljo tudi v primerih, ko ljudje še niso pripravljeni na spremembo.

G: » /.../ da ne morejo vsi ljudje biti kr pripravljeni na to, da se spucajo, eni rabijo deset let, eni petnajst, al pa nikoli, sprejmimo jih kot take ... nekaj očitno ne štima, da se človek ne more spucat v tem momentu ... ker še ni dovolj dozorel ... zrel ... karkoli ... problem je, če nisi pripravljen na spremembo, si kar izločenec, al boš taki, kot mi rečemo al pa čaw. Ni vmesne poti...«

Zanimivo je, da uživalci zaznavajo, da je vsak pogovor o njihovi pretekli izkušnji za njih koristen, saj v vsakem pogovoru na novo konstruirajo zgodbo, s katero dobijo še drug uvid, ki ga prej niso zaznali (*od vsakega takega pogovora mam jaz tudi ful dosti od tega; ... eni ljudje nikoli več ne morejo o tem govorit, ... vsakič, ko govorim o tem, se nekaj novega naučim, nekaj novega zaznam, niti en pogovor ni nikoli isti ...*).

Uživalci čutijo pomanjkanje služb, ki bi nudile samo pogovor, možnost, da jih nekdo posluša, občutek sprejetosti in neobsojanja (*... včasih je dovolj že, da te nekdo samo posluša; ... enemu je dovolj, da ga poslušáš, ali pa da se ma s kom za pogovorit; ... ga poslušáš, njegove probleme, veš, da je to največ kaj lahko narediš, pa da je to realno, dejanja so važna ...*), ker te podpore ne dobijo s strani bližjih (*... ko si že tak dolgo v tem, da ti že družina obrne hrbet pa rabiš nekoga; ... po moje to rabijo tisti, ki nimajo podpore družine, ker ne vejo kaj je s tabo ...*) ali pa ne želijo, da bi ljudje okrog njih izvedeli, da uživajo heroin (*... eni pač nea radi z bilo kom govorijo o tem, pa razlagajo vsem, kaj se z njimi dogaja ...*).

Posamezniki govorijo tudi o pomanjkanju dnevnih centrov in delavnic, ki bi zraven nudenja svetovalne pomoči pripomogli h kvalitetno izkoriščenem prostemu času, ki bi izhajal iz njihovih želja in potreb (*tisti, ko pa nimajo dela pa to, pa verjetno rabijo neki čas, da ga nekje preživijo, tak da je to koristno predvsem v času zdravljenja; ... center, kjer majo različne športe, pa ni to odprto samo recimo dve uri na dan, ampak čez cel dan, kjer lahko ti ljudje dobijo pomoč al pa se družijo; ... vsak dan greš tja, košarko igraš, lahko greš šah igrat, al se malo pogovoriš, če ti paše, da pač delaš nekaj, kar tebi takrat paše; ... ko neki krožki, ko se ga pač udeležiš, pač preživljaš skupni čas na način, ki je pač tebi takrat ustrezen, zdaj pa al je to pogovor, al je to igra al je to gledanje televizije, al poslušanje muzike al je igranje neke muzike, ne vem, bilo kaj ...*). Programe za produktivno izkoriščanje prostega časa vidijo prav

tako kot pomemben dejavnik, ki pripomore k ohranjanju abstinence (*... če ti nimaš ka za delat ne, hitro spet prideš na stara pota, zdaj če pa maš ti čas, ko se zamotiš, mogoče dopoldan, greš to pa neke s športom, pa greš malo muziko poslušat malo televizijo gledat pol se greš malo družiti, pa take stvari pa ti dan mine*).

8. RAZPRAVA

Vsi ljudje so vključeni v trenutni proces konstruiranja svoje življenjske zgodbe oziroma osebne pripovedi, ki določa njihovo razumevanje sebe in njihovega položaju v svetu (Kelly *et al.* v Walsh 2010: 273). Na podlagi izkušenj, ki jih pridobimo v življenju, oblikujemo svojo stvarnost ter edinstveno zaznavanje, s čimer ustvarjamo resnico vsakega izmed nas. Zato se osebno doživljanje določene izkušnje od posameznika do posameznika razlikuje, kar vidimo tudi pri uživalcih heroína. Pomembno je, da človeka postavimo v ospredje zgodbe ter da pri delu izhajamo iz njegovih trenutnih potreb.

Dober pristop k razumevanju človeka so njegove potrebe, zato je poznavanje in upoštevanje vseh človekovih potreb pogoj za kakršnokoli smiselno delo z ljudmi in za ljudi (Ramovš 2007: 40). Ko je pri človeku vzpostavljena zasvojenost, deluje kot relativna nuja, ki je podobna naravnim, telesnim, duševnim, socialnim in drugim človekovim potrebam. Lahko je celo močnejša od njih (*ibid.*). Prav gotovo je uživanje heroína potreba, ki je sicer umetno ustvarjena, vendar izrednega pomena, da jo uživalec zadovoljuje, ko je zasvojen, kajti z zadovoljevanjem potrebe preprečuje abstinenčno krizo, ki bi mu onemogočila kvalitetno opravljanje družbenih vlog in izpolnjevanja obveznosti in dolžnosti, ki so od njega pričakovane s strani družbe.

Ko postane uživanje heroína nujna potreba, postane vključena tudi v vsakodnevno rutino in prinese spremembe v življenjskem stilu posameznika. Ramovš (2007: 118) pravi, da uživalec z zasvojenostjo izgublja svoje pomembne vloge, da vse njegove vloge slabijo, nova vloga zasvojenca med zasvojenci pa se veča in teži v to, da postane edina. Zasvojenost usodno omamlja človekovo smiselno orientacijo v življenju, zasvojen človek pa ne dojema nalog, če pa jih doživlja, pa jih ne more uresničiti.

Z raziskavo ugotavljam, da to ni edina možna pot zasvojenosti, saj ko je telesu zadovoljena potreba po drogi, uživalci lahko kljub temu opravljajo dolžnosti in opravila skladno s svojimi cilji ter pričakovanji okolice. Od vsakega posameznika je odvisno, katere so tiste prioritete v njihovem življenju, ki jih kljub uživanju heroína ne bi radi opustili.

Kljub stigmatizaciji ter predsodkom, ki so uveljavljeni v družbi, večina uporabnikov heroina nadzoruje uporabo ter »normalno« funkcijonira v družbi. Vloga uporabnika heroina ni njegova primarna vloga, zato družba velikokrat sploh ne ve, da nekdo uživa heroin (Kvaternik 2005: 180). Enako ugotavljam tudi v raziskavi, ki kaže, da funkcionalni uživalci opravljajo različne družbene vloge, v katerih so bolj ali manj uspešni. Uživalci, ki uspešno nadzorujejo uživanje heroina ter obdržijo status v družbi, niso deležni stigmatizacije s strani širšega okolja, prav tako se stigmatizacija ne čuti v prijateljskih krogih. Čeprav se pogosto zdi, da je družba tista, ki zavrača uživalce ter jih ne sprejema, je na začetku odmik ter krhanje vezi v veliki meri odvisen tudi od uživalca heroina, ki si želi zasebnost in se umakne iz družbe, ker želi prikriti uživanje heroina. Milivojević (2013: 85) pravi, da če uživalci ustrezno delujejo v različnih družbenih vlogah, je to odlična socialna krinka, s katero lahko prikrijejo skrivno vlogo uživalca drog.

Stereotipna podoba džankija je, da ne dela. Na splošno tudi velja, da uživalec težko dobi in obdrži službo, čeprav temu ni tako. Veliko uživalcev dela, morajo se preživljati in hkrati še zaslužiti denar za drogo (Flaker 2002a). Tudi sama ugotavljam, da so vsi uživalci ostali vključeni v delovno okolje, saj jim zaslužek predstavlja vir dohodka, s katerim si zagotovijo občutek varnosti in s tem povezano prepričanje, da bodo lahko kupili drogo. Delo in zaposlitev sta izjemno pomembna dejavnika pri ohranjanju nadzora nad svojim življenjem, saj poleg zaslužka, s katerim kupujejo drogo in s tem zadovoljujejo svojo potrebo, pomeni zaposlitev vključenost v zunanje okolje in širšo družbo.

Ljudje črpajo svojo moč iz svojega položaja in vlog, ki jih opravljajo ali igrajo. Pomemben je formalni status (izobrazba, zaposlitev, funkcije, članstva), ki je povezan z družbenim položajem, ugledom in spoštovanjem, ki nam ga priznavajo drugi, zaupanjem, sredstvi, ki so nam na voljo, in zavezniki, ki jih imamo. Več vlog kot opravljamo, večje bogastvo izkušenj imamo, s čimer povečujemo našo družbeno moč (Flaker *et al.* 2013).

Zaposlitev zagotavlja osnovno socialno varnost, prav tako pa je delo pomembno tudi v širšem socialnem smislu, saj je to čas, ko se lahko posvetijo nečemu, kar ni povezano z vsakdanjikom zasvojenega uživalca, in tudi čas za razmislek ter priložnost za udejanjanje drugih vlog (*ibid.*). Delovno okolje in uspehi, ki jih tam doživlja, so nujno potrebni, da si človek zgradi zdravo samopodobo (Perko 2008: 228). Samopodoba je zelo pomembna pri

ohranjanju nadzora nad življenjem. Petek pravi (2008: 59), da se samopodoba kaže v odnosu do telesa, ki je osnova zdravega uveljavljanja. Je izvor samozavesti, ki je potrebna za jasno in neposredno izražanje sebe na sprejemljiv način, ki nikogar ne prikrajša ali ogroža.

Zato, če uživalci ponotranjijo stigmatizacijo in sebe dojemajo kot manjvredne od ostalih, se v njih povečuje občutek nemoči in krivde, kar vodi v še bolj destruktiven način življenja. V človeku se vzbudi občutek krivde in sramu, ker oseba počne nekaj, kar je nasprotju s pričakovani družbe, ter mora kljub temu zadovoljiti potrebo oziroma preprečiti abstinenčno krizo. Občutek krive lahko nekoga spodbudi k spremembi življenjskega sloga, lahko pa prelaga odgovornost na druge ter s tem pogloblja občutek nemoči in tako tudi izkušnjo zasvojenosti. Pri ohranjanju kvalitetnega življenja je bistvenega pomena, da uživalci postavijo sebe na prvo mesto, da premagajo občutek krivde ali pa se ga vsaj naučijo obvladovati. Petek (2008: 58) pravi, da je zadovoljstvo z lastno podobo eden od virov samozavesti in izhodišče za vzpostavljanje odnosov z drugimi, medtem ko je nezadovoljstvo resna zavora in ovira. Lastna predstava o sebi vpliva tudi na socialne vloge ter določa odnose do drugih.

Kakovostni medčloveški odnosi in socialna mreža so pokazatelji vključenosti v okolje. »Brez medčloveških razmerij ne moremo preživeti, brez medčloveških odnosov pa nehamo biti ljudje« (Ramovš 1995: 59).

Čeprav je pri nekaterih uživalcih heroina socialna mreža pogosto osiromašena, ugotavljam, da funkcionalni uživalci heroina obdržijo in ohranjajo stike s svojimi prijatelji, ki nimajo izkušnje zasvojenosti, pri čemer poudarjajo vzajemno pomoč kot temeljni dejavnik, ki krepi medsebojno prijateljstvo. Kljub zmanjšani motivaciji, ki je posledica uživanja heroina, najdejo moč, da obdržijo pristne in iskrene odnose ter pomagajo prijateljem, ko jih potrebujejo. Tudi Flaker (2002a: 152) pravi, da je za prijateljstvo značilna vzajemnost – izmenjava daril, uslug in pozitivnih čustev – čeprav prijatelje cenimo predvsem zaradi čustvene podpore, ki nam jo nudijo, in manj zaradi praktičnih in stvarnih koristi.

»Človek pričakuje in išče socialno oporo v skupnosti, v kateri je v tesnih stiskih, v socialni mreži. Socialno mrežo pa tvorijo odnosi, ki jih ima posameznik z drugimi ljudmi, pogostost stikov z njimi in povezanost med člani.« (Čačinovič Vogrinčič 1994: 73.) Vsi funkcionalni uživalci heroina opisujejo vključenost v širšo družbo, kjer si socialne mreže širijo preko

prijateljev, družine, izobraževanja, dela in prostega časa. Socialne mreže pripomorejo k zadovoljitvi osnovnih človekovih potreb po druženju z drugimi ljudmi, kjer posameznik uresničuje sebe, realizira želje in hotenja ter pripomore in dosega smisel življenja. Uživalci, ki ohranjajo stike s širšim družbenim okoljem, dobivajo s strani okolja potrditve, občutek sprejetosti ter občutek spoštovanja, zato je ohranjanje stikov zelo pomembna komponenta, ki pripomore h kvalitetnejšemu življenju in ohranjanju nadzora nad življenjem. Flaker (2002a: 158) pravi, da je stike možno ohraniti takrat, ko uživalec še vedno preživlja veliko svojega časa v skupnosti. Ramovš (v Picchi 1995: 97) pravi, da pri zasvojenosti ni nikdar problem droga, ampak vedno človek, ki uživa drogo in medčloveški odnosi vseh, ki živijo z njim.

Naravne socialne mreže sestavljajo družina, sorodniki, soseska, prijatelji sodelavci itd. Naravne socialne mreže so njegove življenjske okoliščine. Človek se bo najprej obrnil nanje na njemu običajen, znan način (Čačinovič Vogrinčič 1994: 73). Družina je naravna socialna mreža, ki ima pomembno vlogo v življenju užívalca. Družina je temeljni vir podpore, ki lahko posameznika motivira k spremembi, lahko pa v trenutku, ko človek še ni pripravljen na spremembo, prispeva k temu, da posameznik razmisli o svoji situaciji ter pogleda nanjo še iz drugačnega vidika. V procesu krepitve moči je potrebno delati tudi z družino užívalca.

Ramovš (1983: 91–93) pravi, da je vključitev družine nujna, da začne oseba postopoma prihajati do resnične podobe o sebi ter da vidi, koliko mu uspe lastno spreminjanje v vsakdanjem življenju. Vključevanje pa je nujno potrebno tudi zaradi urejanja družine kot celote, kajti šele takrat je možno v njej vzpostaviti naravno porazdelitev vlog.

Kljub temu, da čas zasvojenosti prispeva h krhanju osebnih odnosov, se po izkušnji »zdravljenja« zasvojenosti odnosi izboljšajo, izkušnja lahko celo prispeva k pristnejšim, globljim odnosom ter večji povezanosti znotraj družine. Do večje povezanosti družine lahko pride tudi med zasvojenostjo, saj jih težave, ki jih ima družinski član, in njihovo reševanje zbliža, tako da starši in partner postanejo del mreže pomoči.

Ohranitev individualnosti in uresničevanje svojih želja in potreb pomaga pri obvladovanju življenja med zasvojenostjo in v času po njej. Oseba mora najti tisto, kar jo izpolnjuje, na tem graditi in se učiti novih, uspešnejših načinov zadovoljitve, kar pripomore k ohranitvi nadzora nad življenjem. Ramovš (1983: 35) pravi, da če se ljudje naučijo takega ravnanja, da

bodo doživljali zadovoljstvo v odnosih, ne bo več potrebe, da bi iskali pomoč v uživanju droge.

»Doživljanje je človekova bistvena izkušnja, brez nje smo kot človekovo bitje okrnjeni in nepopolni. Ne najdemo je pri nobenem drugem živem bitju in od doživljanja so odvisni človekovo vedenje, medčloveški odnosi in kakovost življenja.« (Holc 2001: 21)

Značilnost zasvojenih uživalcev je doživljajska otopelost in brezčutnost (Ramovš 1983). V času uživanja heroina je doživljanje veliko manj intenzivno, kar potrjujejo tudi pripovedi bivših uživalcev, vendar pa postane doživljanje z vzpostavljanjem abstinence veliko močnejše, osebo pa začne zelo zanimati svet okrog nje.

Raziskava je celo pokazala, da je izkušnja v prvih mesecih abstinence lahko v smislu doživljanja skoraj enako močna ali celo bolj kot izkušnja v času zasvojenosti. To pomeni, da se osebe po prenehanju uživanja heroina v prvih mesecih abstinence srečajo s skoraj enakimi ali celo močnejšimi občutki, dražljaji, doživljanji, občutki zadovoljstva, sreče in romantike v svojem življenju, ki izpolnjujejo njihove potrebe na čustveni ravni, kot so bili občutki, ki so jih doživljali takrat, ko so bili na heroinu. Te občutke zbujajo vse zunanje stvari iz okolice uživalca, saj se telo na novo navaja na življenje brez droge.

Zanimivo je, da je to doživljanje s strani strokovnjakov večkrat spregledano, saj je o tem zelo malo napisanega in raziskanega. Medtem, ko začetek abstinence pogosto povezujejo z nestabilnostjo uživalca, za katerega je pogosto značilen ponoven zdrs v začaran krog zasvojenost, pa se zanemarja, da gre v začetkih abstinence za obdobje velikega zanimanja za svet in okolico, kjer bi lahko bivši uživalec poiskal nove načine zadovoljevanja, ki bi mu prav tako nudili občutek sreče in zadovoljstva. Prav gotovo je to obdobje s strani strokovnjakov veliko premalo podprto.

»Človekovo vedenje in ravnanje je posledica doživljanja, saj vedno ravnamo v skladu s tem, kako stvari doživljamo. Zato je edina prava pot za spremembo vedenja in ravnanja v odnosu z drugimi ta, da jih začnemo drugače doživljati.« (Ramovš 1983: 189)

Kdor ima za seboj izkušnjo zasvojenosti, ima za seboj tako dragoceno življenjsko izkušnjo, da jo mora nekam smiselno investirati, kar pa je mogoče s tem, da s svojo izkušnjo pomaga drugim, ki imajo isti problem (Picchi 1995: 106). Tudi sogovorniki so bili pripravljeni deliti

svojo izkušnjo z drugimi ljudmi, da bi jim tako pomagali na poti iz zasvojenosti, ali pa da bi nekoga odvrnili, preden na to pot sploh zaide. Pomoč drugim pa je tudi pomoč sebi, saj z reflektiranjem svoje lastne izkušnje ves čas spoznavamo nove stvari o sebi in tako na novo konstruiramo svojo zgodbo, s katero vstopamo v svet, ter krepimo svojo moč in samopodobo.

Odločitev za spremembo življenjskega stila je lahko v začetku vezana na zunanjo motivacijo, vendar lahko v procesu dela na spremembi v človeku dozori notranja želja ter uvid, da ta pot ni prava, zato se ob podpori drugih odloči za drugačno pot od te, ki jo je do sedaj živel.

Flaker *et al.* (2013: 25) zapiše: »Ko uzremo svoje življenje, lahko naša stvarnost postane predmet dialoga, razgovora o življenju in spremembah v njem. Šele, ko uzremo svoje življenje, si lahko začnemo želeči, da bi ga spremenili. Dobimo moč in ta nam omogoči, da nismo predmet, celo igrača svoje usode, postanemo ljudje, ki lahko usodo spreminjamo. Dobimo moč subjekta. Sprosti se nam domišljija in lahko začnemo razmišljati o tem, kakšno bi naše življenje lahko še bilo. Velja pa tudi obratno. Če želimo spremeniti naše življenje, če si zamislimo, kakšno bi lahko bilo, tudi lažje vidimo, kakšno je.«

Šele ko v človeku notranje dozori odločitev za spremembo ter prevzame odgovornost za svoje življenje in vedenje, dobi moč in možnost za novo, drugačno pot v življenju. Tudi Flaker (2002a: 223) ugotavlja, da je abstiniranje več kot zgolj telesni proces, a tudi več kot le posledica socialnih pritiskov – biti mora notranja odločitev.

Ko se uživalci odločijo za nov življenjski slog brez uživanja droge, je pomembno, da ponovno vzpostavijo nove rutine, ter da čas, ki so ga prej porabili za uživanje in nabavo, nadomestijo z drugimi, dobrimi navadami, ki pripomorejo k izboljšanju kvalitete življenja.

Dobre navade in naučene veščine so pomemben del kvalitetnega življenjskega sloga. Če si človek želi pridobiti nove navade v poznejšem obdobju življenja, se mora za vsako posebej zavestno odločiti ter vložiti vanjo veliko truda. V socialnem delu se je potrebno truditi, da škodljive razvade nadomestimo s smiselnimi dobrimi navadami zdravega življenja (Ramovš 2007).

V obdobju zasvojenosti se pojavlja nihanje razpoloženja in motivacije, vendar lahko uživalci spodbudo za boljše počutje najdejo v okolju ter zunanjih dejavnikih. Pri vzpostavljanju dobrih

navad je izrednega pomena tudi produktivno izkoriščen prosti čas. To pa velja tako v času abstinence kot tudi v času zasvojenosti. Prostočasne aktivnosti morajo biti povezane z željami in interesi posameznika. Načini poti do sprostitve so različni, zato je potrebno posameznike spodbuditi, da najdejo tisto, kar jih veseli. Medtem ko prostočasne dejavnosti zadovoljujejo človekovo socialno potrebo po druženju in krepijo socialno mrežo, predstavljajo tudi ustvarjalen in kreativen način preživljanja prostega časa, ki krepi samopodobo in samozavest ter prispeva k boljšemu fizičnemu počutju.

Izbira je odvisna od posameznika in od njegovega življenjskega sloga, v katerem najde zadovoljstvo, kar pomaga pri zapolnitvi življenja in obvladovanju stresa. Nekaterim koristi šport, drugim umetnost, tretjim vera (Burnik, Palma 2003: 299).

Brez redne vadbe ni telesnega in ne duševnega zdravja. Duševne krize se odražajo v telesnih disfunkcijah, kot se tudi telesne težave zrcalijo v duševnosti. Ob duševnih stiskah lahko z voljo mobiliziramo telo »v pogon« ter s tem zmanjšujemo stresne energije, kar pozitivno vpliva na počutje in duhovnost (Perko 2008). Uživanci heroina športne dejavnosti opisujejo kot aktivno preživljanje prostega časa, ki prispeva k dobremu počutju, zato je spodbujanje k udeleževanju takšnih aktivnosti prav gotovo temeljno pri delu z uživalci.

Menim, smo do sedaj zanemarjali pomen branja ter pisanja. Perko (2008: 235) pravi, da pisanje pripomore pri oblikovanju človekove osebnosti, prav tako pa je nujno potrebno za poglobljanje uvida ter za intelektualno in duhovno rast posameznika. Kot ugotavljam v raziskavi, je pisanje tudi sredstvo izražanja čustev na svoj, edinstven način, zato je potrebno posameznike podpreti pri tistih aktivnostih, ki krepijo človekovo ustvarjalnost in kreativnost ter duhovno rast.

Tudi branje je lahko terapevtsko sredstvo. Branje dobre in ustrezne literature lahko privede do uvida in odločitve za spremembo, saj je branje osnova za duhovno in doživljajsko prebujanje ljudi v stiski ter za njihov intelektualni razvoj (*ibid.*). To se potrjuje tudi v praksi, saj ugotavljam, da je branje različne literature res pripomoglo k drugačnemu pogledu na življenje, zato je lahko pomembno prispevamo h krepitvi moči in spremembi, če ponudimo človeku pravo literaturo.

Vedno so majhni koraki tisti, ki krepijo moč posameznika. Že majhna sprememba jim pomaga, da si okrepijo samopodobo ter dokažejo sami sebi, da zmorejo opravljati tudi druge

aktivnosti, ki niso povezane z drogo. Tudi vsaka zavrnitev heroína krepi moč posameznika. Pomembno je delo na sebi, raziskovanje samega sebe, raziskovanje lastnih čustev in soočenje s preteklostjo ter velika mera volje do življenja in pozitivna samopodoba.

Raziskava kaže veliko kritičnost do visokopražnih služb in do dela strokovnjakov na področju zasvojenosti, kar verjetno prispeva k temu, da je pomoč manj učinkovita in rezultati procesa pomoči manj uspešni. Zanimivo je, da prav tam, kjer ne bi smeli prevladati predsodki nad delom strokovnjakov, se to kljub temu dogaja. Enako ugotavlja tudi Flaker (2002b: 170, 171), ki zapiše, da je uživanje drog razlog za moralno paniko, na katero strokovnjaki niso imuni. Delo strokovnjakov poleg nevednosti obvladujejo tudi predsodki, ki izhajajo iz splošno znanih stereotipov.

Eno izmed vodil pri delu z ljudmi mora biti, da človeka nikoli ne enačimo z njegovimi dejanji. V vsakem trenutku je potrebno upoštevati, da je posameznik eno, njegova dejanja, misli, izjave, postopki, delovanja pa nekaj drugega. Le tako lahko imamo drugačen odnos do človeka kot do njegovih dejanj. Lahko imamo pozitiven odnos do človeka, hkrati pa negativen odnos do nekega njegovega vedenja. To je temelj za osnovno pozicijo do ljudi – jaz sem v redu, ti si v redu (Milivoljević 2013).

Strokovnjaki postavljajo uživalca v podrejen položaj, kar onemogoča sodelovanje in vzpostavljanje dialoga. S položajem, ki ga zavzemajo, zmanjšujejo moč posameznika, da si sam kroji svojo usodo. Herwing-Lempp in Stover (1992: 202) pravita, da je odločitev za uživanje drog in s tem življenjski slog samostojna odločitev posameznika, pri čemer odvisnost ne pomeni nujno zdravljenja in svetovanja, kjer gre za pokroviteljsko delo z uživalci drog. Strokovnjak mora odstopiti od moči, ki predpostavlja, da ve, kaj je najboljša za posameznika, saj to ve le posameznik sam.

Ker strokovnjaki ne izhajajo iz posameznika, njegovih želja in potreb, temveč se držijo svojih načrtov, tabel in sistema, ki pa vsem ne ustreza, dobijo uživalci občutek nepomembnosti in neupoštevanja, kar zmanjšuje motivacijo uživalca, da se še nadalje udeležuje svetovalnih pogovorov. Herwing-Lempp in Stover (1992: 202) pravita, da če želimo biti pri svojem delu uspešni, moramo upoštevati različnosti posameznikov, njihovih potreb in njihovega napredovanja v procesu odvajanja, pri čemer »povratništva« ni potrebno dramatizirati. Proces

odvajanja bi naj potekal daljše obdobje, da bi si lahko posameznik v tem času izoblikoval novo identiteto in nov slog življenja.

Ker so strokovnjaki pri svojem delu usmerjeni v abstinenco, ki jo vidijo kot edino pravo pot, so posamezniki, ki potrebujejo samo trenutno pomoč in podporo, da ne postane njihovo življenje še bolj destruktivno, niso pa še pripravljeni spremeniti načina življenja, izključeni iz procesa pomoči ali pa dojemajo spremembo kot prisilo, ki jim jo vsiljujejo strokovnjaki. Torej pomoč ni najbolj uspešna, saj je pomembno, da je odločitev za abstinenco povezana z notranjo željo in odločitvijo po spremembi.

Delo z uporabniki mora biti nepokroviteljsko in prilagojeno uživalcu, saj njegov cilj morda ni zagotavljanje popolne abstinence. Delo mora biti usmerjeno v zagovarjanje metod nizkega praga, ki sprejema uživanje drog kot osebno odločitev in kot življenjski slog tudi tedaj, ko ga sami ne bi nikoli prevzeli (Herwing-Lempp, Stover 1992: 202).

Službe, ki nudijo pomoč na področju zasvojenosti niso ustrezne za funkcionalne uživalce. Velika pomanjkljivost visokopražnih programov je neupoštevanje okolja, iz katerega posamezniki črpajo vire moči. Barber (1997: 32) pravi, da se je pri delu potrebno posvetiti tako osebi, kot okolju. Upoštevanje zaposlitve kot vira moči je pri funkcionalnih uživalcih zelo pomembno.

Proces pomoči mora potekati v smeri krepitve moči posameznika in vedno upoštevati dejansko situacijo, v kateri se je posameznik znašel. Pri načrtovanju sprememb je bistvenega pomena navzočnost udeleženega v problemu. Cilje, ki si jih ljudje postavijo v procesu pomoči, se oblikujejo na podlagi analize dejanske situacije, v kateri uživalci drog trenutno živijo (Flaker *et al.* 2013).

Ker se v viskopražnih programih od uživalcev pričakuje, da bodo zanemarili svoje občutke in pustili preteklost za seboj, se znajdejo v stiski. Ko se od njih pričakujejo zanikanje sebe in izgradnja nove osebnosti, se jim odvzame moč, da sami krojijo svoje življenje. Socialno delo je zato ključno pri pomoči na področju zasvojenosti, saj gleda na posameznika kot celoto. Stefanovski (1999) pravi, da mora socialni delavec spodbujati sogovornika za spremembo ter metode dela prilagajati vsakemu posamezniku. Izhajati mora iz njegovih potreb, iz njegovih želja ter ga spodbujati k spremembi, način in smer spremembe pa določa posameznik, ki se

spreminja. Dialog, empatija in sodelovanje so bistvene sestavine delovnega odnosa, zato je socialno delo in upoštevanje posameznika kot celote bistveno pri delu z uživalci drog.

9. SKLEPI

- Funkcionalni uživalci drog izpolnjujejo dolžnosti in pričakovanja okolice in uspešno delujejo v ostalih družbenih vlogah.
- Funkcionalni uživalci uporabljajo različne strategije, da bi prikrili uživanje in s tem preprečili stigmatizacijo. Delo je varovalni dejavnik, ki pomaga pri zmanjševanju stigmatizacije.
- Delo in zaposlitev je pomemben dejavnik pri ohranjanju nadzora nad življenjem. Poleg zaslužka in občutka varnosti pomeni delo tudi vključenost v zunanje, formalno okolje in širšo družbo in s tem širjenje socialne mreže.
- Če uživalec obdrži status v družbi ter opravlja obveznosti in pričakovanja s strani družbe, okolica sploh ne ve, da uživa drogo. Zato ni deležen stigmatizacije širšega okolja. Stigmatizacije ni čutiti v prijateljskih krogih.
- Pozitivna samopodoba ima izredno pomembno vlogo pri ohranjanju nadzora nad življenjem in vključenostjo v socialne mreže.
- Vključenost v proces izobraževanja pomeni širjenje socialnih mrež in izmenjavo informacij ter pomaga pri osebni rasti posameznika.
- Družina je temeljni vir podpore in socialne mreže pomoči, tako v času, ko se oseba odloči za abstinenco, kot tudi v času med zasvojenostjo.
- Uživalci heroína, ki ostanejo vključeni v družbeno okolje in obdržijo stike s prijatelji, ki ne uživajo heroína, dobivajo s strani okolja potrditve, občutek spoštovanja in sprejetosti, kar pripomore k pozitivni samopodobi. Ohranjanje družbenih stikov pripomore h kvalitetnejšemu življenju in ohranjanju nadzora nad življenjem.
- Prosti čas, ki je produktivno izkoriščen, ustvarjalen in kreativen, vpliva na boljše psihofizično počutje uživalca. Prav tako ponuja priložnosti za druženje, ohranjanje obstoječih odnosov in širjenje socialne mreže.
- Delo na sebi, raziskovanje lastnih čustev in preteklosti ter delo na občutku krivde so pomembni dejavniki, ki pripomorejo h krepitvi moči posameznika.

- Užitke, ki jih nudi heroin, je pomembno nadomestiti z uspešnejšimi načini zadovoljitve. Pomembno je, da oseba najde nekaj, kar jo izpolnjuje, in na tem v procesu pomoči graditi.
- Čeprav je motivacija za spremembo lahko zunanja, je pri vzpostavitvi in ohranjanju abstinence pomembna notranja odločitev posameznika, želja po drugačni poti in načrti za prihodnost.
- Uživalci, ki doživljajo izkušnjo zasvojenosti kot pozitivno, jo lažje osmislijo in z njo pomagajo drugim.
- Uživalci se po prenehanju uživanja heroina v začetku abstinence srečajo s skoraj enakimi ali celo močnejšimi občutki, dražljaji, doživljanji, občutki zadovoljstva, sreče in romantike v svojem življenju, ki izpolnjujejo njihove potrebe na čustveni ravni, kot so bili občutki, ki so jih doživljali takrat, ko so bili na heroinu.
- Z uživanjem heroina se spremenijo vsakdanje rutine, zato je pri abstinenci bistvenega pomena ponovno učenje in vzpostavljanje bolj produktivnih in dobrih navad.
- Delo je pomemben dejavnik, ki pripomore pri ohranjanju abstinence in povečuje moč in samozavest posameznika.
- Prevzem odgovornosti za svoje življenje je najpomembnejše dejanje v procesu krepitve moči.
- Pomanjkanje sodelovanja, spoštovanja, dialoga med strokovnjaki in uživalci vodi k manj učinkoviti pomoči in zmanjševanju moči uživalcev, da sami odločajo o svojem življenju.
- Osebni stik, empatija in človeški odnos so temelji za sodelovanje v procesu krepitve moči.
- Povezovanje socialnega dela s službami, na katere se večinoma obračajo uživalci, je pomembno za kvalitetno in celostno obravnavo posameznika.

10. PREDLOGI

10.1. ZA PODROČJE PRAKTIČNEGA DELOVANJA

- Delo se kaže kot pomemben dejavnik pri ohranjanju nadzora nad življenjem, zato bi morali socialni delavci in delavke podpreti uživalce heroina na področju zaposlovanja. Zaposlene uživalce bi morali podpreti, da obdržijo delo, nezaposlene uživalce pa spodbujati pri iskanju zaposlitve ter tako vzpostaviti novi vir moči.
- Država bi morala s finančnimi sredstvi spodbujati delodajalce k zaposlovanju uživalcev heroina, saj delo prispeva k širjenju socialne mreže, občutku varnosti ter vključenosti v okolje.
- Socialni delavci in delavke bi morali raziskovati potrebe funkcionalnih uživalcev ter nuditi konkretno pomoč na področjih, kjer so možne izboljšave. Potrebno bi bilo vzpostaviti in razširiti mreže pomoči, ki bi bile locirane v večjih krajih ter s tem omogočiti boljši dostop do storitev. Konkretno v Mariboru se kaže potreba po vzpostaviti skupine za samopomoč.
- V času izobraževanja bi se morali socialni delavci in delavke seznaniti z metodami dela in strokovnim znanjem, ki pripomore k razumevanju zasvojenosti in urejanju tega problema. Seznaniti bi se morali z različnimi tehnikami pomoči, ki bi omogočale upoštevanje potreb, želja in interesov posameznikov.
- Socialne delavke in socialni delavci bi se morali povezovati z nevladnimi organizacijami, ki nudijo pomoč in podporo uživalcem drog ter prispevati k razvijanju programov, kjer bi dali večji poudarek na prostočasnih dejavnostih. Kvalitetno in kreativno izkoriščen prosti čas prispeva k boljšemu psihofizičnemu počutju, zato bi bilo smiselno organizirati družabne dogodke, izlete, kolesarjenje, planinarjenje in druge koristne načine preživljanja prostega časa.
- Povezovanje z nevladnimi organizacijami, ki ne delujejo samo na področju zasvojenosti in vključevanje uživalcev v njihove programe - treningi asertivnosti, treningi socialnih veščin, programi krepitve samopodobe, joga - bi pripomogli k izboljšanju počutja, samopodobe, širjenju socialnih mrež z ljudmi, ki ne uživajo droge ter zmanjševanju stigmatizacije.
- Socialni delavci bi morali aktivno pristopiti k zmanjševanju stigmatizacije na ravni družbe. Povezovanje z nevladnimi organizacijami in javno osveščanje družbe o

problematiki zasvojenosti bi bilo nujno potrebno za zmanjševanje izključenosti uživalcev.

- Ker se uživalci heroína v veliki meri obračajo na visokopražne službe, bi bilo potrebno z njimi vzpostaviti mrežo pomoči in sodelovanje. Potrebno je seznaniti uživalce tudi o programih nizkopražnih služb.
- Socialni delavci in delavke bi morali nuditi pomoč in podporo svojcem, ki so v stiski in ne vedo kako pomagati uživalcu. Vzpostaviti bi morali službe, ki bi nudile pomoč, podporo in pogovor uživalcem drog in njihovim svojcev. Potrebno bi bilo zaščititi njihovo identiteto.
- V času zasvojenosti morajo socialni delavci podpreti uživalce podpreti pri ohranjanju družbenih vlog ter ohraniti obstoječih socialnih mrež in virov moči. Naloga socialnih delavcev in delavk je, da podrejo uživalce heroína pri vključenosti v izobraževanja, kar pomaga pri širjenju socialnih mrež in izmenjavi informacij, ki vplivajo na osebno rast.
- Po vzpostavitvi abstinence bi se morali socialni delavci in delavke osredotočiti na zelo močne občutke doživljanja. Ta obdobje bi morali izkoristiti za posameznikovo delo na sebi, raziskovanje lastnih čustev in preteklosti ter delo na občutku krivde. To so pomembni dejavniki, ki pripomorejo h krepitvi moči posameznika.
- Pozitivna samopodoba ima izredno pomembno vlogo pri ohranjanju nadzora nad življenjem in vključenostjo v socialne mreže. Socialni delavci in delavke bi morali raziskovati in vzpostaviti programe, ki pozitivno vplivajo na prepoznavanje virov moči in odkrivanje novih virov pri posamezniku.

10.2. ZA PODROČJE TEORIJE IN RAZISKOVANJA

- Smiselno bi bilo globlje raziskati začetno obdobje abstinence, ko je doživljanje veliko močnejše, da bi izvedeli v katerih viri moči podpreti uživalce, ko najbolj potrebujejo podporo.
- Potrebno bi bilo več raziskav na področju zasvojenosti funkcionalnih uživalcev. Potrebno bi bilo raziskati, kakšno pomoč bi potrebovali ter kakšne programe, dejavnosti in službe bi bilo potrebno vzpostaviti, ki bi izhajale iz njihovih potreb.

11. LITERATURA

- Auer, V., (2001), *Droge in odvisnost*. Ormož: Samozaložba Ibidem.
- Bavconom, L., (1992), Sklicevanje na človekove pravice je lahko dvorezen meč. *Droge na tehničnici za tehtnost javne razprave. Časopis za kritiko znanosti XX*, 146-147: 97-101.
- Bauer, R. (1997), Ponudba pomoči uživalcem drog. V: Meško, K. (ur.), *Moj otrok se drogira! Informacije in nasveti za starše*. Ljubljana: Debora: 27-65.
- Burnik, S., Palma, P., (2003), Dejavnosti v naravi in »odvisnost«. V: Turk, T. (ur.), *Preprečimo odvisnosti od kajenja, alkohola, drog, hranjenja, dela, iger na srečo ...* Ljubljana: Društvo za zdravje srca in ožilja Slovenije.
- Čačinovič Vogrinčič, G., (2008), *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Dekleva, B., Sande, M., (1999), *Ekstazi in plesne droge*. Ljubljana: Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela, Pedagoška fakulteta.
- Flaker, V., Kocmur, D., (1993), *Droge in nasilje*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Flaker, V., (2012), *Direktno socialno delo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Flaker, V., (2002a), *Živeti s heroinom I. Družbena konstrukcija uživalca v Sloveniji*. Ljubljana: Založba Oranžna zbirka.
- Flaker, V., (2002b), *Živeti s heroinom II. K zmanjševanju škode*. Ljubljana: Založba Oranžna zbirka.
- Flaker, V., Mali, J., Rafaelič, A., (ur.) (2013), *Osebno načrtovanje in izvajanje storitev*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Flaker, V., (1999), Družbena konstrukcija uživalca drog. *Socialno delo*, 38, 4–6: 211–241.
- Flaker, V. (2003), *Oris metod socialnega dela. Uvod v katalog nalog centrov za socialno delo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Friedman, M., (1992), Uživanje drog je zasebna stvar. *Droge na tehničnici za tehtnost javne razprave. Časopis za kritiko znanosti XX*, 146–147: 85–90.
- Grebenc, V., (2003), *Zmanjševanje socialne škode povezane z uživanjem drog in iskanje odgovorov v skupnosti*. Ljubljana: Univerza za socialno delo (magistrsko

delo).

- Grebenc, V., (2001), Ekspertiza na podlagi izkušnje in prepovedana vednost v pripovedih uživalcev drog. *Socialno delo*, 40, 2–4: 105–117.
- Grebenc, V., (2001), Ponesrečeni pobegi ujetnikov biografij. *Socialno delo*, 40, 2–4: 151–157.
- G. Barber, J., (1997), *Socialno delo na področju zasvojenosti*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.
- Harm, W., Schumacher, A., Soer, J. (1997), Uživanje prepovedanih drog z medicinskega stališča. V: Meško, K. (ur.), *Moj otrok se drogira! Informacije in nasveti za starše*. Ljubljana: Debora: 71-135.
- Hall, C., (2001), Pripoved (naracija) in socialno delo: nekaj o teoriji, analizi in praksi. *Socialno delo*, 38, 4-6: 191–206.
- Hepworth, D. H., Rooney, R. H., (ur.) (2013), *Direct social work practice: theory and skills*. Brooks: Cole Publishing Company.
- Herwing- Lempp, J., Stover, H. (1992), Temelji socialnega dela, ki akceptira uživanje drog. *Droge na tehtnici za tehtnost javne razprave. Časopis za kritiko znanosti XX*, 146–147: 202-203.
- Hočevar, A., (2005), *Preprečevanje rabe in zlorabe drog: starši med stroko in ideologijo*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Holc, A. (2001), *Zdravljeni alkoholiki in njihovo doživljanje svojega propadanja in urejanja*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (diplomska naloga).
- Kastelic, A., Mikulan, M. (1999), *Mladostnik in droga: priročnik za starše in učitelje*. Ljubljana: Domus.
- Knipe, E., (1995), *Culture, Society and Drug: the Social Science approach to Drug use*. Prospects Heights: Waveland Press.
- Kvaternik, I., (2005), Politichnost (uporabe) prepovedanih drog. *Teorija in praksa*, 36, 5: 178–191.

- Kvaternik Jenko, I. (2006), *Politika drog. Pogledi uporabnikov in uporabnic*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Kvaternik, I., Grebenc, V., Rihter, L., (2008), *Droge med politiko in vsakdanjim življenjem*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Klavara, M., Tomšič, I., (1995), Ilegalni promet z drogami. V: Rogl, I. (ur.) *Odvisnost - družbeni problem včeraj, danes, jutri*. Maribor: Založba obzorja (25–58).
- Lamovec, T. (2001), Življenje vsakega človeka je vredno romana. *Socialno delo*, 38, 4-6: 231–237.
- Lukšič, I., (1999), Droga kot politično razmerje. *Teorija in praksa*, 36, 5: 820–826.
- Milivojević, Z., (2013), *Igre, ki jih igrajo narkomani: Transakcijska analiza problematičnega jemanja drog*. Ljubljana: Modrijani.
- Milčinski, L. Tomori, M., Hočevnar, F., (1986), *Droge v svetu in pri nas*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Miller, R. M., Rollnic, S. (2002), *Motivational interviewing: preparing people for change*. New York: The Gilfford Press.
- Musek, J., (1993), *Osebnost in vrednote*. Ljubljana: Educy.
- Mesec, B. (1997), *Metodologija raziskovanja v socialnem delu II*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Mesec, B. (1988), *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Petek, J., (2008), *Odnos do telesa na poti iz odvisnosti*. Ljubljana: Sonce.
- Perko, A., (2006), *Samopodoba ljudi v stiski*. Ljubljana: Samozaložba.
- Picchi, M., (1995), *Projekt človek*. Ljubljana Inštitut Antona Trstenjaka.
- Perko, A. (2008), *Družina na križpotju. Sodoben pristop k urejanju ljudi v stiski*. Ljubljana: Zavod Mitikas.
- Ramovš, J. (1983), *Boj za življenje družine. Zdravljenje alkoholizma in urejanje neskladne družine (Alkoholno omamljen II)*. Celje: Mohorjeva založba.
- Ramovš, J. (1988), *Socialni delavec in alkoholizem. Metodologija za delo strokovnih in vodstvenih služb na področju alkoholizma v delovni organizaciji*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Ramovš, J., (1995), *Slovenska socialna med včeraj in jutri*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.

- Ramovš, J., Ramovš, K., (2007), *Pitje mladih*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Rommelspacher, B., (2003), Socialno delo in človekove pravice. *Socialno delo*, 42, 4-5 : 205–209.
- Taschner, K. L., (2002), *Trde droge – mehke droge?* Ptuj: In obs medicus.
- Tavzes, M., (ur.), (2002), *Veliki slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Szasz, S. T., (1992), Motivacije Za prenehanje Najdaljše Vojne 20. Stoletja – Vojne Proti Drogam. *Droge na tehnicni za tehtnost javne razprave. Časopis za kritiko znanosti XX*, 146–147: 29–36.
- Urek, M., (2005), *Zgodbe na delu. Pripovedovanje, zapisovanje in poslušanje v socialnem delu*. Ljubljana: Oranžna zbirka.
- Videmšek, P., (2008), Krepitev moči kot temeljno orodje socialnega dela. *Socialno delo*, 47, 3-6: 209–217.
- Walsh, J. (2010), *Teories for direct social work practice*. Virginia: Commonwealth University.
- Zaviršek, D., (2003), Notranja nasprotja socialnega dela pri uresničevanju človekovih pravic v postmodernih družbah. *Socialno delo*, 42, 4-5: 219–229.
- Žveglič, M., (2008), Skupaj gradimo strpen svet. *Socialno delo*, 47, 3-6: 315– 319.

12. PRILOGE

12.1. KATEGORIZIRANJE VSEBINSKIH POJMOV (KOD):

OSEBNA ZGODBA

➤ ZAČETKI

Uživanje zaradi radovednosti

M1: »Tak, čisto iz radovednosti.«

M2: »Zato ker se mi zdelo fajn in sem mogo vse probat, zato ker je blo zanimivo, ker se tak slišalo. Vsi pravijo kaki bav bav je to.«

A: »Saj vsakega je zanimalo, kak to je.«

Uživanje kot skupna izkušnja pripadnosti

G: »To je bila neka skupna izkušnja, veš, mislim, to nas je ful združlo, ta hors izkušnja, ker je bil horse takrat ful stigmatiziran v družbi. In smo čutli ko neko sredstvo pripadnosti ... pripadnost neka, gremo za frende do konca ... «

M1: »Ko sem šel iz partya v Golovcu v Celju na after, tam sem potem probal kadit horse, vsi so ga, zato sem ga jaz tudi ... prej sem bil vedno proti temu, ful nasprotnik...«

A: »Ker mi je blo dolgčas, vsi so.«

Uživanje kot lastna zavestna odločitev

G: »Jaz nisem pado v to, jaz sem se odločo, da bom narkoman. Čisto sem sprejel to odločitev, jaz sem v bistvu hoto umret takrat. Ful mi je blo hudo, ker si nisem znal soočit z izgubo njega, ker je veliki del mene umrl, ko je on umrl ... on mi je bil brat po duši in on je potem naredo overdoze ... v podzavesti mi je neka ideja porodila, da bi jaz šel isto pot kot on, po njegovi poti ...

Se nisem znal drugače soočit, ker je umrl del mene, prav čutil sem, da enega dela mene več nikoli ne bo, in sem imel neko notranjo željo, da bi jaz isto končal ...Jaz sem šel zavestno v

to, prav kot da bi reko, tu so vrata, na vratih piše: Odvisnost od heroína – jaz sem jih odprl, sem šel not zavestno in zaprl za sabo ...

M2: »Človek ne pade kr v to. Vsak se zavestno odloči za to, da bo probal.«

Skupek malih faktorjev

G: »Milijon malih faktorjev, vsaka mala stvar, eno, drugo, tretje, se je pol pokloplo, sestavlo v to celoto, da sem potem prišo na to pot ... en, mogoče dva faktorja bi bla drugačna, pa bi se pot danes čist razlikovala od tega ...«

Prehod na uživanje drugih drog je odvisen od lastnih mej

G: »Začelo se je dosti prej, ko začneš biti subkultura ... čiki, alkohol se začne, tako vsaj jaz vidim stvar, ko začneš pri trinajstih v parku kadit čike, pa pit, to je neki znak ... Pol pa greš samo dalje, zdi se mi, da je važno samo to, kolko daleč si pripravljen it.«

M1: »Jaz sem prvo tak travo, pa pol cukre, pa to, kemija, horsa sploh nisem hoto, pol pa je skoz mi pravo, naj probam.«

M2: »Mi smo tak probali vse, kaj je blo, pol pa sem še te horse.«

A: »Ja to je čist od posameznika odvisno, kolk sam hoče. Mene je zanimalo, sam pač nikol nisem druga ko kadil, še zdaj kdaj, pa se mi to nič kaj ne zdi.«

Iskanje samega sebe

G: »Jaz sem čuto v sebi, da sem drugačen, da nisem to jaz, da jaz ne iščem teh stvari v življenju, ne iščem luksuz, elita, vse to ... šel sem po poti ja družine, samo notranji glas mi je govoril: »nisi to ti« in zaradi tega je bilo dosti teh klešov v meni.

Največja antiteza te elite je, da si džanki, najnižja socialna vrsta kao in to sem jaz šel, na nek način, da sam sebe odrešim tega bremena, ki sem ga mel naloženega...

Nisem se znal s tem sploh soočit, s to, nasprotjem, kar pravi um, pa kar mi govori srce ... in umik od tega je bla junk scena, ona naj, naj, naj nižja stopnička, najhujša scena od mojih, skozi tiste oči.«

➤ SPREMEMBA ŽIVLJENJSKEGA STILA

Uživanje drog postane rutina

G: »Uživanje prinese totalne spremembe ja, vse je podrejeno drogi ... če ni blo za šus, nisem šel nikamor, če je blo za šus, sem šel na faks, čist tak, prioriteta je bla torej, da sem zadet, pa da mi ni kriza, vse ostalo pa je podrejeno temu.«

M1: »Enostavno mi je prišlo v kri, v navado, potem pa ti to preide v način življenja. Navadiš se, pride ti v kri, postane ti rutina. Tako kot ostali, ki gredo zjutraj na kavo, na cigaret ...«

M2: »Moje rutine so ostale iste, vsaj dokler je bla roba, problem je biu če je ni blo. V vsakem primeru sem se isto kot prej zjutraj vstal, pač pol ure prej da sem se lahko zadel. Med službo potem ni bilo neke potrebe, v času za kosilo sem spet nekaj skadil, popoldan pa šel spet nazaj delat ...«

A: »Vse se začne sukat okoli tega, dostikrat sem se dobo s dvema kolegoma, pa smo se skup zadevali.«

Heroin obvladuje življenje

G: »Obvladuje v tolikšnem smislu, da je vse podrejeno temu, vse kaj delaš ...«

M1: »Te duh vodi, res, marioneta si, lutka na vrvici, heroin pa ti govori, kaj naj delaš. Suženj si. Na začetku si največji frajer, z vsakim se lahko pogovarjaš, na koncu si pa takšen suženj, da nič več ne moreš. Heroin obvladuje tvoje življenje.«

M2: »Delno heroin obvladuje tvoje življenje, ker dokler ga maš, ti ni to glavna skrb, ko ga pa nimaš, pa te je.«

A: »Jaz sem ves denar, ki sem ga mel, zapravo za to. Vse se vrti okoli nabave.«

Prilagajanje drugih aktivnosti potrebi po drogi

G: »Vse je podrejeno drogi ... če ni blo za šus, nisem šel nikamor, če je blo za šus, sem šel na faks, čist tak, prioriteta je bla torej, da sem zadet, pa da mi ni kriza, vse ostalo pa je podrejeno temu ...«

M2: »Vjutro si vzameš petnajst minut prej, maš pol ene osem ur al pa šest mir in v totem cajtu ti je lahko vse druga prioriteta, po 6, 8 urah pa valda začne telo zahtevati svoje, pa greš. To je isto ko pri hrani. Ko se naješ, lahko greš spet dalje delat, tu je isto. Tak ko telo zahteva hrano, tak zahteva to. Pač poslušaj svoje telo, kar zahteva, pa se temu prilagodiš.«

A: »Ko si not, je važno samo, ki boš dobo, pa ki bom dobo dnar, da si grem iskat, drugače se mi ni dalo it delat.«

Upad aktivnosti na drugih področjih s poglobljanjem izkušnje zasvojenosti

G: »Potem pa začnejo počasi padati vse te aktivnosti v tvojem življenju, ker si vse bolj osredotočen na horse, počasi faks, družba, organizacija ... potem še ti ostane samo horse, pa potem pesmi, to je bil moj način, kako se izpovedujem, pa odnos s punco, to mi je bila prioriteta vedno, pa muzika.«

M1: »Jaz pol nisem delal več nič drugega, ko sam to. Heroin te sam po sebi zaposli.«

M2: »Zmanjka ti volje, pa časa za druge stvari, ker ti nabava pa vse tolko časa vzame, da se ti pol več ne da še ven it.«

A: »Sem že enkrat na teden, potem pa je bilo že tako, da če je bil dež, sem kadil, ker je bilo slabo vreme, pol ko je bilo sonce, zato ker je bilo sonce, potem sem pa že videl, da vsaki dan to počnem.«

Vsakdanjost in postavitve prioritete

G: »Če maš, pol delaš ostalo, če nimaš, pa ti je tak vseeno.«

M1: »Avto, Celje, sobica ... začel hoditi tudi v Ljubljano po horse, začel sem dilat, sem kupoval robo, da sem lahko prodajal in sam sebe vzdrževal. Čez tri, štiri dni je bilo spet isto. Spet v Ljubljano, drugače pa sem bil doma v sobi, ves čas v pižami ...

Prvo ko sem se vstal, sem se zadel, potem sem se mogoče šel stuširat, potem sem se še enkrat pokno, potem sem gledal televizijo, potem je prišel V., pa sma se skupaj pokala dve tri ure, potem je šel domov, jaz pa malo spat, potem je spet prišel nazaj, ko sem se zbudil, sem se spet parkrat z belim pokno in to je bila rutina iz dneva v dan, zvečer pa sem se mogoče našopal s tabletami, da sem lahko zaspal.«

M2: »Glede tega, kaj je pomembno pa čemu sem dal prednost je zelo različno ...

Tak da ni čist tak, da vse okrog droge ...

Tu ni nič za usklajevati. Zjutraj sem se zbudil, sem rabo 15 min, da sem nekaj skadil al pa se pokno, pol sn šou na šiht, sn se na šihtu zmeno, da se po šihtu dobim, da sn kupo pol za večer pa za zjutraj.

To je blo to, pa si lahko zato skrbel za ostale stvari. Si lahko preživel večer čist normalno, si lahko šou vun. Pač nisi rabo zaradi tega paničarit, če si se fajn zmeno ...«

A: »Odvisno, kaj ti več pomeni, če se ti da ležat doma, pred TV-jem tako ko enim, je pač to to, če bi pa rad kaj druga, pa je treba nekaj narditi za to, treba je delat.«

Ponovno učenje rutin

M1: »Moraš spremeniti način življenja, da dobiš delovne navade, da se vstajaš zjutraj, da se začneš redno prehranjevat, zajtrk, kosilo, to ko si na horsu nimaš. Pomembno je, da se fizično ojačaš in da se z nečim polniš. Potrebuješ nekaj za dušo ...«

M2: »Ja v vsakem primeru se moreš nekaj na novo naučiti, predvsem preživljanje prostega časa.«

A: »Ja morš se navaditi pol, da se zjutraj vstaneš pa to, ko sem šiht dobo, sam saj to se po moje more vsak, tudi tisti, ko je skoz doma, pa ni na horsu.«

OSEBNO DOŽIVLJANJE ZAVOJENOSTI

Občutek samozavesti in topline

G: »Nekaj mi je dalo, energijo, voljo ...«

M1: »Izpolnjevalo me je to, dobesedno ...

Ful je blo vredu ... najboljši občutek, najboljša droga na svetu ... tako toplo mi je bilo tu notri, v srcu ... full vredu ... takrat sem se najboljše počutil.

Prazen sem bil, povsod mi je bilo brezveze, samo ko sem bil zadet, sem bil izpopolnjen. Dalo mi je tisto, kaj mi je vedno manjkalo.

Heroinu ti na začetku da vse, energijo, toploto, vse se ti da...

... ko da bi se na novo rodil ... nobene utrujenosti nisem čutil, kot da bi celo noč spal ... ful dober občutek, najboljši, najbolj sem bil ono ...«

M2: »Fajn je tisti občutek sproščenosti. Zavedaš se posledic, nekje zadaj v podzavesti, samo vsak si misli, da se to njemu ne more zgoditi, da je močnejši.«

A: »Občutek brezskrbnosti, beg od vsakdanjih problemov ...«

Občutek pripadnosti in sprejetosti

G: »Tam sem se počuto sprejeto, ampak ne v smislu kot del scene, ampak da ni mask, tam si taki kot si ... tudi oni ne igrajo, ne znam objasniti ... glede druženja in odnosov v »normalni« družbi ... te vidiš, kak je ta družba v bistvu na nek način bolj seek, kot ona ... tam ni mask, tega ni, tam so res ljudje taki, kot so ... Ne vem, kak naj povem ... navzven zgleda tako prazna ta družba, kot eni zombiji, nič ni iz njih, ko pa jih malo spoznaš, ni tak.«

M1: »Komaj sem čakal vikend, da sem se ga lahko zadel, tam mi je blo tak vedno, ker so me vsi poslušali. Z vsemi sem si bil, kako bi rekel ... v toplem odnosu. Tak je blo fajn, čeprav zdaj vem, da je bilo vse lažno.«

A: »Vse si lahko povedal, to nas je povezovalo, se mi zdi.

Meni se je pač zdelo to ql takrat, da sem se s starejšimi se družo, smo se vedno trije dobli, pa smo šli na plac, pa se ga zadeli, vzeli so me za svojega.«

Slikovitost ljudi, ki so na dnu

G: »Na najnižji sceni, najbolj nizki socialni stopnici sem bil z njimi, in so mi bili tako slikoviti ti ljudje, da ne moreš verjet ... ogromno idej ...«

G: »Spoznal sem zanimive ljudi, ko niso več tak na džunk sceni, kolko majo enih sposobnosti, talentov, ampak se vse to skriva, na račun heroína.«

M2: »Vse živo vidiš, spoznal sem enega fanta, ki je bil tak dober umetnik, noro.«

Občutek razočaranja (zaradi napačnih pričakovanj)

G: »Sem prišo v to sceno in sem pričakoval tudi pozitivno pripadnost, nekaj proti družbi, anti system pa to in potem sem bil ful razočaran, ko sem vido, da to sploh ni to. Da folk tu ni iz nekih idejnih razlogov, muzika sem mislo, da je rdeča nit cele džank scene, ko mi je pol 40-letni džankie reko, da kaka muzika, da mu je vseeno al posluša Mozarta al Avsenika ... meni se je neka idealna podoba junk scene sesula ... kaka muzika, samo za šus ... nisem mogo verjet kao. Uničili so mi sanje, ko sem ugotovil, da na tej sceni to sploh ni pomembno.«

A: »Jaz sem sicer skoz pravo, kak je ta scena mimo. Skoz sem bil proti temu.«

Spoznanje, da je to za nekoga izraz stiske

G: »Potem se šele začneš zavedati, da niso vsi prišli iz nekih svojih muh v to ... tako ko sem jaz prišo ... Šele pol sem vido, da je osemdeset procentov punc, ki sem jih spoznal, res padlo v to, ker je blo v otroštvu zlorabljenih, res težke situacije in pol sem vido, da verjetno moj vidik tega, da je to neka zajebancija, za nekoga ni zajebancija, ampak nekdo res ni najdo poti v tej situaciji in stigmatizaciji ... in pol sem začel spoznavat to sceno ...«

A: »Sem spoznal punco, ko je bla iz ful bogate družine, športnica, pa je pol zapadla not, mela je neko poškodbo, to ji je vzelo voljo do vsega.«

Občutek nesposobnosti

M1: »Nisem mogel oblek obešat, klupic zatikat, nisem mogel solate lepo narezat, tako kot so jo drugi, jaz sem rezal take kose paradižnika pa vsega, za vse sem bil nesposoben.«

Občutek zaposlenosti

M1: »Takrat nimaš časa počet kaj drugega, heroin te zaposli, si že kar preračunaš, koliko gramov dobiš belega, kolko rjavega. Res, vsi smo že računali, koliko gramov.«

A: »Itak, da si zaposlen s tem, ki dobit, samo jaz sem pač mislo, da dokler kadim, pač nisem džanki.«

Živeti v svojem svetu

M1: »V svojem svetu živiš. Prvo, ko se zjutraj zbudiš, je tak samo heroin, ko sem dan prej videl, da bo zmanjkalo, da še imam za samo en dan, sem že vedel, da morem v Ljubljano ...«

M2: »To je pač tisti pobeg iz sveta, da manj čustiš vse okoli sebe.«

A: »Ko da bi spal, pa bi lahko vseskozi nadzoroval svoje sanje, en drugi svet, ko je vse točno tak, ko bi ti rad.«

Otopelost čustev

M1: »V tem času si popolnoma brez občutka, melanholičen, otopel, ko bilka. Sploh nisem nič čutil, brez čustev si, ne vesel, ne žalosten, vseeno ti je za vse.«

A: »Pač nea se sekiraš tak, smo meli doma neke probleme ...«

Nihanje razpoloženja

M1: »Potem sem imel obdobja, ko sem se dobro počutil, vesel, pa obdobja, ko sem se slabo, v bedu, skoz sem razmišljal«

M2: »Skoz maš nihanja razpoloženja, samo ko si zadet pač tolko manj.«

Nizka samopodoba

M1: »Občutljivost, takoj bi se razjokal, nismo trdni, kake rane smo si delali, kaj smo delali svojemu telesu.«

M2: »Ampak zakaj, zato ker že ma tak nizko samopodobo, da samo, ko pride tja pa vidi iste svoje, pa ma neke za pit, pa lahko televizijo gleda, verjetno zaradi tega, ker je na ulici, kar drugače nima, pa še med istimi je, zato se počuti kot človek.«

Verjetno ne moreš met neko dobro samopodobo, če te skos nekdo kritizira pa to ne. Po moje si vsak človek s temi pozitivnimi stvarmi večja svojo samopodobo.«

Občutek krivde

G: »Ja tak sem kriv, tak sem vse zajebal, tak nimam kaj za zgubit.«

M2: »Res je dosti prisotn občutek krivde. Lahko se zgodi, da zaradi tega občutka pač nečesa lotiš. Verjetno pa ni to vedno. Če si normaln, je prisotn občutek krivde. Če veš, da neke narobe delaš, pa si normaln, ne morš mimo krivde.«

A: »Skoz veš, da to kaj delaš, ni prav. Pa lažeš vsem in pol te vest tudi peče.«

Občutek krivde kot izgovor za uživanje

»Pa to mi je bilo dostikrat postreženo ... kak je tebe škoda, inteligenčen, potencial za ne vem kaj, dosegel bi lahko tolko v življenju ... veš, s tem sem čuto neko izdvajanje mene od drugih.«

»Zaradi občutka krivde, ker sem, kao, ja saj to ma prav, res bi lahko, pa se zajebal, in dokler nisem občutka krivde premagal, nisem mogel prek tega.«

Občutek nemoči

G: »Pa sem krivil druge, samo sebe ne in jim dajal prevlko odgovornost, vedno bolj nemočen sem bil ... vedno bolj sem se počuto nemočno, vedno bolj sem se potem drogiral ... ker občutek nemoči hočeš prikrit z nekim stanje zadetosti in je ko en začaran krog.

Bolj sem njih krivil, bolj sem se sam nemočno počuto, bolj sem se zadeval ... spirala navzdol.«

VSAKA IZKUŠNJA ZASVOJENOSTI JE EDINSTVENA

Želja po ponovnem občutku »tistega prvič«

G: »Ko rečejo: »chasing the dragon«, dejansko tisti prvič je res zmaj in pol vedno ga še samo loviš, ker samo enkrat je prvič, to ni floskula ... nikoli ni več tak kot prvič, prvič ko se na iglo pribiješ, je samo enkrat pa nikoli več.«

Zasvojenost kot dejavnik, ki pripomore k samoizolaciji

G: »Vedno misliš, da se drugi umikajo, v bistvu pa pol vidiš, da si ti prvi korak naredo, da si se ti umakno.«

M1: »Niso se me začeli oni toliko izogibat, bolj sem se začel jaz njih na začetku. Takrat si misliš, da si ti najbolj pameten, vsi drugi pa so v svojem svetu, nobeden nima pojma, ne poslušaj, kaj ti drugi govorijo ... v svojem svetu si ko zombi, samo maš njih za čudne. Tudi od sorodnikov sem se začel umikat, prej sem se veliko družil z bratrancem, potem več ne.«

M2: »Samo ponavadi se vsak sam začne umikat, pa se ogradi od nekih stvari, od nekega zunanjega sveta, ker mu pač paše neka zasebnost, kar je pač logično, ker ni to neka stvar na kero bi lahko bil ponosn, hočeš pač to za sebe obdržat. Zgradiš si neki svoj zid.«

A: »Če nisl bil res fajn trešen, te ni blo neke panike. Drugač sn se pač probal umaknit, neki izgovor pač maš pripravljen.«

Zasvojenost kot pozitivna izkušnja

G: »Ker kolko mi je hors odjemal stvari, tolko mi jih je tudi dal, to morem priznat, ker sem iz enga čist drugega vidika pogledal skozi življenje, je pa spet tak ...

En bo šel na hrib, pa bo videl lepote, drugi pa bo šel na hrib, pa bo videl, kak je zmatran, pa jezen, pa je identična izkušnja.

Ker jaz sem tudi prej tak jemal, podcenjeval ljudi, pol pa ko daš na stran to odvisnost, ko vidiš, kolko lahko ima nekih talentov en človek, kolko nekih danosti, za neke dobre stvari.«

M1: »Šola življenja, nekaj dobrega mi je prineslo, ko druge gledam, s kakimi težavami se ukvarjajo, brezveze.«

M2: »Ena taka dobra izkušnja, tudi te skupine ko so, spet je od tebe odvisno, kolko daš sebe v to, pa kolko znaš dobit od tega, ene stvari, ko nimajo veze na prvi pogled, pa pol vidiš, da lahko prideš do ene take globoke stvari v sebi.«

Izkušnja zasvojenosti kot novo učenje

G: »Samo jaz tudi, ko sem bil not v njej sem to opazoval iz enega drugega vidika tudi, kot da bi bil neki analitik, ves čas sem analiziral to sceno, ko da bi se mi en hard disk skoz nalagal, da mam zdaj tako sliko o vsem.«

Osebna izkušnja, kjer »ni bilo« posledic

G: »Mi ni žal za to izkušnjo niti najmanj, mogoče zato, ker sem dokaj brez posledic skozi prišo. Ampak glede na to, da zaradi tega nisem čutil nekih dolgoročnih posledic (aids, hepatitis) zaradi tega, pa ne morem rečt, da mi je žal.«

Izkušnja, ki pripomore k pomoči drugim

G: »Ko začutiš človeka, njegovo stisko, ko se ti kdaj kdo odpre, te pa vidiš ... plaz čustev, vsega, frustracij ... čeprav je blo pol zopet hudo, ko sem šel domov, pa študiral, da more oni človek zdaj spat tam na mrzlem ... dostikrat sem sicer proti volji punce povabo koga, da je vsaj prespal na toplem.«

M2: »Po moje, da lahko v vsaki izkušnji najdeš nekaj pozitivnega in negativnega, samo pač to ti prinese več negativnih stvari, trpiš fizično, psihično, finančno, je pa neka izkušnja, s katero boš lahko enkrat nekomu pomagal, ga odvrnil od tega, kar je spet nekaj pozitivnega.«

Odkrito priznanje izkušnje zasvojenosti

G: »Jaz lahko vedno govorim o tem, ker sem razčisto pri sebi.«

M1: »Tebi povem, vsem pa ne vem, če bi razlagal ...«

M2: »Meni ni težko tega priznat, kaj te, saj nisem nobenemu nič slabega naredo, k večjemu sebi.«

A: »Do teh, ko me poznajo, je vseeno, nea skrivam, da bi pa zdaj na vlko razlagal, pa tudi ne.«

Občutek prikrajšanosti in zapravljanja časa

M2: »V vsakem primeru si prikrajšan, če ne druga že za tisti čas, ki ga nameniš temu al uživanju al nabavi. Vprašanje, kaj vse bi drugače lahko v tistem času naredo. Vedno si prikrajšan za nekatere stvari.«

A: »Jaz gledam tak, nevtrarno na to, te se je že pač moglo tak zgodit, sam je blo zabijanje cajta, v tem času bi lahko bilo kaj drugega.«

Izkušnja, ki te izenači z drugimi ljudmi

G: »Veš, da oba rabita junk, ker drugače bota oba čez 5 min v pizdi ... adijo ... na junku so čisto vsi enaki ... edina razlika je samo to, kolko si lahko kdo kupi, problem pa te tak izenači z vsemi drugimi ljudmi, pa si lahko ti ne vem kdo, kralj sveta, pa če boš rabo junk, boš isto proso enga dilerja ko en klošar.«

Izkušnja po zasvojenosti je enako močna kot izkušnja v času zasvojenosti

G: » /.../ sebi opazat, da pride tako obdobje, ko je po občutku skoraj enako, ali pa celo bolj močno, kot ko si na horsu.

Romantika v življenju po tem, ko ti je vse lepo, jaz se spomnim, da sem se včasih zbujal, ko sem bil čist, pa sem bil zaljubljen v smreko, drevo, pa nisem bil na cukru, ničemer, ampak zaljubljen v življenje, ne znam drugače povedat.«

M2: »Pol ti je kr tak lepo vse, tak si zaljubljen, če ti bo nekdo tak naredo (pokaže prst), se mu boš smejal, s treznostjo si zadet ... noro.

To se mi zdi, da telo išče nekaj novega, ko da bi te vrgli na neki drugi strani sveta ven, pa začneš vse na novo spoznavat ... na vse gledaš z drugačnimi očmi.«

A: »Takoj po krizi, vse se ti zdi ful zanimivo, vse se ti zdi ful fajn, moreš izkoristiti dan, to pride takoj ko se spučeš, ko lahko vse spet delaš, po tej telesni krizi ... waaw ... vozim kolo.«

STIGMATIZACIJA

Vloga uživalca drog te v očeh drugih opredeli

G: »Problem je, ker te v očeh človeka ta pomanjkljivost opredeli, pozabijo, da imaš ti več vlog v življenju kot samo to, to je za njih prevladujoča vloga, si narko, si hašišar. Samo ni to vse, kar si, in zato zaključijo s tabo. Enako pri hendikepiranih kao ... vidijo ga kot invalida, ga to kot opredeljuje ... Kaj pa če dobro igra klavir? Z mojih oči je klaviaturist, in ne invalid. V mojih očeh ...

... To je problem, ena vloga te opredeli kot celo bitje...«

M2: » /.../ to skrivaš. Sej te ne pogruntajo, če se človek ne zanemari al pa da ma neke fizične znake.

Da maš neki standard, zaj, če si na ulici al pa si zgubo dom pač te majo že avtomatsko za džankija, taki so pač stereotipi povsod, pr nas pa še tolko bol. Da pač če nimaš neka si verjetno vse skup zapravo. Zakaj, verjetno zaradi droge pa alkohola, al pa za babe.«

A: »Ja jaz sem takrat delal, pa so vedli na šihlu, ker je blo to v mojem okolju, tak da so me pol že gledali tak, ko da je nekaj narobe z mano.«

Predsodki vodijo v izogibanje

G: »Saj vidiš pol, kak se umikajo, samo ok, jaz jih nea obsojam, čisto njihova odločitev.«

M1: »Potem ko se je zvedlo, si večkrat slišal, glej todega džankija, z njim se nebi nikoli družo. To se ful spomnim, samo to samo za hrptom, ko so mislili, da ne slišiva.«

A: »Trgovke vejo, takoj te vidijo, in tam ga že obravnavajo dehumanizirano bi reko, kot nekaj najslabšega.«

Stigmatizacija se v prijateljskih krog ne občuti

M2: »Nikoli se nisem v neko družbo silo, tiste kolege, ko jih mam, so iskreni in me zaradi tega nebi izločili.«

A: »Jaz sem še vedno družo z istimi frendi, tu je itak ful tega, tak da kolegi sploh nea več gleda tak na to se mi zdi.«

Samostigmatizacija

G: »Lažem, kradem, ampak dokler boš sebe vido kot samo takega, tak dolgo te bo svet tudi vido samo takega, ker to moreš prvo spremenit in potem se to projecira, ne obratno.

Samostigmatizacija je neizbežna na tej heroinski sceni.

Samo ne moreš se ji izognit, vprašanje je samo, kako dolgo boš v njej pa kak dolgo boš rabo, da to premagaš, ali pa nikoli mogoče ...«

Eni so se spucali, pa bojo celo življenje sebe samostigmatizirali, tak ko S., ko pravi, da vsi lažejo, kradejo, to delno je res, ni pa vsa resnica, ker on v bistvu sebe stigmatizira, ampak projecira to na vse džankije v zunanost, kljub temu pa je čist, tak da očitno to ni pogoj za abstinenco.

In ko ti to ves čas, vsak dan ponavljajo, da si nula, nula, nula, se potem začneš sam tudi tak videt, ponotranjši.«

»Sebe sodiš skozi oči družbe, čeprav nisi ti ta sodnik.

Tak močno ponotranjši, da si programiran na ta način, da si sodiš.

Občutek krivde moreš premagat.«

M: »Jaz se nikoli nisem počutil manjvrednega.«

Stigmatizacija s strani bivših uživalcev

G: »Veš kaj mi je najbolj zanimivo, dosti ljudi, ki pusti horse, je potem dosti bolj zajebanih do ljudi, ki so še na sceni, ko pa tisti, ki niso nikoli bli, to je največja ironija.«

Je en reko: »Ko bom pa jaz čist bom pa hodo po ulicah, pa bom džankije pehal.« To me najbolj čudlo, interesantno, da ljudje postajo iz te scene glih najbolj zajebani proti tej sceni, ko bi mogli met glih najbolj globji uvid, racionalno sliko videt.

Projiciranje lastnih čustev (bivših uživalcev) na druge uživalce

G: »Tu grejo možnosti v nič, ko bi lahko glih ljudi iz te scene pripomogli k temu, da bi blo kdaj drugače, ker niso svoje stigme še premagali, potem preusmerijo to svojo stigmo, objekt, v nekaj drugega, zunanjega, jaz sem se rešo, jaz sem zdaj boljši od tebe.«

Stigmatizacija tudi v času abstinence

M1: »Jaz ko sem se vrnil, sem opazil, da ljudje nimajo zaupanja do mene, meni je bilo na začetku zelo težko. Večkrat sem slišal šepetanja za seboj, zato sem na začetku veliko časa preživel doma, gledal filme. Nikamor nisem hodil, nisem se mogo vklopit.«

IZOBRAŽEVANJE

Začetek uživanja heroina nima negativnih posledic na izobraževanje

G: »Tokrat sem še imel ful stvari zraven. Imel sem faks v Ljubljani, sem redno hodo, ni vplivalo to na šolo.«

M1: »Jaz sem kljub temu delal faks, vedo sem, da hočem to nardit. Volja je važna.«

M2: »Študiral sem ekonomijo v Ljubljani. Prvo sem se vpisal na elektroniko, samo mel pa sem status študenta, pol naslednje leto sem se komaj vpisal v ekonomijo. Pred tem sem pa hodo v srednjo računalniško.«

Mam redno službo, zato ne rabim višje izobrazbe.

A: »Prvo sem res lahko vse normalno počel, hodil sem v šolo, ko pa si že ful not, pa si čim bližje tam, kjer je heroin ... jaz sem tak končal srednjo, na trgovsko sem hodo, to sem naredo, neke želje nisem mel it dalje, tak da bi težko reko, da bi zdaj to vplivalo.«

Upad aktivnosti na področju izobraževanja s poglobljanjem izkušnje zasvojenosti

G: »Potem pa začnejo počasi padat vse te aktivnosti v tvojem življenju, ker si vse bolj osredotočen na horse, počasi faks, družba, organizacija ...«Faks trpi, vse trpi.

M1: »Sem hodil bolj redko v šolo, samo na izpite, za gradbenega tehnika sem končal že v Mariboru, za inženirja sem hodil v Celje, to sem naredil vse izpite, samo diplomo še imam, pusto sem pol šolo.«

Po obdobju zasvojenosti želijo bivši uživalci nadaljevati šolanje

G: »Sedaj pišem diplomo po tolkih letih, 33 let imam, zdaj po tolkih letih se vračam, da nekaj naredim.«

M1: »Diplomo še imam za naredit, sedaj imam v službi, imam tudi mentorja, tako da to ni problem.«

Izobraževanje kot vir moči

G: »Sem imel prijateljico, ki mi je dosti izmenjevala glih tako vrsto literature, da sem dobil drugačen pogled na življenje.«

DELO IN ZAPOSLOITEV

Delo v društvu

G: »Preko ful dobre kolegice začel delat v tem društvu, to je bilo še prej, no ona je bila ena redkih, ko se najina vez ni nikoli skrhala, kljub džanksu. Organizirali smo dogodke, okrogle mize na FDV-ju takrat, pa v 4ki pa Metelkovi, pa je blo dosti interesa ... smo organizirali pesniške sleme.«

Opravljanje študentskega dela

G: »Delal sem preko inštituta za kakovost, fotokopiral, pol v dveh agencijah za telefonske ankete, ampak to so ble take firme ...

... Ko si lahko ful po krivinah hodo, ko si prišo, al pa nisi, vedno sem si kaj takega najdo ...

... Večkrat stažiral, ko snemajo kake reklame več, to delal večkrat, pa dobro je blo plačano, 8 e na uro, cel dan so ti šteli, delal si bolj malo.

Za radio sem delal, ko je bla ta kolegica speakerka, na teren sem hodo spraševat, kaj se je dalo.

Vse to na junk sceni, ampak je pa blo, da če ni blo za šus, pa se mi je jebalo ... lahko bi se svet podrl, pa nebi šel ... Če sem vedo, da bo, sem šel.

M1: »Takrat sem delal študentsko delo v Impolu, sam pol so že tak vsi vedli, se mi ni več dalo, so me tak gledli.«

M2: »Delal sem, delal sem skos. Delal sem palete za Impol, kot študentsko delo, vsak dan. Študiral sem izredno, samo čez vikend.«

Nisem mel fiksnega delovnega časa, pač delo je moglo bit narejeno, čas pa sem si razporedil sam.

Ko je bla roba je pač mela služba prednost al pa ostale stvari, ko pa je zmanjkalo, pa je blo treba it v nabavo, pa je to postala prednost.

Priložnostno delo

A: »Jaz sem skoz delal, ko je pač kaj blo. Sem šel malarijo delat, montažo, kaj je pač prišlo.

Doma sem mogo pomagat skoz v vinogradu, pa v goši.

Redno delo kot izpolnjevanje obveznosti

M2: »Tu ni nič za usklajevat. Zjutraj sem se zbudil, sem rabo 15 min da sem nekaj skadil al pa se pokno, pol sn šou na šiht, sn se na šihtu zmeno, da se po šihtu dobim, da sn kupo pol za večer pa za zjutraj. Delam že pet let, skoz ...«

Pred tem se delal doma, s fotrom, nikoli nisem nehal delat.

Nikoli me niso drugače gledali.

Pokojnina staršev kot vir dohodka

M1: »Foter umrl, sem prejemal pokojnino, tako da sem imel sto trideset tisoč tolarjev, toliko kot so eni zaslužili v Impolu (tovarni), eno celo plačo. Pa še mama mi je dala zraven, tako da sem vedno imel denar, lahko sem se drogiral. Potem, ko so izvedeli, ni bilo več tako.

Delo na CSD preko javnih del

G: »Na CSD sem delal in še tam sem vido, da tam ko bi mogli bit ljudje najbolj človeški do otrok, še tam sem vido, da so bili dosti bolj demokratski, ko pa tisto res pristni pristop do otroka, pa ni blo, pa pazi, to so otroci.«

Redna zaposlitev v tujini

A: »Zdaj sem zaposlen v tujini, sem vesel, da sem dobo službo, tak da pridem domov vsake tri mesece. Po moje da je to kr dosti, vprašanje, kaj bi blo, če bi bil skoz tu.«

Redna zaposlitev kot vodja gradbišča

M1: »Zdaj sem redno zaposlen, kot vodja gradbišča, to me izpolnjuje. Vsak bi mogo kaj takega najt v življenju.«

Zasvojenost vpliva na zmožnost vestnega opravljanja dela

G: »Če sem mel ,sem šel, če pa ne, se mi je jebalo za celi svet.«

M1: »Se sredi sestanka spomniš, da ne prideš ...«

Nisem bil vesten, poklical sem, da sem zbolel.

Na koncu sem hodil bolj poredko ... Ni se mi dalo vstajat ...

Takrat sem do sedmih vlekel in potem zamujal ali pa sploh nisem šel delat.

A: »V tem smislu, da nisem mel tolko volje.«

Se ti ne da, se počutiš nesposobnega.

Tak ko mi samoumevno, da grem v službo pa da sem šou v službo, ko sem bl zadet, tak se mi to, da mam avto tud zdi samoumevno. Drugač pa verjetno ja, če tega nebi mel pa nevem.

A: »Delaš da, to se mi zdi ful, ker tisti, ko si nimajo kaj za počet, se tak skoz pokajo.«

Preprodaja kot vir dohodka

G: »Sem prodajal, žalostno, to sem mel en čas tudi neko tako bolano idejo.«

M1: »Začel hodit tudi v Ljubljano po horse, začel sem dilat, sem kupo robo, da sem lahko prodajal in sam sebe vzdrževal.«

Izguba zaposlitve vpliva na recidiv

M1: »Nisem več dobival plače, zgubil sem službo, podjetje je propadlo. Potem sem po malem, tu pa, potem pa sem začel na gun ful belo. Potem se mi je zgodilo, da sem začel pit meto, in sem se je navlekel.«

Nova zaposlitev pripomore k abstinenci

G: »Vsem tistim, ki so te tak meli, dokažeš, da zmoreš.«

M1: »Zvedel sem, da začnem 1. aprila delat, bivši šef na cestnem podjetju je rekel dobro besedo o meni, zato sem se odločil, da morem bit clean, ne smem taki delat. Prej ko slej vidijo. Takrat sem se res trdno odločo, da neham.«

A: »Ja ko maš službo, je čist drugače, ko si doma, pa ga skoz bluziš. Te se že zadaneš zato, ker ti je tečno, pa ne veš, kaj bi sam s sabo.«

Denar kot pomemben dejavnik pri ohranjanju nadzora nad svojim življenjem

M1: »Eni ljudje normalno funkcionirajo, tisti, ki imajo več denarja, menjajo si kri, skratka te porihtajo in si vrede.«

M2: »Ne sej pravim to je vse odvisno od tega, kolko maš financ, če maš finance si narediš zalogo, pa če maš zalogo, so ti pol vse ostale stvari pomembne, dokler ne prideš do tja, da začne spuščat.«

Gre se zaradi tega, da ljudi ko nikjer ne delajo, valda hitro porabijo tiste prihranke, če neka druga delaš, če zaslužiš, je pa spet drugače. Zato se pač enim vse okrog tega suče. Če bi tak gledal, se torej vse skup suče okrog gnara.

Vsak normalni človek dela zato, da dobi dnar, zato da si lahko z dnarom bilo kaj kupi, zdaj pa al je to avto, televizija al pač droga, tak je pač to, vse se okrog dnara suče, tak ko celi svet, ka pa pol z njim narediš, al si drogo kupiš je pa od vsakega posameznika odvisno.

A: »Če maš keš, tak ni panike ... veš, da rabiš denar, moreš delat, da si lahko kupiš.«

DRUŽINA

Družina kot vir podpore

G: »Ful se mi zdi važno, kolko ma folk podpore ... če zgubiš podporo staršev in doma, maš kr sedemdeset procentov manj možnosti, da boš k sebi prišo.

Pritiski staršev, punce ... to je tisto, ko te potegne nazaj gor..«

M1: »Mislim da sam nikoli ne vidiš na začetku, da si že preveč not, jaz sem imel res srečo, da je moja mama vztrajna in težek karakter, da me je res vsak dan gnjavila, sam tega, ne vem, dvomim no, da zmoreš. Jaz sem imel cele roke in noge popikane, pa nisem videl.

Mama mi je dosti pomagala ... Hodla kar z lavorjem okoli za meno. Ful je bila vrede, skoz je bila z meno, ni mogla verjet, da sem lahko tako močen. Zjutraj ob treh, ko sem se premetaval, sem bil cel moker, gnili, pa mi je prinesla drugo pižamo.

M2: »Boljše da ti nudijo pomoč domači, tisti ko jih poznaš, spodbujajo, ti dajo moč. Ne sede tak globoko, ko pa če ti reče nekdo, ko ti je pomemben.«

Ko pa da greš v neko skupino, ki jih moreš še prvo spoznat. To je isto, ko da so to neke tuje osebe.

A: »Doma niso vedli, brat edino ja, saj on me je glih spodbujal, da sem si ših najdo, pa sem šel.«

Partnerka kot opora

G: »Da vidi nekaj v meni, drugače to doživlja, čuti z mano, imava svoj odnos.«

Vedno mi je povedla tudi, da je to njena odgovornost, njena odločitev, in jaz sem zavestno tu, jaz sem se odločila, da bom s tabo.

M2: »Punca ti je lahko v podporo, da te nekdo posluša, da se maš s kom za pogovorit.

Uživanje drog vpliva na odnose v družini

G: »Lagal sem skoz, da sem prišo po CD, pa take, skoz sem neka glumo.«

Vedno sem ji govoril, da si zasluži nekaj boljšega.

M1: »Mama mi je dosti pomagala, samo odnosi niso bili dobri. Jaz sem se skoz lagal, kregala sva se cele dneve.«

M2: »Manipuliraš, pa napizduješ, kam greš, pa zakaj rabiš denar ...«

A: »Itak da nea poveš, kam greš, pač ga bluziš, pa iščeš izgovore.«

Prisotnost družine v procesu zdravljenja

G: »Bilo kdo bližnji, mora potem isto it čez ta proces zdravljenja, obravnave kot ti, samo da ne kot ta, ki se zadeva, ampak kot tvoj bližnji. In on isto mora naredit neki proces v sebi, če hoče bit s tabo, al pa odpade. Ni druge.«

Raziskovanje odnosov v družini

G: »Familija je ena taka, tam je prvih šest let socializacije, tam se vsi osnovni vzorci odnosov, čustvovanja, vsega, potem so samo še odtenki, osnova pa je položena.«

Zanikanje odgovornosti družine

G: »Ko ji je tam ena terapevtka rekla: »Gospa, jaz vas nič ne obtožujem, ampak vi ste verjetno tudi čez celo življenje prispevali tudi k problemu, da je nastal, ne da ste krivi, daleč od tega, ampak da ste delno pripevali.« Mati je popizdla, kaj je, zdaj bom jaz kriva, da se drogiram, vse je mel, to je bil tisti prvi šok, ko se sooči, in potem ni hotla več hodit tri tedne.

To je bil en zlo dolg proces, da je ona začela vsaj malo po kapljicah sprejemati ta svoj oni delež, stvari, ki bi jih lahko drugače naredila, ne da bi ji kdo očital, pač če bi vedo.

Neupoštevanje čustev v mladosti vodi v osebno krizo

G: »Delaj se da si cool, da družba vidi, da si v redu, kaj pa delaš ti v prostem času, tvoja čustvena stanja, kak si kot človek, to pa ni važno, važno je, da imaš petke.«

Vse kaj sem risal so ble smrtne glave, fuck the teachear, fuck the system, vse slabo, črno ... tak način že takrat v bistvu sporočal : »something is wrong«.

Neki mali klici na pomoč, ki jih nisem zavestno delal, oni pa jih niso zaznali, ker je bla pomembna samo tista fasada, torej uspeh, šport.

Pomanjkljivo znanje staršev

G: »Ne obsojam zaradi tega, oni so bili opremljeni z določeno opremo, ki pač ni zaznala tega, ampak že takrat se je začelo neko obnašanje, ki ga pač niso prepoznali.«

M2: »Eh, starši itak niso meli pojma, kaj to sploh pomeni, pa še zdaj ga nimajo, se mi zdi. Mama nekaj ve, fotru pa se tak sanja nea, kaj to pomeni.«

A: »Stari tak nikol ne vejo, zakaj se gre. Brat mogoče, sam njega tudi dost ni blo.«

Izkušnja zasvojenosti prispeva k dobri odnosom v družini

G: »In ena taka pozitivna posledica je, da imamo zdaj v družini prvič, no prvič, po vseh teh letih, torej prvič res odnose, čiste ... ne znam ti povedat, kako breme je odvisnost hkrati položila na našo družino, in kako hkrati, pol ko se je to rešlo, dvignila.«

Pripomoglo k končno pravim odnosom v družini, kolko je bilo vse to prej samo na površinski ravni.

Prvič se lahko z njima menim, kot ljudmi, človekom ... to je ful pomembno pripomoglo k temu, da ni tabujev ... ko te foter gleda zraven, ko lulaš v lonček da narediš test ... ne vem kaj je še pol sploh lahko ...

Že med to heroinsko izkušnjo sem počuto prvič v življenju povezano z družino.

Vedno sem nekaj skrival, zdaj pa je blo prvič v življenju, da sem začuto, da sem lahko to, kar sem in da me stari sprejemajo takega kot sem ... To je bla ena ful pomembna stvar v mojem življenju.

Partnerjeva izkušnja zasvojenosti prispeva h globljemu odnosu med partnerjema

G: »Ker vsakič ko mi je to rekla, je bil en košček motivacije, dokler se ni vse to združlo. Zdaj pa se imava rada more than ever.«

Globinske stvari so tiste, ki te družijo, da površinske stvari tudi štejejo, ampak bistvo pa je tisto globlje, povezanost, tisto notranje je važno ... nekaj globljega, da te globinske stvari družijo, na tej površinski ravni pa so lahko tudi druge, na koncu še samo izpolnjuješ drug drugega.

M2: » Lahko poglobi odnose, ker ve neko stvar več o tebi, ko je nekdo ne ve, in to po navadi na neki ravni povezuje ljudi.«

SOCIALNA MREŽA IN PODPORA

Druženje samo z uživalci drog

M1 »Začel sem se družiti samo s tistimi, ki so uživali horse.«

V tistem času so bili kolegi samo narkomani, bratranec mi je dosti pomenil, samo nisma imela več toliko stikov, v Ljubljano, ko sem šel v komuno, pa me kolega M. peljal z mojo mamo.

Prvo ko sem se vstal, sem se zadel, potem sem se mogoče šel stuširat, potem sem se še enkrat pokno, potem sem gledal televizijo, potem je prišel V. pa sma se skupaj pokala dve tri ure, potem je šel domov, jaz pa malo spat, potem je spet prišel nazaj, ko sem se zbudil, sem se spet parkrat z belim pokno in to je bla rutina iz dneva v dan, zvečer pa sem se mogo našopat s tabletami, da sem lahko zaspal.

Socialno mrežo sestavljajo prijatelji, ki nimajo izkušnje uživanja droge

G: »Ti pa ful pomeni, da imaš nekoga iz onega »treznega« sveta.

Pa družo se nikoli nisem z džunk sceno ... jaz sem imel stik z džunk sceno samo takrat, ko sem šel porihnat pa mogoče enkrat na tri mesece, ko je bla kaka scena, da smo se šli skupaj počit ... ampak tak, da bi pa blo druženje, tak ko vidiš, da se po cele dneve to pa ne ... glih zato, ker sem bil razočaran nad sceno«

M1: »Sem lahko funkcioniral v družbi, ko imaš prijatelje, imaš vse.«

M2: »Prijatelji, ki sem jih mel prej sem jih mel tudi dalje. Nisem nekaj družbe spreminjal, vedno sem poklical tiste, s kerimi sem se prej družo..«

A: »Jaz sem mel dosti družbe, ki niso bli na horsu, pa so bli ful proti temu, so pa travo kadili, tak da ko mi je blo, sem jih poklical, pa smo šli na plac. Na začetku vsaj, pol pa sem mel manj časa.«

Vključevanje v »normalno« družbo kot naraven proces (med zasvojenostjo)

G: »Samo jaz nisem namensko tega delal, da bi reko, da se nebom družil z džankiji, to sploh ni blo tak, ampak preprosto me je bolj vleklo tja, da sem šel na kavo z »normalnimi«, al kak bi reko.«

M2: »Jaz sem se še naprej družo z istimi ko prej, če bi vido, da me zato drugač gledajo, bi se umakno.«

Družo sn se z istimi ljudmi ko sem se prej.

Z vsemi sem se lahko pogovarjal.

A: »Meni je blo pač čist vrede tudi z ostalimi, ni se mi zdelo, da bi pa zdaj njih mogo dat na stran, ker kao nea. Odvisno od karakterja, če bi bli nesramni pa ne vem.«

Pomembnost obojestranskega spoštovanja

G: »Ta kolegica, tudi je ful uspešna, nikoli mi ni obrnila hrbta, ko sem bil na tej sceni, nikoli, res, še imava zdaj odnos da ti nekdo, ki ga spoštuješ, spoštuje nazaj, to ti res pomeni.«

M2: »Vsi, s katerimi preživiš dosti časa, so ti pomembni. Zaj kolko pa daš na njihovo mnenje pa je odvisno od spoštovanja.«

Vzajemnost gradi prijateljstvo

G: »Kolegica mi je rekla, da sem še ji vseeno mel tolko za ponudit ... da že iz tega vidika, ker je veliko lahko dobila od mene, že zato mi ni hrbta obrnila. Tako sva se izpopolnjevala že v tem prijateljskem smislu. Je rekla, da je dosti dobivala od mene, kljub temu, da sem bil kot zombi kao, ker isto sma mela skupne interese ... muzika, pesništvo, ona je sicer bolj gledališče, samo vseeno, debata, dosti skupnih tem.«

Tu sem pa spet imel ful dosti to prijateljico, ker mi je dosti izmenjevala glih tako vrsto literature.

M2: »Ti maš neke svoje prijatle, zaradi tega, ker te poznajo po nečem, ne vem, dobrem pač.

Ker se oni lahko s tabo pogovorijo, ker jim greš pomagat, pač če zanemarjaš take stvari, pol zanemarjaš tudi prijatle.

Če si zadet, si vzameš za nekoga čas, da se pogovoriš z njim al pa mu greš pomagat, tudi če opazi.

Če je kdo kaj gradil, al pa kaj postavljaj pol tam na strehi, ne vem, bilo kaj, elektriko, kako pohištvo sestavljat, neke stvari prestavljat, kaj spucat, ka pa vem. Vse kaj je prišlo, to, kar pač prijatli nucajo.

A: »Ko sem mel avto, sem pač jaz njih kam pelal, ko pa sem jaz njih rabo, pa tudi.«

Pomoč drugim pomaga pri krepitevi samopodobe

M2: »Ključno je, da maš voljo, sicer ti jo to na nek način jemlje. Prvič enostavno veš, da je to za njih dobro, posledično pa tudi za tebe. Eno je da obdržiš prijatle, drugo pa da si koristn, da nardiš neka pozitivnega za sebe.«

Širjenje mreže pri izobraževanju

G: »Sem ohranil ful stikov s sošolci iz faksa, ker kljub temu, da so vedli da sem na tej sceni.«

M2: »Jaz sem ohrano skoz stike iz srednje šole, pa se še danes družimo.«

Skupinska srečanja in inspiracijski govori kot podpora

M1: »Vsak ponedeljek je imel govor, vedno je tako lepo govoril, najlepše mi je bilo, ko je govoril špansko, en pa je prevajal, ko je bil dolgo v Španiji. Res sem ga rad poslušal, govoril je z dušo. Pravi govornik, vse je povezal z Biblijo, to, kar sem prebral, sem potem vsak dan opazoval, skušal prenesti v svoje življenje, skušal živeti po tem, to je potem tisto pravo.«

M2: »Skupine za samopomoč se mi zdijo vredne za nekoga, ko nima druge opore, meni osebno je boljše, da to dobiš od koga, ko ti je blizu.«

Druženje z uživalci povečuje tveganje recidiva

G: »Mene je čudilo, ko sem že objavo, da se ne drogiram v teh krogih, da me je folk še kr naprej klical. L. je kr na vrata prišlo, pa reko, glej, častim ... nezavestno iz neke lastne stiske.

Ne da bi ga obsojal, sploh ne, nisem pa mogo razumet, zakaj je to naredo, saj če človek sprejme neko odločitev ... pač ga razumeš, da zdaj hoče bit na tej poti, da pa mu lahko s svojimi dejanji poslabšaš to pot, ga nazaj not potegneš ... ne vem ... to bi mogli razumet.

Dopusti možnost, al gledaš iz pozitivnega vidika, al pa negativnega, ampak valda, ker sam s sabo ni zadovoljen, pol pa pa neki zunanji objekt nezadovoljstva, pa more v drugega to projecirat, čeprav se sploh ne zaveda, da to dela.«

M2: »Jaz sem bil vred, pa sem šel ven, pa se ga napil, pol pa mi je reko en frend, če si grema iskat ... Sem mislo, samo enkrat, to tak nič ni ...«

Uživalci so lahko vir opore

M1: »Ko sem šel v komuno, pa me kolega pelal, ko sma se skupaj pokala, samo mama ni vedla. On je peljal mojo mamo, pa mene.«

M2: »Jaz sem tudi plačal enemu zdravljenje v Srbiji, samo ni pomagalo.«

A: »Čee se nekdo normalno obnaša do mene, se lahko z njim normalno menim, mi je vseeno kaj on dela v svojem zasebnem življenju, pač moreš vsakega spoznat kot osebo, ti marsikdo tudi pomaga, ko kaj rabiš.«

PROSTI ČAS

Pesništvo in poezija pomagata pri ohranjanju stikov

G: »S poezijo smo se ukvarjali, pesništvom ...«

Organizirali smo to, sem bil že enkrat na odru tudi, to mam cele kupe robe, ful pišem, samo nisem še nič izdal, ker to imam spet neko blokado pri sebi, neko višjo, da ne upam nardit koraka dalje, pa imam trenutno štiri ponudbe ...«

Pesništvo pomaga pri izpovedovanju čustev

G: »Pesmi, to je bil moj način, kako se izpovedujem.«

»Večkrat sem se zadel, pa sem šel s kulico, pa zvezek v žep, pa sem pisal tudi, sem ležal tam v grmovju pa pisal. To res nisem hoto nikdar dat na stran.«

Glasba pripomore pri ohranjanju stikov z drugimi

G: »Muzika, bend smo imeli, špilali smo, muzike nisem nikoli dal na stran, kljub temu da sem pičo totalno džank sceno, muziki pa pisanju pa se nikoli nisem odrekel.«

V tistem trenutku mi je blo to zakon, največji feeling mi je bil, da sem si vokmen dal na uhe, muzika.«

M2: »Večkrat gremo na koncerte.«

Glasba je v oporo na poti iz odvisnosti

M1: »Pastor iz Barcelone je igral džes, kitaro je igral in pel tako lepo, on je tudi bil odvisnik, on je ful pel, pa igral, smo imeli srečanja.«

M2: »Ja dosti mi je glasba pomenla, še mi no, ti zapolni čas, jaz vse delam zraven muzike..«

A: »Muziko sem skoz poslušal, na party-e sem ful rad hodo.«

Knjige in vera ti dajo uvid v drugačno filozofijo življenja

G: »V knjigi se doma že od malega.«

Prav določena scena, indijanska filozofija ...

Sem najdo neko logiko življenja tudi iz tistega vidika in sem z eno drugačno logiko pogledal skozi življenje.

Preprosto nisem bil pripravljen enih stvari zapostavljat, ko sem bil na najhujši džank scenji, sem si hodo v knjigarno po knjige ... pa sem bral.

Včasih sem si celo kaj izpisoval ...

M1: »Biblijo sem potem začel brat, ker je pastor takšne primere dajal, da si videl, da je res on to doživel, govoril je iz lastnega življenja, izkušenj, on to živi vsak dan, po Bibilji.«

Šport kot pomemben dejavnik zapolnitve časa

G: »Vse življenje sem bil športnik, ne glejte me samo kot džankija, glejte me tudi kot dobrega športnika.«

M1: »Rad igram tenis, bi ga, če bi imel čas. Smučam zopet na Starem vrhu.«

Ko te vse boli, mišice, pa so te gnali po hribih, sam ti vseeno pomaga to.

M2: »Šport, becikl-doWnhill , pozimi bordanje, maš druge stvari, tud tenis, bilo kaki šport pač pri meni. Samo da je neko miganje.«

A: »Košarko sem hodo špilal, tak rekreativno.«

Zapolnitev časa

M2: »Če ti nimaš ka za delat ne, hitro spet prideš na stara pota. Zaj, če pa maš ti čas, ko se zamotiš, mogoče dopoldan greš to pa neke s športom, pa greš malo muziko poslušat malo televizijo gledat pol se greš malo družit, pa take stvari pa ti dan mine.«

Nekaj kar te sprosti pa zmatra, gre se za to, da od začetka pač ni nekega spanja oziroma niti ni kvalitetno spanje, pol, ko pa telo zmatrano, pa boljše spiš ne.

A: »Doma sem mogo tudi skoz pomagat v vinogradu, pa goši, tak da včasih sploh nisem mel cajta, pa rečt tudi nisem mogo, da mi ni. Sem pač šel.«

Druženje kot pomemben dejavnik pri zapolnitvi časa

G: »Da greš na kavo, bilo kaj.«

M2: »Druženje pa to, fajn je z ostalimi.«

A: »Druženje predvsem, da ti mine, ko si doma.«

KREPITEV MOČI IN SAMOZAVESTI TER DELO NA SEBI

Postaviti sebe na prvo mesto

G: »Misliš, da jim moreš vrnit vso dobroto, ki so mi jo dali. Itak, da moreš, ampak ne pomeni to, da si ti njihov dolžnik do konca življenja.«

Če bi jaz šel na to žogo, da sem zdaj njihov dolžnik, te pa se občutka krivde nikoli ne znebiš, in potem je samo vprašanje časa, kdaj boš spet pado not.

Več od drugih, takrat nisem nič naredo, ko pa sem enkrat razčisto ... Vsak človek lahko ma potencial, en zna dobro risat, en zna ne vem kaj dobro delat, ko sem izenačiš. Prvo znotraj te scene, pol pa z ljudmi na celem svetu, takrat ...

M2: »Po moje vsak, ki ne postavi sebe na prvo mesto, je od nekoga odvisn, al pa česa.«

Delati na občutku krivde

G: »Občutek samokrivde je ful pomembna stvar, ki moreš delat na njej, ker krivdo ma vsak, ki to dela, vsaj v tistih začetnih fazah, ker je to tak družbeno stigmatizirano, tak obsojeno, pa nerazumljeno s strani družbe.

Ne bom reko premagat, ker je še danes v meni prisoten, ampak vsaj hendlant z njim.

Občutek krivde v smislu do drugih, do strašev, do punce moreš pač prit do tega, da čeprav je oni ,so se mi odločili, da mi bojo dali podporo.«

Prava pot

G: »Neverjetno, takrat sem očitno nekaj prav delal, prav sem čutil in razmišljal, da se mi je vse poklopilo. Jaz verjamem, da ko si ti na eni pravi frekvenci v svojem življenju, se ti vse poklopi. Moreš sicer pokazat neka dejanja in it v pravo smer, ampak pride dosti nasproti tudi samo.«

Majhni koraki te utrjujejo

G: »Utrjuje te to na tisti poti in potem postaneš pozoren na take čisto male malenkosti, ki so mogoče za čisto en majhen odtenek drugačne ko prej, in so ti že ful opora. Ena mala stvar ... grem po hribu, pa nisem zadihan ... wauw. To je lahko ful dosežek v glavi, če si ga tak narediš.«

In na takih malih stvareh pol gradiš, ker so to skoz nihanja pa si ful šibek v trenutkih, ko bi kr vse pusto, pa si tri mesece čist, samo glih te male stvari, ki si jih v treh mesecih naredo, te obdržijo, da mogoče nea nardiš tega, kaj bi prej naredo takoj ne ...

M2: »Ko se vrede počutiš, maš neke zunanje dejavnike stvar, ki so ti vrede, ki še te bol spodbujajo. Ko bo tvoja notranja volja slaba oziroma se boš notranje prazno počuto, boš pol probal z zunanjimi dejavniki spodbudit v sebi neka pozitivnega. Da se boš pol zaradi tega v sebi boljše počuto.«

Ohraniti del sebe

G: »Jaz sem vedo, da nekatere stvari ne bom dal vstran pod nobeno ceno in to so ble muzika, knjige, pesništvo na grobo rečeno. Tega se nisem bil pripravljen odreči pod ceno ne vem česa.«

M2: »Zakaj bi zdaj neke interese spreminjal, pa vse na novo ...«

A: »Jaz se nisem nikoli spreminjal, da bi reko. Vseeno sem šel ven, na košarko, povsod ...«

Raziskovanje lastnih čustev

G: »Čustvena komponenta, to je blo za mene najtežje obdobje, jaz sem bil čustveno ... znal sem sam sebe manipulirat, da sem ta čustva oblačo v druga čustva, če sem bil jezen, sem v resnici sebi prikazal, kot da sem žalosten.

Ko pravijo, delaj na sebi ... Delo na sebi ni nič drugega kot bit iskren sam sabo, pa raziskovat sebe.

In tu se vrneš v otroštvo, v mladost, sploh ni važno v kero obdobje, ker v vsakem maš nekaj za počistiti, in se mi zdi, da je to bistveno pri abstinenci, da se porihšaš kot čustveno bitje, pa duhovno ...«

M2: »Tu spoznaš drugega jaz, je delo na sebi, ker pod vplivom si drugačna oseba, ne do drugih, do sebe bolj.«

Najti tisto, kar te izpolnjuje

G: »Problem je, da te tišijo dol, bodi srečen, da si to dobo, čeprav je minimalno ... nea se sprašuj, kaj boš delal, samo da maš ših, zdaj pa delaj bilo kaj, glej kaki life si mel kot džankie, zdaj pa delaj bilo kaj, magari te to notranje razžira, samo bodi srečen ... ne ... napačna stvar ... naj človek najde tisto, ker vsak ma radost v sebi, al je gradbeništvo, al narava, bilokaj ...«

M1: »Jaz mislim, da mi najbolj pomaga, da se ne vrnem nazaj volja in delo, jaz sedaj cele dneve delam to, kaj rad delam, to mi zelo pomaga, samo ni pa način, da bi samo zaradi dela ostajal clean.

Voljo moraš imeti, mene napolni, da imam spet to svoje delo, ker to res rad počnem, tehnične stvari, kar se tiče reševanja težav na gradbišču. To me dopolnjuje, v tem se se našel. Vsak se mora v nečem najti.

Da se z nečim polniš. Potrebuješ nekaj za dušo, ker v komuni, ko sem bil, sem bil tako prazen.«

M2: »Ja moreš najt neko menjavo, da te nea horse polni, da te nekaj druga.«

A: »To ni bolezen, kjer ti lahko ena tabletko ali ena čarobna palčka pomaga, te bi vsi bili najbolj srečni ... delo na sebi je važno ...«

Volja in spodbuda

M1: »Strahospoštovanje mora tudi biti prisotno, zadnjič sem videl tega V., kako izgleda. To je grozno, tako globoko še nikogar nisem videl tukaj, da bi zabredel. Gotovo je to. To se res zamisliš.«

Volja je važna, strah pa mora bit tudi prisoten, ker me kar zmrazi, ko vidim kakšnega, ki je še vedno not.

M2: »Samopodoba pa volja do življenja. To pač v smislu, da če si boš neka želel, da si boš neka ustvaro, ne pa da boš samo neki hiral pa čakalo na konec, oziroma verjel v usodo.«

M2: »En teden maš ful voljo. Poleg tega še vsi fizični dejavniki, pa psihične stvari. Ko se vredu počutiš, maš neke zunanje dejavnike, ki so ti vredu, da veš, da te spodbujajo.«

A: »Ja pol, ko dnara sfali, pa želja, more se ti dat.«

Krepitev samozavesti z zavrnitvijo heroína

G: »Sem sam sebe preseneto ... al sanjam, al kak, prav zavrnil sem ponujan šus, pa sem reko ne ... takrat mi je začelo pol špilat, da sebe sploh ne poznam, ta zdravi del mene, bolj »normalen«...

Vsakič, ko sem zavrnil, mi je dalo to eno dodatno moč, eno dodatno samozavest, nekaj pozitivnega, vsakič seje v meni nekaj premaknilo no, vedno ko sem zavrnil šus, al da koga kam peljem.

Tak sem gradil moč, ko sem ugotovil, aha, jaz zmorem to, lahko, imam celo to možnost v sebi, da rečem ne, to pa je lepo, po tolkih letih ... nisem sploh vedel, da to lahko.

A: »Enkrat morš rečt ne.«

Samopomoč

M2: »Da tisti dan, ko boš slabo, ko bo tvoja notranja volja slaba oziroma se boš notranje prazno počuto, al kak bi reko, da boš pol probal z zunanjimi dejavniki si spodbudit v sebi neka pozitivnega, veš ka mislim. Da se boš pol zaradi tega v sebi boljše počuto.«

Naučiti se ravnati v stiski

M1: »Enkrat je mela overdose, sem rešilca klical ... potem sem jo z vodo polil, da je prišla k sebi. Takrat sem se res jokal, takrat začneš razmišljat, da bi mogo kaj drugače nardit.«

Pomoč drugim skozi svojo izkušnjo te okrepi

M1: »Jaz sem po enem letu postal odgovoren, po 10 mesecih, eni še po dveh letih niso bli, to ti ful pomeni.«

M2: »Ponavadi pač maš slabo samopodobo v smislu jaz sn džanki, jebe se meni za celi svet. Ne vem, pač nardiš včasih neke stvari, ki se ti jih mogoče ne da najbolj, ker se vseeno na koncu počutiš boljše, ker veš da si prav naredo, kljub temu da na začetku blo težko.«

Ker si pol zadovoljn pa se boljše počutiš zato tud pol o sebi boljše misliš, pri meni osebno.

Izenačenje z drugimi

G: »Vsak človek lahko ma potencial, en zna dobro risat, en zna ne vem kaj dobro delat, ko se izenačiš. Prvo znotraj te scene, pol pa z ljudmi na celem svetu, takrat ... to je bilo potem moje osvobojenje, osebno ...«

M1: »V Reto so me imeli zelo radi, po enem letu sem splaval, ful je blo vredno.«

Inspiracijski govori kot vir opore na poti k spremembi

G: »Eni najdejo vero, jaz sem pač to indijansko filozofijo življenja.«

M1: »Videl sem ga na dilah, ko sem pospravljaj, ko je bil v krizi, je mežal, lepo pel po špansko in molil ... res lepo, naskrivaj sem ga poslušal, on se me je res dotaknil. Vse to mi je zelo pomagalo, veliko sem razmišljal o tem, začel brati Biblijo, in ne samo to, to kar sem prebral, sem potem vsak dan opazoval, skušal prenesti v svoje življenje, skušal živeti po tem, to je potem tisto pravo.«

Želja po drugačni poti

M1: »So mi rekli, da se jim zdi, da sem na dobri poti, to mi je rekel glavni pastor.«

M2: »Če hoče bit nekdo džankie al pa na cesti brez strehe nad glavo pa prosi tam, tisti pač zaradi mene lahko gre na cesto. Moja želja pač ni taka.«

A: »Ja hoto sem it v tujino, nekaj drugega..«

Načrti za prihodnost

M2: »Ker če maš ti neke plane za prihodnost, pol veš, da je treba nehat. Pač ne veš še, kdaj boš to končal, ampak veš, da bo treba, če bi rad neka naredo iz svoje prihodnosti.

Maš neke načrte valda, da veš da je treba nehat, samo pač to pol prestavlaš, ker veš, da je težko.

Trideset procentov si že skos odločen, da je treba nehat, samo še ti fali vsaj ene petdeset procentov, to pa po navadi prinesejo neki dogodki, to v kratkem razmiku, vsak dogodek ti prinese recimo dvajset, pa spet drugi dvajset, pa so vsi povezani s tem, da bi mogo nehat ...

OHRANJANJE NADZORA NAD ŽIVLJENJEM TER ŽELJA PO SPREMEMBI

Uvid, ko pride do težav z okolico

G: »Ponavadi ti klikne, ko se nekaj zaplete, al so finančni problemi, al so doma, al odnos s kom trpi ...

Ves čas je prisoten tisti črni oblak, da moreš nehat.

Okoliščine, zunanje, nekaj od zunaj te spomni, da moreš nehat. Al trpijo vsi zaradi tega, al se zapleteš finančno ...

Ker so mi daval pogoje, ker če ne bom vreda, ne bom doma ...«

Ker ko sem jaz hodo petkrat na zdravljenja, pa dokler sem jaz delal to zaradi drugih, sem ves čas hodo s figo v žepu, kljub temu, da sem bil vmes clean, sem v glavi, al pa noter v sebi ves čas vedo, da se bom vrno.

M1: »Mama je bila res vztrajna. Čisto sem bil že v pizdi, v ranah. Jaz sem si vsaki dan govoril: »Mama, danes pa je res zanjč.« Iz sobe ven sem se ji drl, ko sem bil zaklenjen, pa je hotla not: »Mama, zadnjič danes. Jutri ne bom več.« Al pa kaj takega.«

M2: »Doma ti začnejo gnjaviti, da neko stvar nisi mogo naredit, pa punca ti nekaj gnjavi. Pa maš pol ene šest, sedem stvari, zaradi katerih veš, da je treba nehat.

Pol pa pač se odločiš ... pač lahko maš večjo moč pa motivacijo.

Splet različnih dejavnikov

G: »Nikol ni samo ena stvar, vedno jih je več, še sam ne veš kaj vse.«

Ko sma šla vstran iz okolja, kjer sem mel vedno vsega in sem mogo sam nekaj dat, položnice plačat, en niz malih stvari se je skup idealno sestavilo, da sem bil pol pripravljen.

M2: »Če so samo zunanji, to pomeni da si se zaradi drugih, če pa gre samo za notranje, je spet tak, da nimaš neke notranje moči.

Pri vsakem človeku se odvijajo neke notranje bitke, lahko maš dva tedna voljo, pa si ful zagret, pol pa bo prišo en dan, ko te bo minlo do tega.«

Vedel sem da tak, tak al tak ne gre, škoda je blo dnara za vse to, doma so gnjavli, to pa je to. Pa prijatli, ker so vedli, so tud gnjavli.

A: »Eno z drugim pride, študiraš, da bi nehal, pa službo iščeš, pa tak. Pa bruder gnjavi.«

Soočenje z resnico

G »Ko pogledaš resnici v oči, enkrat iskreno v ogledalo, takrat mi je šele začela špilat ta možnost, da bom čist.«

M1: »Ugotovit moreš, da to ni telesna bolezen, to je duhovna bolezen«

Želja po spremembi

G: »Ves čas veš, da hočeš nekaj več.«

M1: »Jaz sem res skoz govoril, da morem nekaj spremenit.«

M: »Če si predstavljaš drugačno prihodnost itak veš, da boš mogo enkrat nehat.«

A: »Vedo sem, da hočem nekaj drugega v življenju.«

Ukinitev metadona

M: »Metadon takrat ful dosti pomenil, ker horsa nisem skoraj nič več, večinoma belo. Ful mi je bil pomemben, še horse sem menjaval za metadon, pa mi ga je hoto zdravnik vzet, res, to je bil tudi pomemben razlog, da sem se odločil, da grem na zdravljenje.«

Prevzem odgovornosti za svoje življenje

G: »Moreš prevzet odgovornost za sebe, ker dokler boš ti prelagal to na druge, na starše, na odraščanje, na šolo, na sistem, tak dolgo boš žrtev tega sistema.«

Ko pa rečeš ne, jaz sem naredil to, kar sem, sam stojim za svojimi dejanji, si svoboden. Ko veš, da ti nobeden ni kriv, si svoboden zato, ker lahko narediš nekaj.

Dejansko ko sem začel sprejemati odgovornost za svoj life, takrat sem komaj sploh dobil šanso, pravo šanso, da se spucam.

Da vedno, ko bom pado, da me bo nekdo primo, da me bo reševal ven iz sranja, ko pa je v meni dozorela ta čut za odgovornost, da sem jaz odgovoren in tudi pripravljen sprejeti odgovornost.

Z odgovornostjo pride dosti sranja, moreš si priznat ene stvari za nazaj, ko bolijo, moreš razčiščevati ene odnose iz otroštva.

M1: »Odločit se moreš, sam, to je važno.«

M2: »Pač da prevzameš odgovornost za svoja dejanja. Pač tudi krivda je del tega, da prevzameš odgovornost za svoja dejanja.«

A: »Preprosto veš, da moreš nekaj narediti za sebe, ker noben drugi ne bo. Folku je itak vseeno, mogoče stari, pa par frendov, tu se pa konča, dnara nimaš. Prideš do tega, da ne moreš skoz bluziti. Odrasteš, al kaj naj povem.«

Notranja dozorelost je temelj za spremembo

G: »Največja ironija je, da po zdravljenju, pa po vseh scenah, sem pusto na koncu to sceno sam, brez pomoči bilo česa glih zaradi tega, ker je ta odgovornost doživela, ko prerojenje al kak naj objasnim.

Okoliščine različne, notranja dozorelost, pa vse, se je združilo na koncu v eno idealno situacijo, ki je pripomogla, da grem jaz ven iz tega.

Okoliščine, da sem potem lahko splaval iz tega, oziroma da sem se odločil, da bom splaval, tu je samo odločitev važna, to more doživeti, ko enkrat to dozori v tebi, ko je večje od tebe v bistvu, takrat se potem začne to potrjevati.

Ti ozaveš to, da obstaja zraven fizičnega, pa umske komponente še duhovna komponenta človeka, takrat mi je sploh začelo iti to v neke druge višave.

M2: »Dokler se nena odločiš, da pol res nehaš, kdaj pa nehaš, pa se vsak človek za sebe odloči.«

Overdoze kot motivacija za spremembo

M1: »Enkrat je mela overdose, sem rešilca klical. Mama ga je no, potem sem jo z vodo polil, da je prišla k sebi. Takrat sem se res jokal, takrat začneš razmišljati, da bi mogo kaj drugače narediti.«

ZADOVOLJSTVO S POMOČJO

➤ Visokopražne službe

Vključevanje v programe

G: »Doma so gušli, pa mi daval pogoje, te pa sem mogo neka.«

M1: »Mati je blo res vztrajna, pol pa da je bil doma mir ...«

M2: »Vsi so gnjavli, doma, punca, vsi pač, te sem pa kr nekaj reko, da grem ...«

Pozicija moči

G: »Oni so tu, da mi pomagajo, ker tam ful stopijo v to vlogo pozicijo moči, nadrejenosti nad tabo. Jaz sem dal njim jasno vedeti, da kljub temu, da imam jaz problem, ki ga mam, se zato

ne počutim nič manjvredno, in da če gremo debatirat o politiki, bilo čem, sem ti enakovreden, če ne še bolj.«

M2: »V zdravstvu pa so prvo papirji, podpisi, pol pa gremo po temu ... govorijo iz njihove pozicije skoz, spucat se je treba, spucat se je treba, vseeno al delaš ti vmes kaj al ne.«

Pomanjkanje kadra in znanja

M2: »Majo enega zdravnika al pa mogoče dva. Ostali pa so menda iz šole, pač da tisto delo naredijo, ka jim je menda praksa, pa program je vedno isti.

Ni lih neki taki individualni pristop. Sej pravim, bol osebno ne ... Vsakemu posamezniku se bol posvetit.

Podrejenost strokovnjakom zaradi občutka krivde

G: »Večina folka na narkomaniji pa že zaradi občutka krivde, zaradi sramu, pa stigme se kar postavi v to vlogo, da so oni kao večvredni od njega.«

Pomanjkanje sodelovanja

G.: »Ti si tu strokovnjak za to področje, sprejemem to pomoč, samo ne me jemat, ko da sem se včeraj rodil, ti pa vse veš ... sodelujma, ne pa da sem tu tvoj objekt.«

Vsiljujejo ti, dajejo ti en vzorec, ki bi naj bil pravi...

M2: »Vse po nekih načrtih, vsakemu ista vprašanja, sploh ga ne zanimaš ti, samo da oni naredijo to kaj majo, pa da te odslovijo.«

Ne pa da moreš še enkrat na isti stvari odgovarjat jovo na novo. To je tak, ko da greš dva koraka naprej pa enega nazaj, pa spet dva naprej pa enega nazaj.

Opreдели te samo ena vloga

G: »Si džankie, to je vse kar si v njegovem pogledu, imaš štiriindvajset lastnosti, ampak imaš eno, ki te opredeljuje, kot celoto in to napako so delali tudi na detoksu.

Vi mene gledate kot džankija, pa je to ok, ampak ne me samo kot džankija gledat, glejte me kot ljubitelja muzike, kot ljubitelja narave, konec koncev, ne glejte me samo v eni dimenziji. Ker sem vse, tudi športnik.

Ko smo tam igrali odbojko, ko sem res pado v igro, pa to, spet začudenje, kak zdaj džanki pa dobro špila ... Ja pizda, saj nisem samo džanki, če ti pravim, da sem tudi celo življenje šport treniral.

M1: »Jemljejo te kot narkomana in nič več kot to ... Ne jemljejo te kot posameznika, ampak te vržejo v isti koš, v isti krog. Prvo pravilo, ko te vidijo, ko prideš tja, je, da džankiji lažejo, in tega se držijo kot pijanec plota...«

Neupoštevanje okolja in individualnosti

G: »Ne vidijo pa ozadja človeka, glih zaradi tega, ker jemljejo vse pavšalno, isto, ena črta, en koš.«

M1: »Ni vsak človek isti. Ni to neki individualni pristop.«

M2: »Če ti prideš, pa ti nekdo spet ista vprašanja postavi, dobiš že občutek, ko da se nekdo norca dela pa se mu ne zdi niti pomembno takrat, kar sta se pogovarjala, ker je itak pozabo. Mislim dobro, sej veš, da nima samo tebe, ampak vseeno, neki občutek nepomembnosti dobiš.

M2: »Kak boš šel not, če maš službo, samo njih itak to ne zanima, češ, če hočeš bit zdrav, bo to prvo.«

Če delam, ne morem si privoščiti, da grem not.

Pomanjkanje časa

M1: »Tak vsesplošni pristop, poleg tega verjetno premalo časa.«

M2: »Če ti greš enkrat na teden tja za eno uro al pa dve, se mi ne zdi to lih neka uspešnost.

Tisti točno odmerjen čas, mmm, ne vem ...«

Zahteva strokovnjakov, da zanikaš celega sebe

G: »Na detoksu je tudi tak, da vse, kar si bil do zdaj, zavrži, zdaj pa moreš na novo zgradit sebe, razbije te na koščke in te na novo sestavi, jaz tega nisem sprejel. Jjaz sem rekel, da ja, morem sebe spremenit, ampak ne celega, kot bitje, ampak samo del ene segmente sebe. To da ma jaz muziko, da rad berem, da mam rad knjige, to meni nič ni destruktivno v življenju, k večjemu stvar, ki jo hočem obdržat in je lepa.«

Ne morem zdaj zanikat vse, kar sem bil v življenju na osnovi tega, da bom zdaj zgradil nekega novega sebe, pa spet nebo realen.

Nisem bil pripravljen sprejet tega, da morem vse menjat, ker potem do zdaj sploh nisem živel, nisem bil do zdaj, kaj je pol sploh tisto, kar te definira?

Podrejanje uživalcev strokovnjakom vodi v stisko

G: »Vse, kar znaš, si, ljubezen, vse kar si mel pozabi in potem nastane stiska, ker se človek ne more soočit, da bo zdaj kr naenkrat vse menjal, če že, gre po korakih, ne moreš to naenkrat, tam pa zahtevajo od tebe, da vse, kaj si bil do zdaj zanikaš, pa postaneš nekaj, kaj oni ti povejo da je prav. Ne moreš ...«

Neoseben, uraden stik

G: »Vsi so samo številke, človek kot bitje pa je postal čisto nepomembna stvar.«

Zdravnik, tisti, ki naj bi zdravil, nima osebnega stika s pacientom, ko da bi reko, da trava raste z betona. Da mata neoseben odnos, njim to sploh ni logično, nam pa je to način.

M2: »Tisti točno odmerjen čas, mmm, ne vem pač tisti uraden pristop. Ja, odgovori na toto pa toto vprašanje.«

Ne da morš ti prit ob 5 pa do pol 7 majo oni čas, zaj bota vidva delala to pa to pa to ...

A: »Pač te jemljejo ko številko.«

Zaviranje iskanja smisla življenja

G: »Problem je, ker jih tišijo dol, bodi srečen, da si to dobo, čeprav je minimalno, nea se sprašujejo, kaj boš delal, samo da maš šiht, zdaj pa delaj bilokaj, glej kaki life si mel kot džanki, zdaj pa delaj bilo kaj, magari te to notranje razžira, samo bodi srečen ... ne ... napačna stvar ... vsak naj dela, kaj ga veseli.«

Neformalni pogovori s sestrami bolj koristni od strokovne pomoči

G: »Sestre so dosti bolj človeške. Jjaz sem pol imel dosti bolj terapevtke pogovore v tem neformalnem času izven skupin s sestrami, ko pa tam s strokovnjaki ... razumeš ironijo. Sestre so tam kot podaljšek zdravniku, samo so ble one bolj terapevtske kot terapevti sami.«

Metadonsko zdravljenje

G: »Tega se še bolj navučesh.«

Dalo bi se izboljšat znotraj ta sistem, ne da ga opustimo, ampak razlikovat nove možnosti v tem. Tam pa je spet zdravstveni sistem, ki deluje po isti šabloni in spet te jemljejo kot enega tistega, samo izbegavanje, gre se jim samo za to, da je manj vlomov in ropov, pa še farmacevtska industrija ima velik interes ...

M1: »To dajejo zato, da si ko bilka, da greš tja, da se enkrat na dan javiš, da te imajo pod kontrolo, da ne kradeš in da ti lahko do konca življenja to dajejo, da se tam vležeš doma, pa daš mir, tak je.«

Metadonsko se mi zdi čisto mimo. Gre za vzdrževanje. To ni, da bi se ozdravil. V Ameriki imajo 12-dnevni program, 13. dan ga več ne dobiš, pri nas ga lahko dobivaš do konca življenja, kak dolgo hočeš.

Samo da se te rešijo, nimajo se časa niti ukvarjat s teboj, ker je takšnih, ki hodijo po metadon veliko, ti pa se s tem zadovoljiš.

M2: »Po moje da nekdo ki ohranja neki normalni videz, neki imidž normalni, noče videt, da ga ljudje vidijo, ne vem, na metadonski, da hodi tja. Valda, ker te to postavlja v isti koš.«

Pač tiste sestre kaj delajo, da so tam, ker pač majo taki šiht, pač morejo tisto razdelit in majo najrajši da čimprej razdelijo, pa se te rešijo, dohteri isto, pač ker nima celi teden opravka s tem, ma enkrat na teden tote narkomane in pač po moje tisti dan komaj čaka, da je mimo. Vsakega čim prej odpravi, le hočeš več, dobiš več, to je še slabše od horsa.

A: »Eh to sem pač tak, zraven mel, če mi je zmanjkalo, ni blo to tisto, zaradi česa sem nehal. Vseeno sem kadil zraven, bed je, ko navadiš, še daljša kriza.«

Razlikovanje v dostopnosti do storitev

G: »Folk nima prevoza, že tu pri detoksu je vlka nepošteno razlikovanje med tistimi, ki majo, pa tisti, ki nimajo. Avto je treba met, natankat, vinjeto kupit. To so težke stvari, ki so pomembne, pa jih vsi nimajo, lahko si zatiskamo oči, samo večina so hodli taki, ki so si lahko

to privoščili, pa so meli starša, ker ti ko si na heroinu, ni šans, da boš sploh zmogo spraviti 20 e za pot, če boš rabo za šus.

M2: »Pa da bi blo nekje vsakemu dokaj blizu se pravi, da bi blo po različnih krajih, ne pa da je bi blo tak ko vse samo v Ljubljani. Zaj če si ti z Murske, se verjetno ne boš vozo v Ljubljano. To more bit vsakemu dostopno. Po moje tud če bi zdravstvo to krilo, nebo nekdo porabo uro pa pol da se bo do Ljubljane pelal, da bo šou šah zaigrat pol ga bo pa mogoče minlo.

Dosti je že samo tista pot, da bom šou zaj za tisto uro v Ljubljano, porabo bom pa dve uri za vožnjo, nima to nekega smisla. Zaj če bi blo to v Mariboru, bi se pa tud za tisto uro pelal tja.

Predpisovanje tablet uživalcem, ki jih ne potrebujejo

G: »V treh letih sem mel ta razpon, ko sem prišo tja, ti je zdravnik težko napisal kako tableto, celo sanval, ko je najblažja oblika uspavala, ti je zelo težko, po treh letih pa so ti rade volje napisali kaj, tako da ko si malo spremljal, se je že v njihovem sistemu ful spremenilo. Iz politike čim manj tablet v politiko čim več tablet, in tu sem potem vid, aha, farmacevtski pritiski.«

A: »To ti kr predpišejo, kaj rečeš, če si hoto uspavala al pa kaj. Dosti folka je kr k svojemu zdravniku šlo, pa jim je že dal, malo si pojamral, kak ne spiš ...«

Predolga doba sprejema v bolnišnico in sprejem le pod pogojem abstinence

G: »Skoz si lahko samo na metadonu. Šest mesecev.«

M1: »V Ljubljani pa ti zmanjšajo dozo, hočejo te spraviti na nulo, pol pa greš not, samo meni ni uspelo, da bi samo metadon pil, to je ful težko doseč.«

Največji problem je, da moreš prit zdrav not, ne smeš bit na horsu. Jaz če bi si lahko sam pomagal, pa se pozdravil, nebi sploh šel nikamor.

Veze in poznanstva kot pomemben dejavnik pri pripravi na bolnišnično obravnavo

G: »Sem imel lažje pogoje, sem jim takoj povedal, da nisem prišel tja kot revež, da mi bojo oni pomagali, da niso oni tu, jaz pa tu, ampak smo enakovredni.«

Starši imajo veze in so me potem po treh tednih vzeli, samo zato. Sem bil na metadonu, sem se pa mogo prijavit ja, ker je bil pogoj, da si na metadonu ... sem povedal, da bom en mesec in ne tri, ker če bom tri mesece, eh, metadona se isto navučeš, še bolj kot horsa in so sprejeli.«

Hitro zdravljenje

M2: »Zato pa jaz zagovarjam bol tako hitro čiščenje ko pa tisto na dolgo. Ja nič, prideš dobiš infuzijo, te uspavajo, ti vstavijo implantat pa je to to.«

Tu ko sn bil nazadnje pač te dajo spat pa se zbudiš čez 12 ur, pa je to to. Pač če te še ka boli, kake mišice pa to, dobiš injekcijo v rit pa je to to.

Ja okrog tisoč petsto, pa pol še zdravila dobiš.

Psihoterapija

M2: »Ja jaz sem hodo k psihoterapevki, trikrat na teden, dobro na začetku, mi pomagalo, da sem malo drugače gledal.«

Tak se pogovarjaš ene splošne stvari, ki jih tak že veš, samo te pol ona spomni.

Neke vzorce pa to pol vidiš ...

Sam spet 70 e za dve uri...

M1: »Vem, da tu ena dobra terapevka, sam je za plačat. «

➤ Nizkopražne službe

Pozitiven vpliv društev na samopodobo

G: »Tam vsaj stik s tem delčkom normalnega sveta, če pa jim to vzameš, pa nimajo ama ništa, en drugega samo.«

Tam majo vsaj malo stika z »normalnimi« kao, delavci, prostovoljci, ko delajo na stigm Tam se počutijo ko človek, ko lahko kavo pije, televizijo gleda, prebere cajtnge, ker če pa mu še to vstran vzameš, pa nima ništa ... mogoče od stotim nebo pomagalo, enemu pa mogoče bo in to je dovolj.

Te Stigma pa podobno, vsaj minimalni prispevek k temu, da pa še majo stik z eno drugo platjo sebe.

En tip mi je reko, da mu je fajn prit sem, ker se edino tu počuti kot človek, točno tak mi je povedal, ker ko te vidijo, da tam klošariš, se te izogibajo.

A: »Po moje da je to koristno ja, samo težko rečem, nisem nikol tega rabo.«

Skupine za samopomoč

M2: »Skupine za samopomoč se mi zdijo vredne za nekoga, ko nima druge opore, meni osebno je boljše, da to dobiš od koga, ko ti je blizu.«

SPREMEMBE NA PODROČJU SLUŽB

Sprememba v razumevanju problematike zasvojenosti

G: »Z drugačnim nivojem razumevanja teh ljudi ...«

M1: »Včasih zgubiš upanja, ko gledaš kako ljudje razmišljajo, pa kako je vse zahojeno ... To mi daje upanje, da ljudje razumejo v globino stvari, da jih ne jemljejo samo površinsko.«

A: Po moje da majo čist zgrešen pogled na to, kak bi sploh začeli delat. Po moje sploh ne kapirajo, zakaj se gre, tak ono samo iz knjig, pa mislijo, kak vse vejo.«

Potreba po konkretni pomoči

M1: »Povsod, kamor sem šel, na vse službe kaj sem se obrnil, sem dobival samo potuho. Nikjer ni bilo konkretne pomoči, pri svojem doktorju sem dobil vedno tablete, samo da se me je rešil, če sem šel do tega zdravnika, da mi zviša dozo, mi jo je.«

Izhajanje iz posameznika in trenutnih potreb

G: »Ni vedno isto. Otroci rabi enkrat pogovor, sprehod, ker je mogoče danes za njegovo boljše počutje bolj važno to, da gre ven, kot pa da ga zdaj tukaj učim matematiko. Čisto iz človeškega vidika, isto tu ...«

M2: »Mogoče se ti pa danes ni lih za pogovarjat.«

A: Po moje, mislim da bi se mogli posvetiti temu, kaj človek res rabi, ne samo da ti nekaj dajo, pa adijo.«

Pomanjkanje empatije in socialnih služb

G: »Drugi pristop bi mogo bit pri tem, več človeškosti.«

Že drugje ni človeškosti, kaj šele do enega narkosa, ko je na najnižji lestvici, in to največ manjka, sociale, pa te človeškosti.

Sociala pa je v prvi fazi tu dosti bolj pomembna kot zdravstven vidik.

M1: »Bolj osebno ne, vsakemu posamezniku se bol posvetit ...«

M2: »Vsak verjetno rabi neko toplino pa nekoga, ko mu bo pozitivno govoril, sej se da, sej boš, sej si zmožn, sej lahko, te razumel.«

Da nisi samo številka ko prideš tja, veš ka mislim.

A: »Se ti tak zdi, da se jim niti ne da razumet.«

Potreba po službah, ki dajejo možnost in poslušajo

G: »Služb, strokovnjakov, ki te ne silijo, da se idi nekam zdravit, ki samo zato tam, da te posluša. K večjemu mogoče kaki namig da ti da, ker tu je tak ... v bistvu, da ne dela s tabo kot s številko, kot še enim, ampak s tabo, kot osebo.«

M2: »Da ti dajo tisti pozitivni odnos pa ti svetujejo. Če jo rabiš, mislim če si jo pripravljen sprejet, če nimaš drugje te pomoči, je vredu. Ja samo pač moreš, ne vem, to je odvisno od osebe do osebe.«

Potreba po službah, ki dajejo možnost odločitve

G: »Po moje je dobro, da službe so tam, za tiste, ki bi radi vsaj minimalen stik z enim sistemom, pa za tiste, ki nič nočejo. Da je možnost, ne apriori, da se vključujejo, da pač so tam, mogoče celo anonimno, nobenih zapiskov, preprosto samo pogovor.«

M2: »Mislim da bi mogle obstajat kake skupine, službe, po moje to rabijo bol tisti, ki nimajo več podpore družine. Če ti maš podporo družine, ti vse to najdeš sam al pa, podporo punce al

pa prijatlov. Ko pa maš ti same tak še iste prijatle, pa si že tak dolgo v tem, da ti že družina obrne hrbet, pa rabiš nekoga.«

A: »Ja zdaj eni to nea rabijo, tak da ni potrebe, da bi se vključevali ne vem kaj, eni ko pa rabijo, pa je dobro, da so tam. Tudi za tiste, ko se niso odločili.«

Socialno delo kot prioriteta pri zdravljenju zasvojenosti

G: »Tu se mi celo zdi, da ma socialno delo prednost pred psihiatrijo, pa medicino, zdravstvom, ker je to bolj kot zdravstveni, v moji izkušnji socialni problem.

V prvi fazi je socialni problem, te socialne službe pa so tu na drugem, tretjem tiru, podrejene psihologiji, psihiatriji, čeprav so tu nekatere socialne stvari tako močne, da bi po moje morale biti na prvem mestu, mogoče s psihologijo.

Te socialne storitve se mi zdijo primarne, bi reko ...

Ljudje, ki še niso pripravljeni na spremembo

G: »Dane morejo vsi ljudje biti kr pripravljeni na to, da se spucajo, eni rabijo deset let, eni petnajst, al pa nikoli, sprejmimo jih kot take ... nekaj očitno ne štima, da se človek ne more spucat v tem momentu, ker še ni dovolj dozorel ... zrel ... karkoli. Problem je, če nisi pripravljen na spremembo, si kar izločenec, al boš taki kot mi rečemo al pa čaw. Ni vmesne poti.«

Delavnice za zapolnitev časa

M2: »Center, kjer majo različne športe, pa ni to odprto samo recimo dve uri na dan, ampak čez cel dan, kjer lahko ti ljudje dobijo pomoč al pa se družijo.«

Vsak dan greš tja košarko igraš, lahko greš šah igr, al se malo pogovoriš, če ti paše, da pač delaš nekaj kar tebi takrat paše.

Ko neki krožki, ko se ga pač udeležiš, pač preživljaš skupni čas na način, ki je pač tebi takrat ustrezen, zdaj pa al je to pogovor, al je to igra al je to gledanje televizije, al poslušanje muzike al je igranje neke muzike, ne vem, bilo kaj ...

A: »Tisti, ko pa nimajo dela pa to, pa verjetno rabijo neki čas, da ga nekje preživijo, tak da je to koristno predvsem v času zdravljenja.«

Že pogovor je lahko velika opora

G: »S tem, ko ga poslušáš, njegove probleme, veš, da je to največ kaj lahko narediš, dejanja so važna.«

M1: »Včasih je dovolj že, da te nekdo samo posluša.«

M2: »Mislim da bi mogle obstajat kake skupine, službe, po moje to rabijo bol tisti, ki nimajo več podpore družine.«

Ko si že tak dolgo v tem, da ti že družina obrne hrbet pa rabiš nekoga.

A: »Enemu je dovolj, da ga poslušáš, ali pa da se ma s kom za pogovorit.«

Eni pač nea radi z bilo kom govorijo o tem, pa razlagajo vsem, kaj se z njimi dogaja.

Pogovor o svoji izkušnji te nauči nekaj o sebi

G: »Od vsakega takega pogovora mam jaz tudi ful dosti od tega.«

Eni ljudje nikoli več ne morejo o tem govorit.

Vsakič, ko govorim o tem, se nekaj novega naučim, nekaj novega zaznam , niti en pogovor ni nikoli isti.

12.2. VPRAŠALNIK ZA INTERVJU

KARIERA IN ŽIVLJENJSKI STIL:

- Kdaj in kako si prišel v prvi stik z drogo? Kakšni so bili motivi za poizkus?
- Koliko časa si užival drogo in na kakšen način? Kdaj in kako si prešel na druge oblike uživanja?
- Kako je potekal tvoj dan pred uživanjem drog? Kakšne rutine si imel, vzorce, navade, ki si jih vsak dan ponavljal?

- Kakšne spremembe je uživanje drog prineslo v tvoje življenje? Kako so se navade, rutine, vzorci, ki so se prej ponavljali vsak dan, z uživanjem drog spremenile?
- katerim dejanjem si takrat dajal prednost?
- Kako je potekalo nabavljanje droge? Kako si nabavo uskladiš s službo in drugimi rutinami?
- Katere stvari, dogodki, ljudje so ti bili pomembni takrat – se spomniš kakšnih pomembnih, ki so takrat vplivali na tvoje življenje?

MOČ ZA SAMOPOMOČ:

- Kdaj vidiš, da je dovolj, da si že »preveč noter«? Katera je tista rdeča luč, ki te opomni, da je potrebna sprememba, da moraš nekaj narediti?
- Od kod motivacija, da te sistem ne »potegne vase«, da ne padeš takoj v to strokovno obravnavo, kako se izogneš represivnim ali medicinskim modelom obravnave?
- Kako ti uspe, da ostaneš ti tisti, ki nadzoruješ svoje življenje, in ne droga?
- Kako nadzoruješ nihanja med zadetostjo in krizo? Od kod motivacija, da ne zapadeš v začaran krog? Kako si pomagaš, da preživiš krizo?
- Od kod izvira moč, da sam sebi pomagaš?

DELO, HOBIJI:

- Kakšna je tvoja izobrazba? Kaj delaš danes, kaj si počel prej?
- Kako je v tistem času uživanje drog vplivalo na opravljanje tvojega dela?
- Kako ti je uspelo opraviti delo?
- Si težje dobil službo zaradi uživanja heroina?
- Kako sedaj poteka tvoj vsakdan? Kaj počneš? Kaj ti nudi zadovoljstvo v tvojem življenju, kakšne hobije imaš, kaj te zanima, na kaj si ponosen?
- Kaj ti je pomagalo pri ohranjanju stikov z ljudmi, ki ne uživajo drog?

POMEMBNI LJUDJE :

- Kdo so pomembni ljudje v tvojem življenju? Koliko ti pomenijo dobri odnosi z njimi?
- Kako pogosto se vidite?
- Kakšno je bilo njihovo mnenje o uživanju drog?

- Kako ti pomagajo?
- Kdo ti pomaga, ko v stiski?

POMEMBNI DOGODKI ZA SPREMEMBO:

- Kdaj si se odločil za spremembo?
- Kaj so bili prelomni dogodki, zaradi katerih si si zaželel spremembe?
- Kakšni so bili motivi (notranji ali zunanji) za spremembo?
- Kateri dogodki, trenutki, ljudje so vplivali na odločitev za spremembo?
- Kaj je bilo vznemirljivo, veselo, žalostno?
- Česa se rad spominjaš, kar je spremenilo tvoje življenje?
- Kaj te je takrat jezilo, žalostilo?
- Kaj ti pomaga, ko uživaš drogo, da ne padeš še globlje, da ne postane uživanje še bolj destruktivno?
- Kaj ti pomaga, ko abstiniraš, da ne greš nazaj?
- Kako si predstavljaš svojo prihodnost, kakšne načrte imaš?

STIGMA IN DRUŽBENE VLOGE:

- Zaradi česa se ti zdi, da si zaradi uživanja drog bil kakorkoli prikrajšan za stvari, pravice, dobre odnose ...?
- Kakšne težave si imel z okolico zaradi uživanja drog? Kako se obnašajo drugi ljudje do tebe? Kaj doživljaš s strani drugih?
- S kakšnimi težavami si se srečal zaradi svoje vloge uživalca? Si bil za kaj prikrajšan? Kako?
- Kako obvladuješ vse te ovire, s katerimi se srečuješ zaradi uživanja?
- Kateri so pomembni dogodki, trenutki, ki pomagajo pri vzdrževanju »normalne« družbene vloge?
- Kako si pomagaš oz. prilagodiš način uživanja, da lahko deluješ tudi v drugih socialnih vlogah?
- Kako si pomagaš, da nisi še dodatno stigmatiziran? Strategije?

ABSTINENČNA KRIZA IN SLUŽBE POMOČI:

- Kako si obvladoval krizo? Triki, načini preživetja, strategije lajšanja težav krize?
- Kaj si naredil v trenutkih, ki nisi zmogel, ko si bil v stiski, ko nisi obvladoval krize?
- Na katere službe si se obrnil, če si posegal po njih?
- Kaj si iskal pri teh službah? Kakšno pomoč si želel?
- Ali bi danes tudi potreboval kakšno pomoč, pa je ni?
- Kako bi želel, da bi delovale službe za pomoč ljudem, ki imajo težave z uživanjem drog?
- Kakšne izkušnje si imel pri koriščenju storitev?
- Kakšni so bili odnosi zaposlenih?
- Kakšna bi morala biti pomoč strokovnih delavcev?
- Kakšna bi naj bila pomoč socialnih delavcev?
- Kaj menite o službah nizkega praga (društva, skupine za samopomoč)?
- Kakšne so prednosti in pomanjkljivosti služb, ki so na voljo?
- Kakšni so škodljivi učinki služb, ki so na voljo? Kaj bi potrebovali, pa nimamo? V čem mislite, da bi vas morali v trenutkih stiske podpreti, nuditi pomoč in kakšna pomoč bi bila koristna?

POVZETEK

Diplomska naloga v teoretičnem delu najprej prikaže, kako pomembno je pripovedovanje zgodb v socialnem delu in kako so pripovedi povezane z identiteto. Zgodbe, ki jih pripovedujejo ljudje so v središču socialnega dela, zato je pripovedovanje in rekonstruiranje obstoječe zgodbe lahko bistvenega pomena pri vzpostavljanju drugačnega pogleda na izkušnjo zasvojenosti. V nadaljevanju opisujem, kakšno je družbeno ozadje zasvojenosti ter kakšen je vpliv medijev in politike na stigmatizacijo uživalcev heroina. V medijih in javnosti se producira negativna podoba uživalcev heroina, čeprav je to zgolj »metanje peska v oči«. Navedene so splošne značilnosti uživalcev in družbene vloge ter pravica do osebne odločitve, da lahko vsak posameznik počne s svojim telesom kar sam hoče. Temu sledi opis socialnega dela na področju zasvojenosti, ki sprejema uživanje drog in je proti izključevanju. Opisujem krepitev moči kot temeljno načelo socialnega dela v procesu pomoči.

V nadaljevanju se na podlagi empiričnega dela osredotočim na osebno doživljanje uživalcev heroina, kjer na podlagi štirih intervjujev s funkcionalnimi uživalci heroina, ki so bili z njim zasvojeni, odkrivam vire moči, ki pripomorejo k ohranjanju nadzora nad življenjem pri zasvojenosti. Ugotavljam, da vloga uživalca heroina ni edina družbena vloga, ki jo uživalci imajo, ter da ko uživalec zadovolji nujno potrebo po heroinu, lahko opravlja svoje naloge in dolžnosti v skladu s pričakovanji družbe in okolice. Socialne mreže, družina, vključenost v širše okolje, delo in zaposlitev so temeljni viri moči, ki pripomorejo k ohranitvi nadzora nad življenjem. Pomemben je tudi produktivno izkoriščen prosti čas.

Na področju viskopražnih služb in strokovnjakov, ki delajo na področju zasvojenosti, se kaže kritičnost s strani uporabnikov, saj pomoč, ki jo nudijo, ne izhaja iz dejanskih potreb funkcionalnih uživalcev. Dialog, empatija in sodelovanje so bistvene sestavine delovnega odnosa, zato je socialno delo in upoštevanje posameznika kot celote bistveno pri delu z uživalci drog.

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisana Dijana Lorenčič, vpisana na Fakulteto za socialno delo v študijskem letu 2013/2014 kot redna študentka izjavljam, da sem diplomsko nalogo KREPITEV MOČI KOT TEMELJNO NAČELO SOCIALNEGA DELA PRI ZASVOJENOSTI, napisala samostojno, s korektnim navajanjem virov in ob pomoči mentorja izr. prof. dr. Vita Flakerja in somentorice dr. Vere Grebenc.

Datum: 17.3.2014

Podpis: Lorenčič